

LINGUISTICA

SERIES A

STUDIA ET DISSERTATIONES, 11.

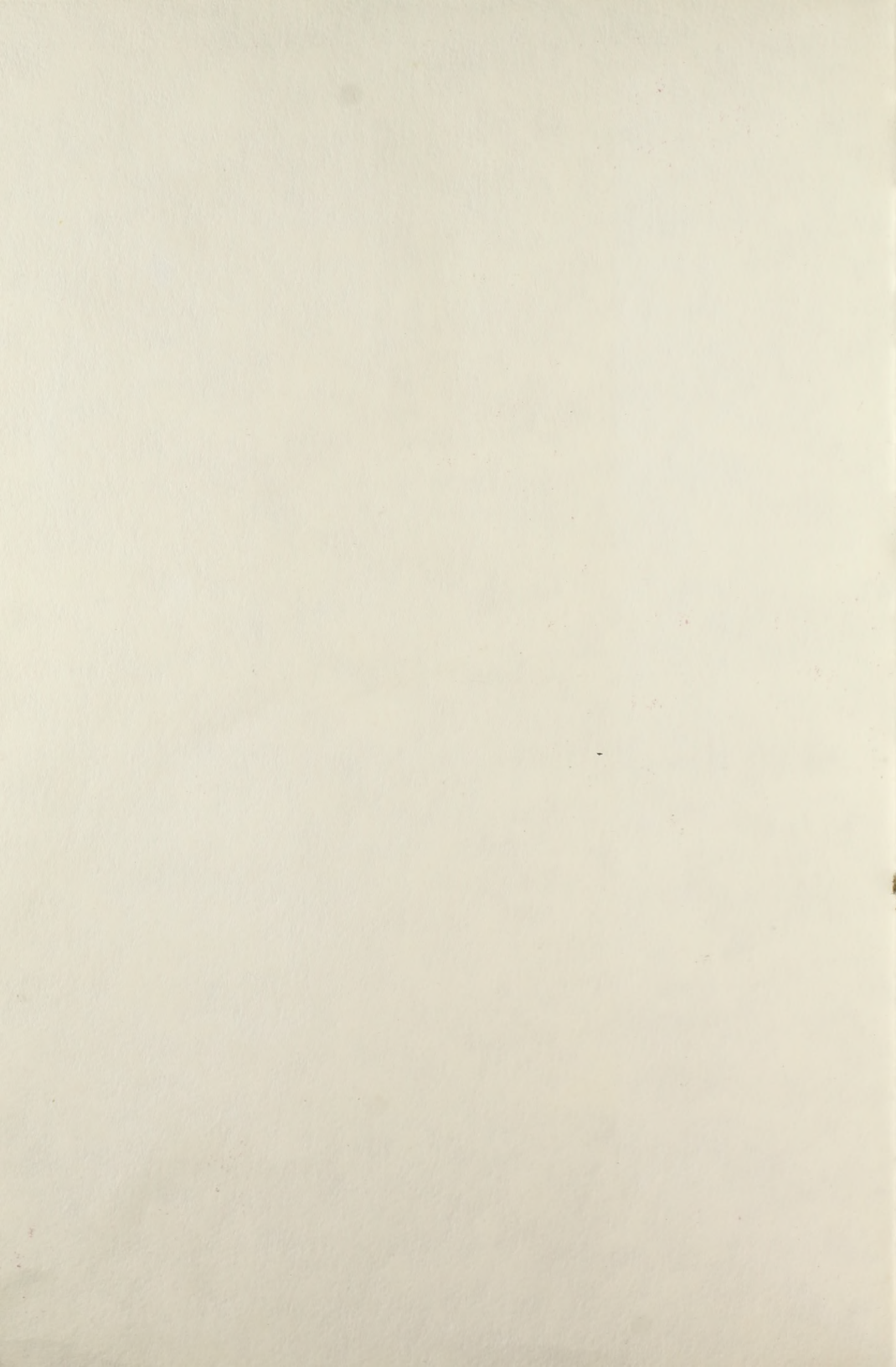
ZSILKA JÁNOS

NYELVI RENDSZER — PALINTONIA

ANTHROPOLOGIA LINGUISTICA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETE
INSTITUTUM LINGUISTICUM ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

1993

11443

LINGUISTICA

SERIES A

STUDIA ET DISSERTATIONES, 11.

NYELVI RENDSZER — PALINTONIA

ANTHROPOLOGIA LINGUISTICA

ESILKA JÁNOS

NYELVI RENDSZER — PALINTONIA

ANTHROPOLOGIA LINGUISTICA

A BUDAPESTI EGYETEM NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉVÉNEK TÁRSASÁGÁNAK
KÖZLEMÉNYEI 1967. ÉVFOLYAM 11. SZÁMÁRÓL

019846

ISBN 963 8461 63 2
ISSN 0238-8642

©1993. Az MTA Nyelvtudományi Intézete

Computer typeset by $\text{M}\text{T}\text{E}\text{X}$.

Felelős kiadó: Kiefer Ferenc

Budapest, 1993.

MTA
NYELVTUDOMÁNYI INTÉZET
KÖNYVTÁRA

M TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Könyvteltár 5137/19 99 sz.

TARTALOMJEGYZÉK

I.	A generatív grammatika ellentmondásai	5
1.	Az ellentmondás nyelvészeti tartalma	5
2.	Az ellentmondás filozófiai tartalma	8
3.	Praesokratikus filozófia és nyelvi rendszer	9
II.	Nyelvi rendszer	11
1.	A nyelvi rendszer alapvető összefüggései	11
1.1.	Komplex tényállás/a tényállás komplexitása	11
1.2.	A szerkezet/szerkezeti-forma jelentése	12
1.2.1.	A szerkezet szerves rendszere — szűkebb értelemben	12
1.2.2.	A szerkezet/szerkezeti forma szerves rendszere — tágabb értelemben	14
1.2.3.	Archeologia linguistica	17
1.3.	A jelentés belső szerkezete; metaforák	20
1.3.1.	Egy metaforikus jelentés szerkezete	22
1.3.1.1.	Analógia	22
1.3.1.2.	Jelentésintegráció	23
1.3.1.3.	Jelentés-szintek	23
1.3.2.	Különböző jelentések belső szerkezete — jelentés-egység; hipotetikus jelentés	24
1.3.2.1.	Jelentés elemzés három dimenzióban	24
1.3.2.2.	Hipotetikus jelentés	26
1.3.2.3.	A jelentésrendszer kettős mozgása	27
1.3.3.	A metaforizálódás útjai	28
1.3.3.1.	Metaforizálódás — elvont jelentések közvetítésével	28
1.3.3.2.	Metaforizálódás elemek lineáris kiterjedése mentén	31
1.3.3.3.	Jelentések komplexitása	32
1.3.4.	A metaforikus és a hipotetikus jelentés további konkretizálása	33
1.4.	A szerkezetek/ill. szerkezeti formák jelentésének és a jelentés szerkezetének összefüggése	36
1.5.	Tautologikus rendszer	39

1.5.1. A nomen abstractum helye a nyelvi rendszerben	39
1.5.2. Mondat nomen abstractumokból levezetve	41
1.5.2.1. A <i>tárgy</i> (acc. obj.) problémája	41
1.5.2.1.1. <i>ültet + fát : ültetés</i>	41
1.5.2.1.2. A tautologikus egység, mint a hipotetikus jelentés része ..	42
1.5.2.2. <i>ültet(i) + (a) fát + ásó-val</i>	42
1.5.2.2.1. Az eszköz problémája	42
1.5.2.2.2. A -VEL a generatív grammatikában	43
1.5.2.2.3. A <i>Használ</i> genezise — az általánosan át közvetített közvetlen	44
1.5.2.2.4. A <i>Használ</i> eredete	46
1.5.2.3. <i>ültet + fát + ásóval - kertbe</i>	46
1.5.2.3.1. Szükségszerű az <i>ültet - kertbe</i> viszonyában	46
1.5.2.3.2. Az <i>Ellát</i> eredete	47
1.5.2.3.3. Az <i>Ellát</i> belső rétegződése	48
1.5.2.4. <i>a kertész - ülteti + a fát + ásóval + a kertbe</i>	48
1.5.2.5. Jelentések szorosabb és lazább kapcsolata szerkezetekben	50
1.5.2.5.1. Jelentések szűkebbkörű affinitása	50
1.5.2.5.2. Általános kapcsolatok a jelentések között	51
1.5.2.5.3. A mondat bármely tagja, mint <i>vki/vmi : Van, ami</i> tautologikus egység	52
1.5.2.5.4. Logikai Subjectum	52
1.5.2.5.5. A főnév, mint mondat	54
1.5.2.5.6. A mondat szerkezete	55
1.5.3. Jelentéstér	55
1.5.4. Nyelvi rendszer — újból	57
2. Palintonia	60
2.1. <i>συνφερόμενον διαφερόμενον</i> — <i>διαφερόμενον ἐν ἐνωτῶι ὁμολογείι</i>	62
2.1.1. <i>συνφερόμενον διαφερόμενον</i> — a szó jelentésének működésében	62
2.1.2. <i>συνφερόμενον διαφερόμενον</i> — a mondat jelentésében	62
2.2. A <i>συνφερόμενον διαφερόμενον</i> mélyebb oka — <i>παλίντονος ἄρμονίη</i>	62
2.2.1. <i>παλίντονος ἄρμονίη</i> — a szó jelentésében	62
2.2.2. <i>παλίντονος ἄρμονίη</i> — a szerkezet jelentésében	65
2.2.3. <i>παλίντονος ἄρμονίη</i> — a szó és a mondat viszonyában ..	66
2.3. Tudománytörténeti előzmények	70

3. A rendszer szemantikai, ill. szintaktikai oldalának további elmélyítése; a metaforikus belső tagolódása	
— a rendszer egysége.....	76
3.1. A tulajdonképpeni felett harmonikusan kibomló jelentések	
— metaf. ₁ → metaf. ₂ → metaf. ₃	76
3.1.1. A metaforikus jelentés belső rétegződése (1) — a tulajdonképpeni → metaforikus, ill. metaforikus → metaforikus új viszonya.....	76
3.1.2. A hipot. → tul., ill. (hipot. →) tul. → metaf. szakadatlan ismétlődése/viszonya — a jelentés egysége.....	79
3.1.3. Synpheromenon diapheromenon /:	
(συνφερόμενον διαφερόμενον).....	84
3.1.4. A hipot. → tul., ill. (hipot. →) tul. → metaf. folyamán az alkotóelemek egyre elvontabbá válása.....	84
3.1.5. Az alkotóelemek elvontságának és a hipotetikusban rejlő komplexitás növekedésének összefüggése.....	84
3.1.6. Kategóriák alatti elemek szerepe a mondat létrehozásában	94
3.2. A metaforikus jelentés belső tagolódása — oldalhajtások ...	100
4. A tautologikus egység érvényének kiterjesztése — a nominális mondatok körére	105
4.1. A nominális mondatok helye a nyelvi rendszerben	105
4.1.1. Adjectivalis állítmányú mondatok	106
4.1.2. Mondatok főnévi állítmánnyal	114
4.1.3. Az asszimmetrikusan kiegészülő egységek és az ellentét ...	116
4.1.4. Tautologikus egységek további asszimmetrikus kiegészülése	
— a Dictum-Modalitas viszonyával integrálódva	119
4.2. A nominális mondatok természetének általánosítása	122
5. A szó, ill. kategória alatti elemek szerepe a mondatalkotásban ..	129
6. Esettan — nominativus, ill. a kategóriák kérdése	140
6.1. Esettan	140
6.2. A nominativus ill. a kategóriák kérdése	147
III. Anthropologia linguistica	153
1. Nyelvi rendszer és etika	153
1.1. Nyelvi rendszer és etika /1/ — a lelkiismeret nyelvi tere ...	153
1.2. Nyelvi rendszer és etika /2/ — nyelvi rendszer és szabadakarat	155
1.2.1. A szó jelentésének és a mondat jelentésének összefüggése	
— szó/kategória alatti elemek szerepe a mondatalkotásban	155

1.2.2. Nyelvi rendszer és etika — szabadakarat	159
1.3. Nyelvi rendszer és etika /3/ — jelentésintegráció és az erények/bűnök természete	163
1.3.1. Integráció és jelentéstan	163
1.3.2. Integráció az etikában	164
1.3.3. Integráció és ellentét	166
1.3.3.1. Jelentésintegráció és ellentét	166
1.3.3.2. Integráció és ellentét az etikában	167
1.3.3.2.1. Ellentétek egyidejűleg — egymáson át	167
1.3.3.2.2. Ellentét az act. : pass. viszonyában a referenciális indexek	168
1.3.3.2.3. A hatalom teljessége — és : kiszolgáltatottság	170
2. Nyelvi rendszer és theologia	173
2.1. Bevezetés	173
2.2. A Trinitas/Szentháromság fogalmának meghatározása	175
2.3. A Trinitas fogalmának nyelvi szubsztrátuma	176
2.3.1. A szavak jelentésének (= a lexikai jelentésnek) szerkezete	176
2.3.2. Az esetek jelentésének belső szerkezete	180
2.3.3. Szerkezetek jelentése — a mondaton belül	184
2.3.4. A mondat szerkezete — működésében	187
2.4. A nyelvi rendszer és a Trinitas fogalmának összefüggése	191
2.5. A lelkiismeret és a Trinitas összefüggése	192

I. A GENERATÍV GRAMMATIKA ELLENTMONDÁSAI

1. Az ellentmondás nyelvészeti tartalma

A nyelvtudomány fejlődése a filozófia keretében indul meg, a fő kérdés: a szó és a valóság összefüggése. Először egy meglehetősen általános (ige: praedicatum), ill. (főnév: substantia)-szerű osztályokat állapítanak meg. Ezekből a meghatározatlan elemekből indulva ki évszázadok alatt jutnak el a specifikus nyelvi szóosztályokhoz. Ez a folyamat egyidejűleg a logika és grammatika kettéválásának is kerete. Az i. e. I. század elején a görög mondatok bármely szava besorolható valamely szóosztályba. Az első grammatika tehát kategoriális grammatika.

300 évvel később kezdik kutatni: a szavak, amelyek osztályokba sorolhatók, milyen szabályok szerint kapcsolódnak össze egymással — a szerkezetekben/mondatokban. Ezzel a kérdéssel születik meg a szintaxis. Apollonios Dyscolos úgy gondolta: a szó szerkezetekben való viselkedését a szóosztály határozza meg. Egyelőre a kérdés nem oldható meg, lévén, hogy a kategóriákról való ismeretek nem eléggé konkrétak. A szintaxis tárgya így inkább a mondatokon belüli kisebb szerkezetek.

A kategóriákról való ismeretek konkrétábbá a szemantika megszületésével válnak a múlt században. Pontosabban a kérdéshez a szemantika mintegy száz évvel később, a rendszerszerű kutatások megindulásával jut el. Kezdi vizsgálni: mi a jelentés rendszerének eleme; és: ennek a kérdésnek a keretében jut el W. Porzig a szó és a szerkezet kapcsolatához. Saussure és a mezőelméletek között pedig a történeti szemantika (H. Sperber) felismeri a kontextus jelentőségét. Ezen át vezet az út ahhoz a felismeréshez, hogy az állapotban is a szó jelentése a kontextus függvénye — kontextuális jelentéselmélet.

W. Schmidt a mezőelméletek és a kontextuális jelentéselmélet szintézisében át jut el felfedezéséhez: a szó jelentése közvetlenül a kontextus függvénye; de: a jelentés nemcsak közvetlenül létezik. A jelentésnek van egy szférája, amely a langue körébe tartozik. Ez a jelentés a lexikális jelentés. A lexi-

kális jelentés dönti el, hogy a szó egyáltalán milyen kontextusba léphet. A kontextuális jelentés nem más, mint a lexikális jelentés aktualizációja.

A lexikális jelentés pedig = Einheit der Bedeutung. Az Einheit kritériuma először: van egy Hauptbedeutung, amire a többi jelentés közvetlenül, vagy közvetítéseken át visszavezethető; később: a jelentés és a szerkezet viszonyát vizsgálva eljut arra a belátásra, hogy a jelentések elemekre bonthatók.

Ezzel egyidőben az amerikai nyelvészetben a descriptív grammatika korlátoltságán túllépve eljutnak a jelentésig. Felismerik (Z. Harris): a szóosztályok nem bármely eleme áll meg egymás mellett. Rájönnek, a szintaxis egy határon túl a jelentés nélkül nem oldható meg. Továbbá megvilágosodik, hogy ha csak az létezik, ami közvetlenül megjelenik, (ahogyan a descriptív grammatikában), a szerkezeti homonimia megoldhatatlan. A taxonomikus elv egyszerűen elfogadhatatlan; transzformációk nélkül a nyelv működését megérteni nem lehet. Így az 50-es évek végén — a Schmidt-i Einheit der Bedeutung felismerésével egyidőben — az amerikai nyelvészet is eljut a szintaxis és szemantika egységéhez. Ezzel párhuzamosan a mondat válik a nyelvi leírás központi feladatává. Egyigejűleg a szintaxis—szemantika egységének a felismerése, a mondat középpontba kerülése elvezet a levezetés jelentőségének felismeréséhez.

1963-ban Katz–Fodor kidolgozza az amerikai nyelvészetben az első szemantika elméletet. Sarkalatos pontja: a jelentés elemekre bontható; a jelen-tés szisztematikus eleme: szemantikai marker.

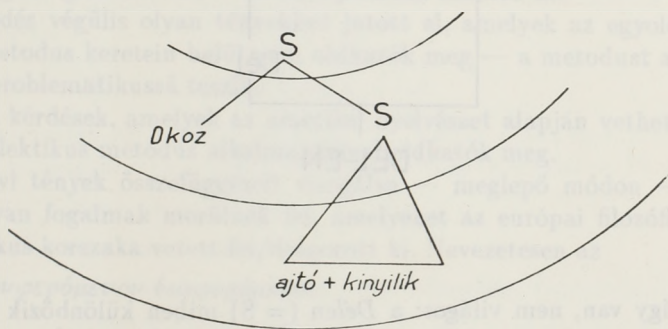
1965-ben N. Chomsky felismeri: a kategóriák ugyanazokra az elemekre bonthatók fel, mint a lexikai elemek. A kérdéses eljárás: szubkategorizáció. A szemantikai elemekre bontott kategória: komplex szimbólum. Az 1965-ös grammatika a generatív grammatika klasszikus formája. Chomskyt az a meggyőződés hatja át, hogy a generatív grammatika az egész hagyományos ismeretanyag befogadására alkalmas. Azonban már ekkor keletkezik egy ellentmondás. A grammatika történetileg a specifikus nyelvi kategóriák meghatározásával indult el. A 65-ös grammatika a mélyszerkezetben megőrizte a specifikus nyelvi kategóriákat; mindamelllett a kategóriák felbontása — Katz–Fodor alapján — logikai elemzés keretében folyik. Ennek a következményei néhány év múlva válnak világossá.

A 65-ös grammatika után egy évvel jelenik meg az ú.n. esetgrammatika. Az esetgrammatika az esetet a mélyszerkezetbe süllyesztette; de: nem szerepel ott az alany és a tárgy. Ezzel repedés támad a 65-ös grammatika masszív épületén. A továbbiakban ez a repedés egyre tágul.

A mondatok konkrét elemzése során rájönnek: egyes mondatoknál a határozó, a főnév, stb. megőrzése a mélyszerkezetben értelmetlen. Így az

esetgrammatika kapcsán felmerülő probléma kiterjed a mélyszerkezetekben a kategóriákra is. Tulajdonképpen a 65-ös grammatikában benne rejlő érintett ellentmondás gyakorlatilag ezen a felismerésen át válik explicitté. A mélyszerkezetben olyan réteghez jutnak el, ahol specifikus nyelvi kategória nincs. Van az ún. contentív elem, amely mögött eltűnnek a nyelvi kategóriák különbségei; valamint: a contentív elemnek 1/2/3 argumentuma lehet. Ezzel a 70-es évek elején a generatív grammatika a — XII. sz.-től ismert — ún. logikai grammatikák közé sorolódik.

Közben, elsősorban a Fillmore-i esetgrammatika következményeit végiggondolva¹, eljutnak arra a belátásra, hogy valójában a mélyszerkezetnek több rétege van. Pl. a *kinyitja + az ajtót* mélyszerkezete:

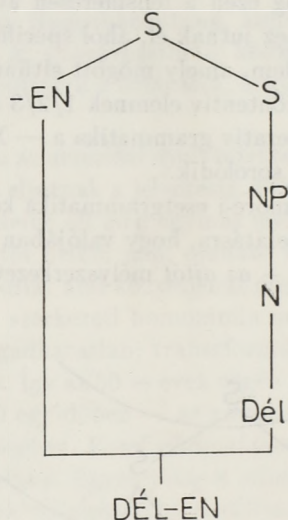
Hasonlóképpen feltételeznek Abstract Instrumentalist stb. A mélyszerkezetről egyre bonyolultabb kép alakul ki. Kiderül: a mélyszerkezet sokkal elvontabb, mint ahogyan azt az 1965-ös grammatika feltételezi. A jelentések ugyanígy generálják egymást, mint ahogyan a Phrase-ek a 65-ös grammatikában: generatív szemantika.

Az esetekről kiderül, hogy valamilyen elvont igei jelentésből vezethetők le. Pl. az alábbi mondatban

Jonsont megválasztották Délen elnöknek, de ez nem történhetett volna meg Északon

a *Délen* eredetileg önálló mondatértékű elem. Mégpedig:

¹ A *rázza a fát* és a *fa rázkódik* mögött a mélyszerkezetben, mivel ott a Subjectum és Objectum különbsége nem létezik, ugyanaz a *[fa + rázkódik] áll. Kérdés tehát: honnan adódik a felszíni szerkezeti *rázza + a fát/rázkódik + a fa* különbsége.

De ha így van, nem világos: a *Délen* (= S) miben különbözik a [*Jonsont + megválasztották + elnöknek* (S)-től. Továbbá: nem derül ki, a két S hogyan viszonyul egymáshoz. A továbbiakban ezekre a kérdésekre keressük a választ.

2. Az ellentmondás filozófiai tartalma

A szerkezet és jelentés viszonyának megértésére — amint láttuk — Katz és Fodor a szavak jelentését elvont elemekre bontja. Chomsky 65-ös grammatikája szerint: az elvont elemek kapcsolatai a mélyszerkezetben határozzák meg szintaktikailag a mondat jelentését; a mélyszerkezetből transzformációk hozzák létre a felszíni szerkezeteket — anélkül, hogy ezek a transzformációk a jelentést érintenék.

A markerek mélyszerkezeti elvont kapcsolataiból vezetik le a felszíni szerkezetek jelentését. A mélyszerkezet elvont jelentései és a felszíni szerkezetek közvetlen jelentése között nincs közvetítés. Filozófiailag a mély és a felszíni szerkezet metafizikusan áll szemben egymással.

A generatív grammatika 1965-ös formája, a generatív szemantika mintha túljutna a megelőző grammatikák gyengéjén. Rájönnek: a transz-

formációk nem lehetnek közömbösek a jelentéstől; a „mélyszerkezet” és a „felszíni szerkezet” között több átmenettel/réteggel kell számolni. Mindamelllett a generatív szemantika vívmánya, az ú.n. praelexikális transzformációk, még csak elvontabbá teszik a leírást — anélkül, hogy közben nyelvileg az elvont és konkrét viszonya mélyebben megvilágosodnék.

3. Praesokratikus filozófia és nyelvi rendszer

A rendszerszerű kutatások Európában indultak meg, a 30-as évektől kezdve. A kutatás eredményei nem nélkülözik a dialektikus vonásokat. A meginduló fejlődést azonban a második világháború félbeszakította.

A háború után a nyelvi kutatások centruma Európából Amerikába tevődött át. Az amerikai leíró vizsgálatok — a generatív grammatika/a 70-es évektől a logikai grammatika — első fejlődésen mentek át.

A fejlődés végülis olyan tényekhez jutott el, amelyek az egyoldalúan deduktív metodus keretein belül nem oldhatók meg — a metodust a maga egészében problematikussá teszik.

Azok a kérdések, amelyek az amerikai nyelvészet alapján vethetők fel, csakis a dialektikus metodus alkalmazásával oldhatók meg.

A nyelvi tények összefüggéseit vizsgálva — meglepő módon — egyszerűen csak olyan fogalmak merülnek fel, amelyeket az európai filozófia ú.n. praesokratikus korszaka vetett fel/dolgozott ki. Nevezetesen az

συνφερόμενον διαφερόμενον

ill. a

*παλίντονος*²

fogalma.

Mindez annyit jelent, hogy az amerikai nyelvtudomány fejlődése és az európai nyelvi gondolkodás századeleji kezdeményezései, ill. ezen át az európai filozófiai gondolkodás kezdetei összeérnek. A továbbiakban ezt az összefüggést mutatjuk be — a tények konkrét elemzésén keresztül.

² A címben is használt palintonia a *παλίντονος* továbbképzése.

...the ... of ...

2. The ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

A ... of ...

II. NYELVI RENDSZER

1. A nyelvi rendszer alapvető összefüggései

A nyelv jelekből áll; a jelek jelentenek valamit. Nincs minden jelentésnek külön jele; a jelentések között összefüggések állapíthatók meg. Az alábbiakban azt követjük nyomon, hogy a jelentések között milyen összefüggések vannak.

1.1. Komplex tényállás/a tényállás komplexitása

A rendszerszerű szemantika úttörője, W. Perzig véleménye szerint az igék mindig gazdag/komplex tényállások mellé vannak rendelve. Pl. a

kinyitja + az ajtót

jelentése feltételezi/tartalmazza:

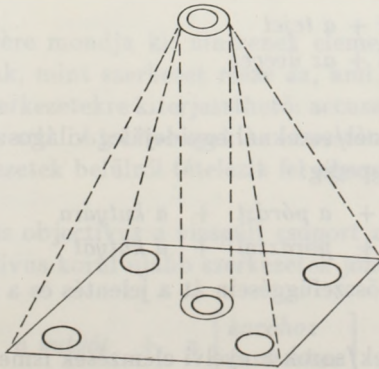
megfogja/megmarkolja + a kilincset;

lenyomja + a kilincset;

az ajtót + húzza maga felé;

az ajtó + kinyílik.

A *kinyit* a tartalmazott mozzanatok egyikének a kiemeléséből jön létre. Mégpedig:

A kiemelt mozzanat alatt a többi mozzanat állandóan jelen van/a többi mozzanat a kiemelt mozzanatban benne értendőik.

Az egymást feltételező elemek megváltozhatnak. Pl.:

a kulcsot + kezébe veszi;
bedugja + a kulcsot + a zárba;
elfordítja + a kulcsot;
az ajtó kinyílik.

Vagy:

elhúzza + a reteszt;
az ajtó szabaddá válik
 stb.

A mozzanatok egy konstellációt alkotnak; a konstelláció egyetlen eleme egy belső mozgáson megy át, amelynek a fázisai:

- /a/ az elem a többi elem között — azokkal egyenértékű;
- /b/ az egyik elem a többi közül kiemelkedik — amikor is az egész komplex tényállást jelöli — a többi elemet implikálja;
- /c/ a kiemelkedő elemnek magának egy belső szerkezete alakul ki — *kinyílik* (1) → *kinyit* (2).

1.2. A szerkezet/szerkezeti-forma jelentése

1.2.1. A szerkezet szerves rendszere — szűkebb értelemben

Gyakran ugyanannak a jelnek különböző jelentései vannak; a jelentések összefüggnek egymással. Pl.:

/meg-/kőti + a póráz
/meg-/kőti + a kutyát
kiönti + a tejet
kiönti + az üveget
 stb.

Az adott jelentéseknél/soroknál egyidejűleg világos: nagyobb összefüggések elemei/részei. Mégpedig:

kőti + a póráz + a kutyára
kőti + pórázzal + a kutyát

A különböző jelentések összefüggésein át a jelentés és a szerkezet összefüggéséig jutunk el.

A kérdéses jelentések/sorok a nyelvi elemzések ismert problémái:

/1/ Az új grammatikusok úgy gondolták: a

köti + a pórázt + a kutyára

elsődleges; a

köti + pórázzal + a kutyát

levezetett. Így az alábbi összefüggés adódik:

köti + a pórázt + a kutyára

köti + pórázzal + a kutyát.

Megfontolandó azonban: a

köti + a pórázt

kétértelmű, pl.:

3 szíjból pórázt köt

— amikor is a *köt* és a *pórázt* accusativus efficiens viszonyában áll egymással. Amiből következik: a *köti + a pórázt* — a kérdéses/fenti jelentésben — legalább annyira feltételezi a *köti + a kutyát*, mint megfordítva. Vagyis:

$$\left[\begin{array}{l} \textit{köti} + \textit{a pórázt} + \textit{a kutyára} \\ \textit{köti} + \textit{pórázzal} + \textit{a kutyát} \end{array} \right]$$

A sorokon belül az egyes szerkezetek egymáshoz képest vannak érvényben; ugyanígy: az egyes sorok. Ha hozzávesszük, hogy a *köti*-n keresztül egy Subjectum is feltételezett:

$$\left\{ \textit{vki} \longleftrightarrow \left[\begin{array}{l} \textit{köti} \longleftrightarrow \textit{a pórázt} \longleftrightarrow \textit{a kutyára} \\ \textit{köti} \longleftrightarrow \textit{pórázzal} \longleftrightarrow \textit{a kutyát} \end{array} \right] \right\}$$

Először Tesnière mondja ki: nincsenek elemek /= szavak/ és szerkezetek; az elem csak, mint szerkezet része az, ami. Adott esetben Tesnière megállapítása a szerkezetekre kiterjeszthető: accusativus objectivus, subjectum, instrumentalis stb. objektíve csak az ismertett sorokon belül léteznek; a sorok és a szerkezetek belülről tételezik fel egymást.

/2/ Az accusativus objectivus a vizsgált csoport záróköve. Ugyanakkor az accusativus objectivus körül újabb szerkezetek jöhetnek létre. Pl.:

köti + a kutyát + a $\left[\begin{array}{l} \textit{karóhoz} \\ \textit{kerítéshez} \end{array} \right]$

A kérdéses sor úgy fogható fel, mint a csoport folytatása — az accusativus objectivus körül. Mégpedig:

$$\begin{array}{c} \left[\begin{array}{l} \text{köt} + \text{láncot} + \text{a kutyára} \\ \text{köti} + \text{lánccal} + \text{a kutyát} \end{array} \right] \\ \downarrow \\ \left[\text{köti} + \dots + \text{a kutyát} + \text{a kerítéshez} \right] \end{array}$$

A mondatok túlnyomó többsége az accusativus objectivus körül jön létre.

/3/ A transzformációs csoport sorai, valamint az accusativus objectivus körül szerkesztett sorok úgy tekinthetők, mint az ú.n. *tulajdonképpeni* (= *wesenhaft*) jelentések. Ezen túl azonban: a transzformációs csoportban a 2. sor általánosabb módon ábrázolja a valóságot, mint az 1. sor; az accusativus objectivus körül szerkesztett sorok pedig a csoport lehetőségének a továbbfejlődését jelentik — az ábrázolt valóság terjedelmének tágulásával.

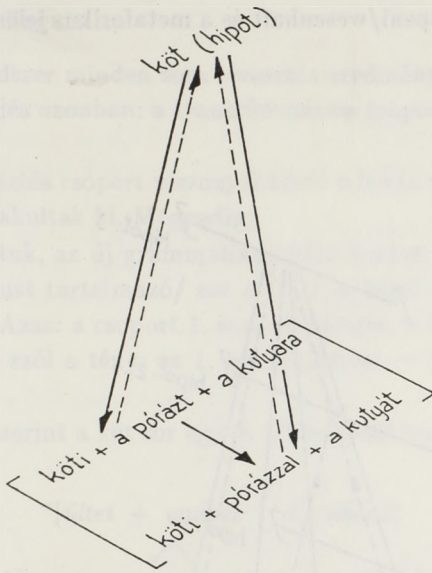
A tulajdonképpeni/*wesenhaft* jelentések azonban a maguk teljességében mintegy a lehetőségét teremtik meg a metaforikus jelentéseknek — amelyek mellett a tükrözött valóságtartalom eléri a maximumát. Pl.:

$$\begin{array}{c} \left[\begin{array}{l} \text{köt} + \text{láncot} + \text{a kutyára} \\ \text{köti} + \text{lánccal} + \text{a kutyát} \end{array} \right] \\ \downarrow \\ \left[\text{köti} + \dots + \text{a kutyát} + \text{a kerítéshez} \right] \\ \downarrow \\ \left[\text{ki-/megköti} \left\{ \begin{array}{l} + \\ + \text{azzal, hogy M} \\ + \dots \end{array} \right. \left. \begin{array}{l} + \text{azt, hogy M} \\ + \text{vkit} \\ + \text{a pénz} \\ \text{kifizetését} \end{array} \right\} + \text{ahhoz, hogy M} \right] \end{array}$$

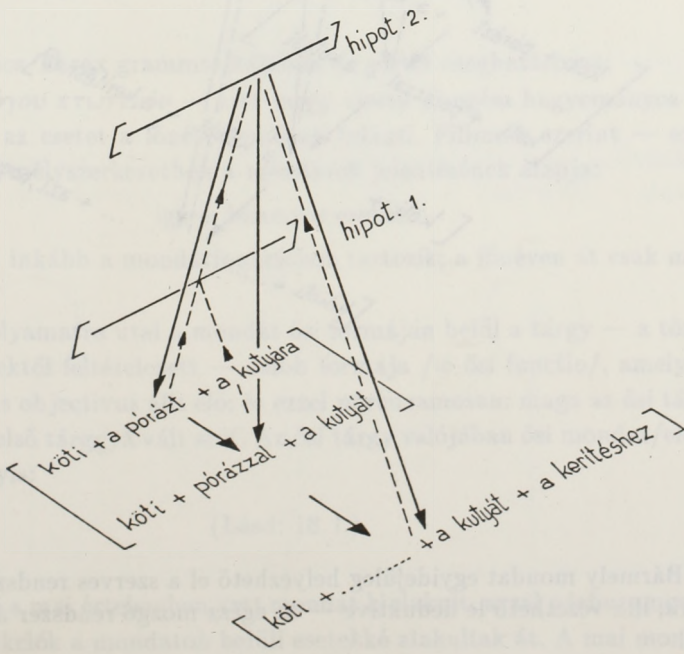
1.2.2. A szerkezet/szerkezeti forma szerves rendszere — tágabb értelemben

A jelentések összefüggései szerkezetekhez vezettek el. A szerkezetek jelentésének pedig van egy szerves aspektusa — szűkebb értelemben. A szerves rendszer tartalma: minden sor levezetés eredménye; egyidejűleg: minden sor újabb levezetések forrása.

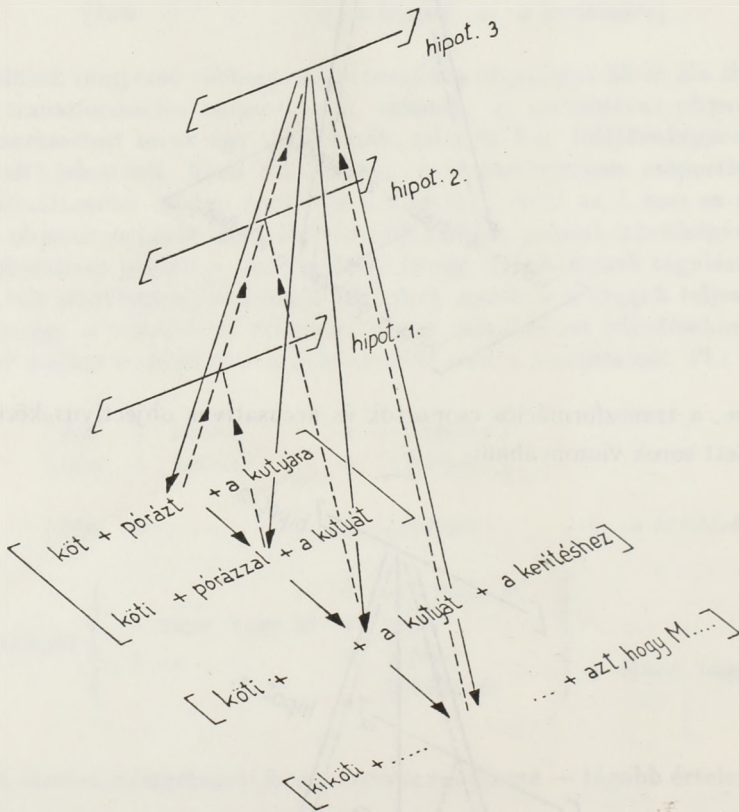
A mondatok jelentésének erre a rendszerére azonban egy általánosabb rendszer épül: szerves rendszer — tágabb értelemben. Ugyanis az előbbi rendszeren belül egy levezetés nem történhet meg anélkül, hogy ezzel párhuzamosan egy elvont formát/jelentést ne hoznánk létre — amelyből most már a két előző forma deduktíve levezethető. Pl. a transzformációs csoporton belül:

Illetve, a transzformációs csoportok és accusativus objectivus körül szerkesztett sorok viszonyában:

Illetve, a tulajdonképpeni/wesenhaft és a metaforikus jelentésű sorok viszonyában:

Bármely mondat egyidejűleg helyezhető el a szerves rendszer valamely sorára; ill.: vezethető le deduktíve — az egész mozgó rendszer általánosulásából.

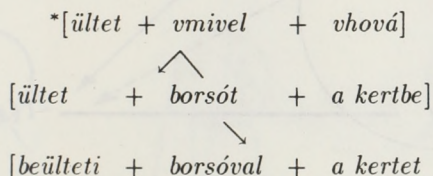
1.2.3. Archeologia linguistica

A szerves rendszer minden sora levezetés eredménye; ill.: újabb levezetések forrása. Kérdés azonban: a transzformációs csoport sorai miből vezethetők le.

A transzformációs csoport viszonyai körül a leírás történetében komoly ellentmondások alakultak ki. Mégpedig:

/a/ Amint láttuk, az új grammatikusoktól kezdve felteszik: a 2. /, accusativus objectivust tartalmazó/ sor az 1. /, a belső tárgyat tartalmazó/ sorból levezethető. Azaz: a csoport 1. sora elsődleges, a 2. sor levezetett. Ennek, láttuk, ellene szól a tény: az 1. sor feltételezi — bizonyos értelemben — a 2.-at.

/b/ Fillmore szerint a két sor egy 3. közvetlenül nem létező sorra megy vissza. Pl.:

Dyonyssios Thrax grammatikájában az esetet meghatározza:

μέρος λόγου πτωτιού — erre megy vissza az egész hagyományos fel fogás, amely az esetet a főnév elemének tekinti. Fillmore szerint — ezzel szemben — a mélyszerkezetben a mondatok jelentésének alapja:

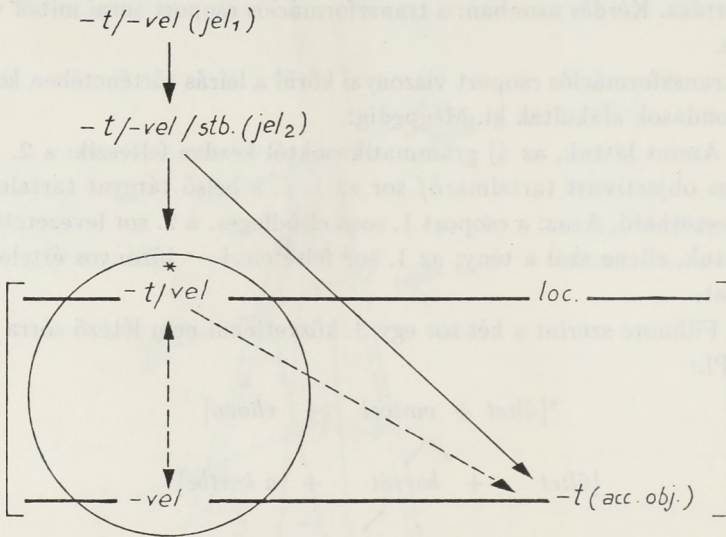
ige + bizonyos esetek.

Az eset tehát inkább a mondatfunkcióhoz tartozik; a főnéven át csak megjelenik.

Erre a folyamatra utal a mondat ősi formáján belül a tárgy — a történeti nyelvészekről feltételezett — ősi formája /= ősi functio/, amelyből az accusativus objectivus állt elő; és ezzel párhuzamosan: maga az ősi tárgy eszközzé és belső tárggyá vált szét. Az ősi tárgy valójában ősi mondat/elemi mondat. Vagyis:

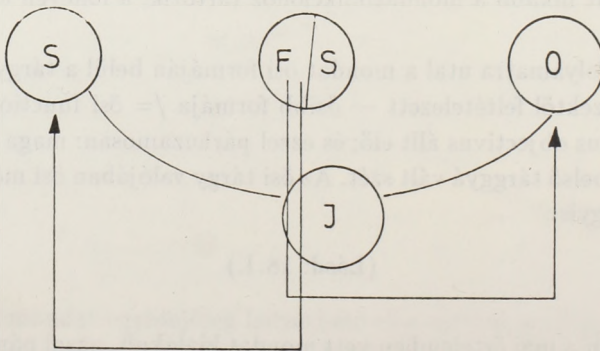
(Lásd: 18. l.)

Ahogy a mai értelemben vett mondat kialakult, azzal párhuzamosan: a korábbi funkciók a mondaton belüli esetekké alakultak át. A mai mondat

/-t/-vel (jel₁) = localis szint; -t/-vel (jel₂) = ősi funkció

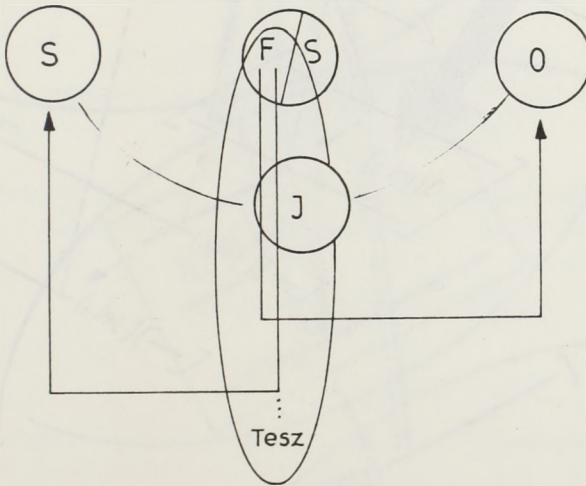
kialakulása kerete az ismert kategóriák és funkciók kialakulásának. A Subjectum — Objectum — az Instrumentalis egymáshoz képest jött létre:

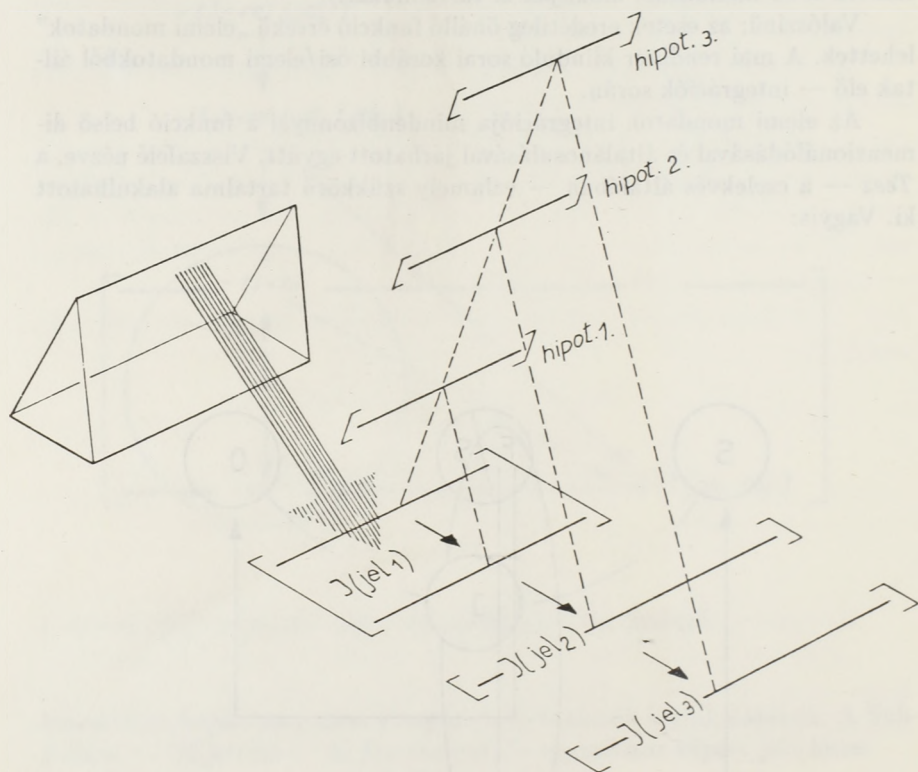
Ez a vázolt ideális folyamat ugyanakkor csak több elemi mondat egyidejű változásával párhuzamosan mehetett végbe. /Az integrációra utalnak — amint látni fogjuk — a metaforák, a másodlagos tükrözés tényei, amelyek szintén több mondatból alakítják ki tartalmukat./

Valószínű: az esetek eredetileg önálló funkció értékű „elemi mondatok” lehettek. A mai rendszer kiinduló sorai korábbi ősi/elemi mondatokból álltak elő — integrációk során.

Az elemi mondatok integrációja mindenbizonnyal a funkció belső dimenzionálódásával és általánosulásával járhatott együtt. Visszafelé nézve, a *Tesz* — a cselekvés általában — valamely szűkkörű tartalma alakulhatott ki. Vagyis:

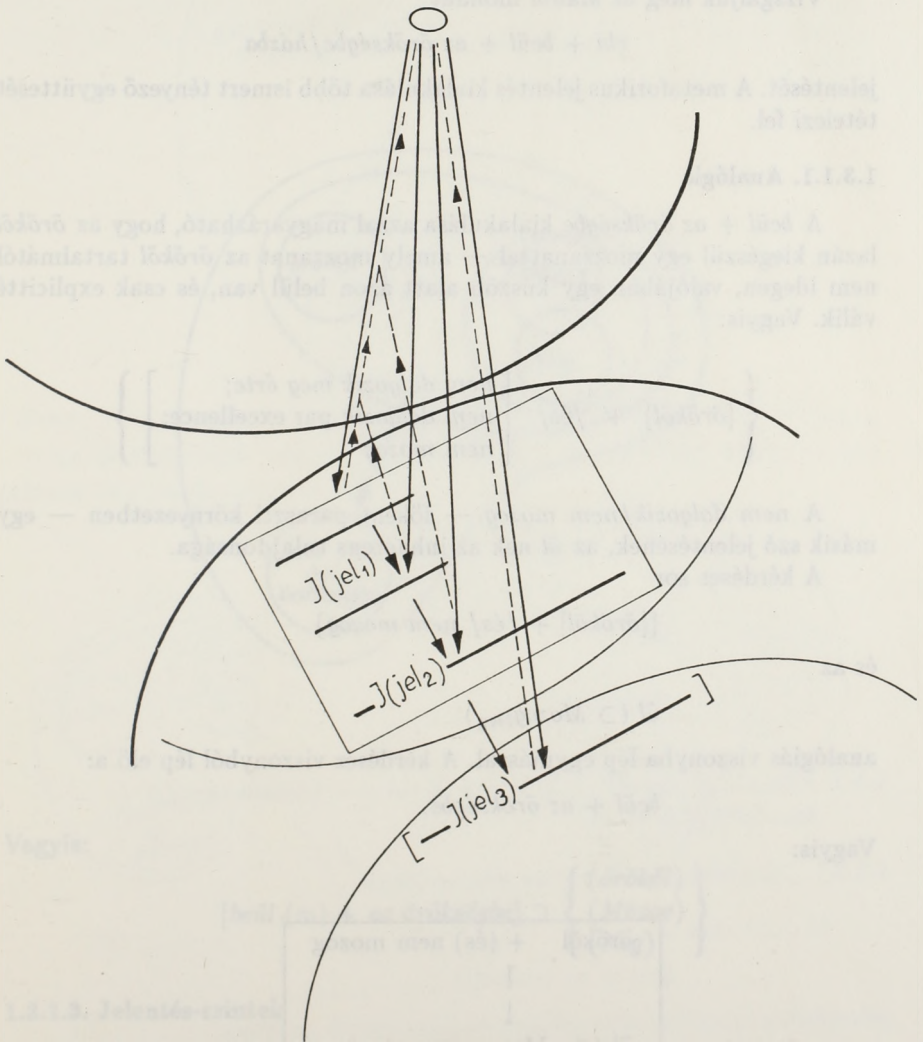

Mindezek alapján feltehető: Fillmore felfogásának van bizonyos történeti realitása — a transzformációs csoport sorai a mondat ősből állapotából álltak elő. Vagyis:

1.3. A jelentés belső szerkezete; metaforák

Az eddigiekben a jelentések összefüggéseiből indultunk ki; ezen át: a jelentés és a szerkezetek összefüggéséhez jutottunk el. Ennek az összefüggésnek két határozottan elkülönülő területe: a szűkebb értelemben vett szervesen belül a tulajdonképpeni és a metaforikus viszonya; ill.: a szűkebb értelemben vett szerves és a ráépülő tágabb értelemben vett szerves / = hipotetikus / viszonya. Mégpedig:

A tulajdonképeni és metaforikus viszonya a: *hic Rhodus hic salta*; ezen át nyer konkrét tartalmat a hipotetikus. A továbbiakban a metaforikus jelentések belső szerkezetét vizsgáljuk meg.

1.3.1. Egy metaforikus jelentés szerkezete

Vizsgáljuk meg az alábbi mondat

vki + beül + az örökségbe/házba

jelentését. A metaforikus jelentés kialakulása több ismert tényező együttesét tételezi fel.

1.3.1.1. Analógia

A *beül + az örökségbe* kialakulása azzal magyarázható, hogy az *örököl* lazán kiegészül egy mozzanattal — amely mozzanat az *örököl* tartalmától nem idegen, valójában egy küszöb alatt azon belül van, és csak explicitté válik. Vagyis:

$$\left\{ \left[\text{örököl} \right] + /és/ \left[\begin{array}{l} \text{nem dolgozik meg érte;} \\ \text{nem dolgozik par excellence;} \\ \text{nem mozog} \end{array} \right] \right\}$$

A *nem dolgozik/nem mozog* — főként paraszti környezetben — egy másik szó jelentésének, az *ül*-nek az inhaerens tulajdonsága.

A kérdéses sor

{[örököl] + /és/ nem mozog}

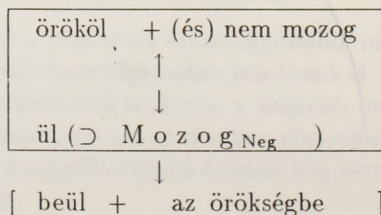
és az

ül (\supset *Mozog*_{Neg})

analógiás viszonyba lép egymással. A kérdéses viszonyból lép elő a:

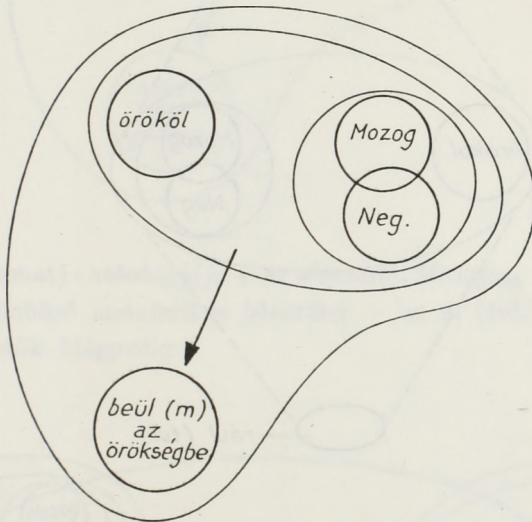
beül + az örökségbe.

Vagyis:

1.3.1.2. Jelentésintegráció

Az analógia a vizsgált jelenségnek csak a formája. Az analógiás kereten belül a metafora kialakulása kizárólag az összetevő mozzanatok szerves változataiból magyarázható meg. A kialakult metaforikus jelentés az összetevő mozzanatokot megszüntetve őrzi magában. Tehát:

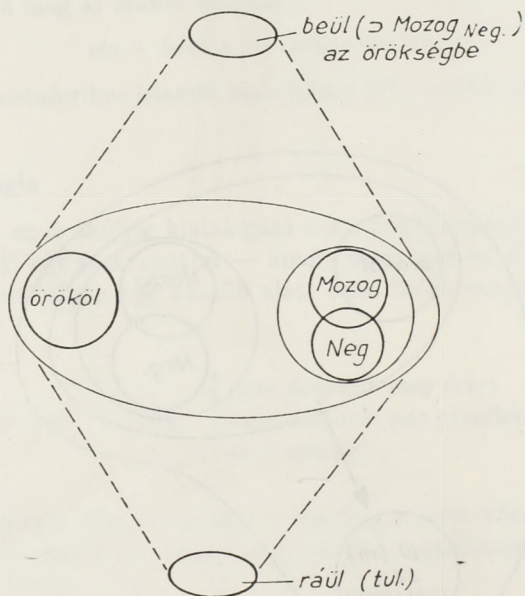

Vagyis:

$$[\text{beül (m) + az örökségbe}] \supset \left\{ \begin{array}{l} (\text{örököl}) \\ (\text{Mozog}) \\ (\text{Neg}) \end{array} \right\}$$

1.3.1.3. Jelentés-szintek

A jelentések közötti összefüggések tehát — szemben a 1.3.1.2.-vel — csak a jelentések különböző rétegeinek a kialakulásával magyarázhatók. Vagyis:

1.3.2. Különböző jelentések belső szerkezete — jelentés-egység; hipotetikus jelentés

1.3.2.1. Jelentés elemzés három dimenzióban

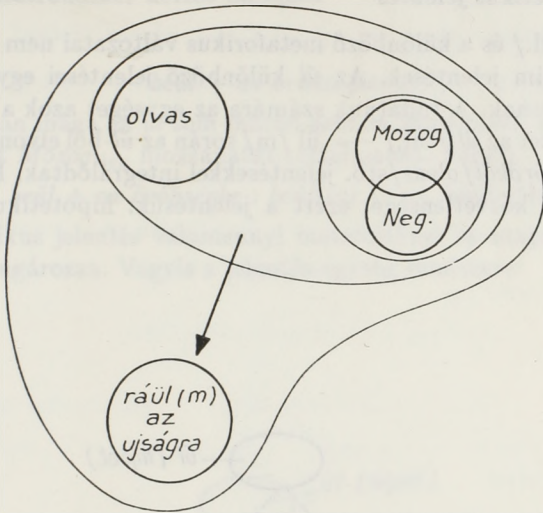
Az 1.3.1.-ben a

beül + az örökségbe

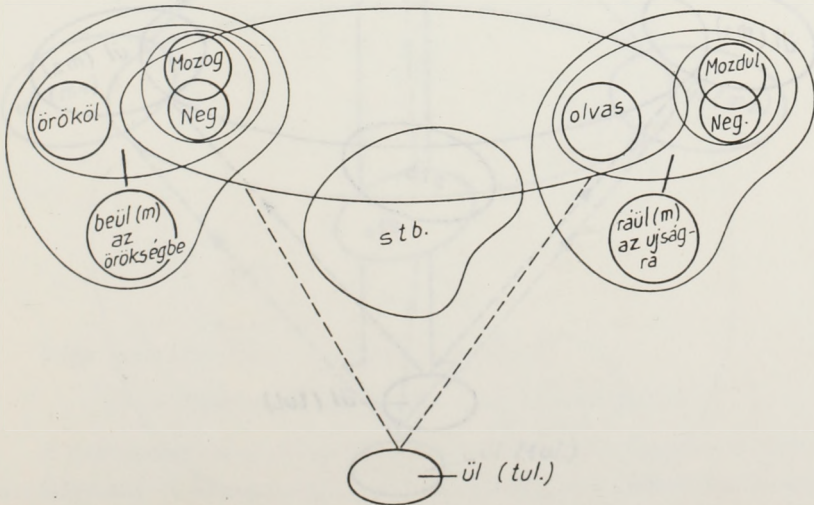
jelentését elemeztük. Hasonlóképpen elemezhető azonban:

rá-/rajta ül az újságon.

Mégpedig:

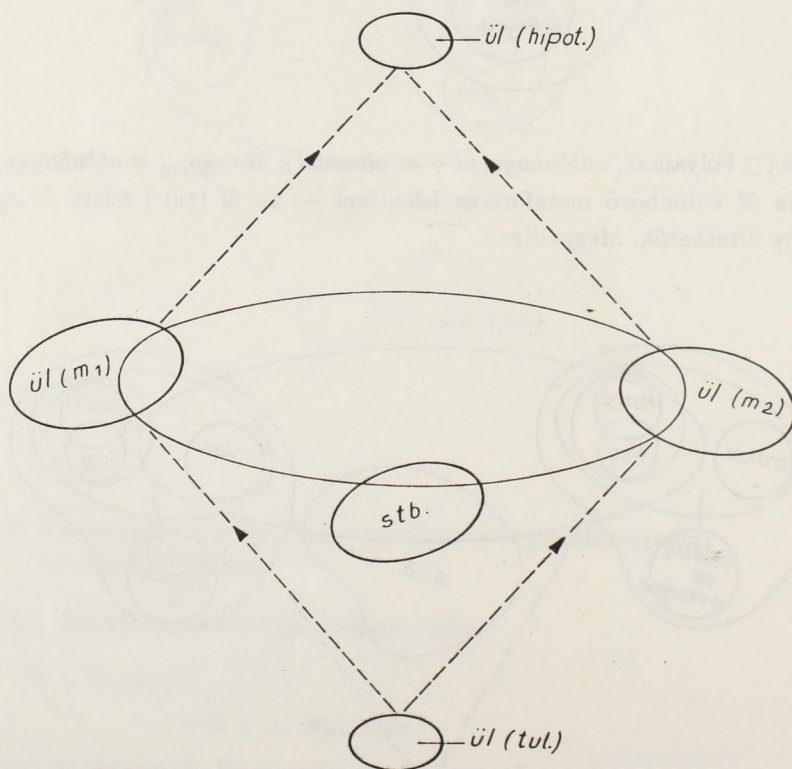

/ olvas (\supset Folyamat): *abbahagy(ja + az olvasást)*; $Mozog_{Neg} = abhahagy_{Neg}$
 Az *ül* különböző metaforikus jelentései — az *ül* (tul.) felett — egy gyűrűre ültethetők. Mégpedig:

1.3.2.2. Hipotetikus jelentés

Az *ül* /tul./ és a különböző metaforikus változatai nem egymástól független/homonim jelentések. Az *ül* különböző jelentései egységet/egységes rendszert alkotnak. A tudatunk számára az egységet azok a jelentéselemek őrzik, amelyeket az *ül* /tul./ → *ül* /m/ során az *ül*-ből elvontunk; és: amely jelentések az *örököl/olvas/stb.* jelentésekkel integrálódtak. Ezeknek az elemeknek nincs közvetlensége; ezért a jelentésük: hipotetikus/imaginarius. Vagyis:

1.3.2.3. A jelentésrendszer kettős mozgása

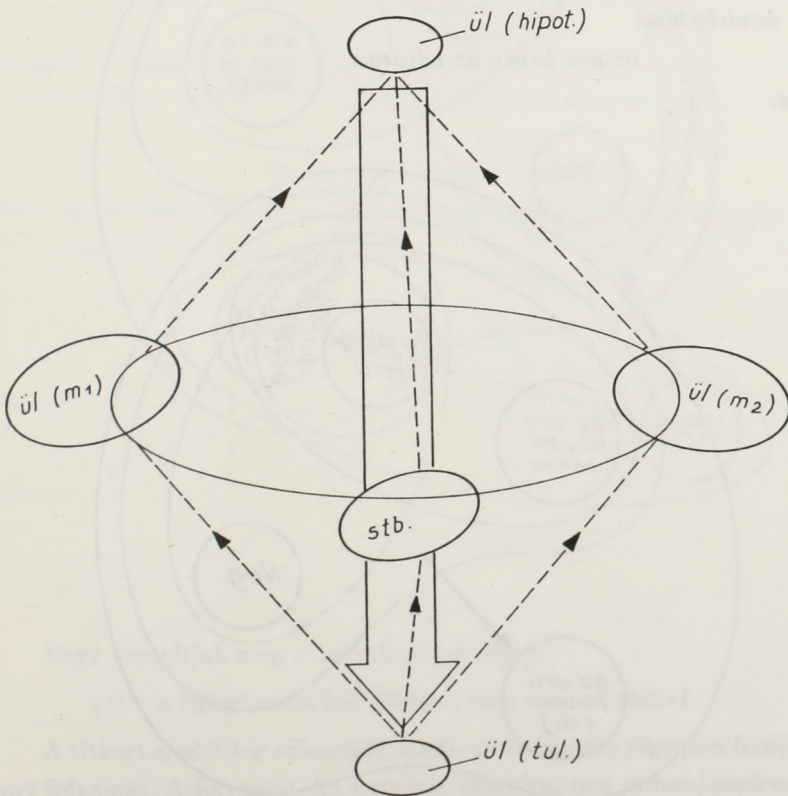
A

beül + az örökségbe

kialakulása során maga az *ül* sem marad azonos önmagával. Kiderül: a *beül* /tul./ az elvont *Mozog_{Neg}* mozzanatát tartalmazza. Vagyis:

örököl → *beül + az örökségbe* : *beül*(tul.) → *beül*(\supset *Mozog_{Neg}*).

A hipotetikus jelentés valamennyi metaforikust és magát a tulajdonképpent is átsugározza. Vagyis a jelentés-egység rendszere:

1.3.3. A metaforizálódás útjai

1.3.3.1. Metaforizálódás — elvont jelentések közvetítésével

Vizsgáljuk meg a *hever* alábbi — metaforikus — jelentéseit:

az áru az udvaron hever

a pénz a fiókban hever

stb.

A *hever* eredeti jelentése: *fekszik, lustálkodik, nem csinálja a dolgát/feladatát.*

Az *áru* eredetileg

ki van rakva /a gyár udvaron/;

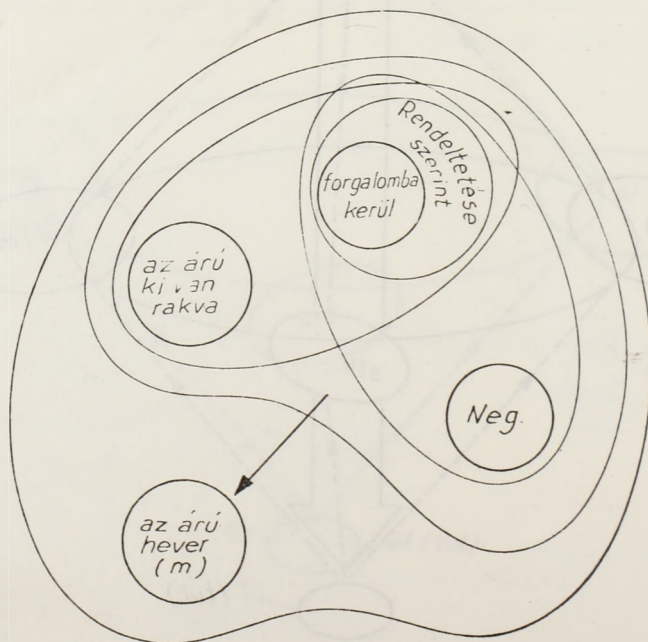
és:

az áru forgalomba kerül — rendeltetése szerint.

Ha az *árut* nem viszik tovább /—„marad kirakva”/, nem történik vele, ami a *rendeltetése*:

az áru hever az udvaron.

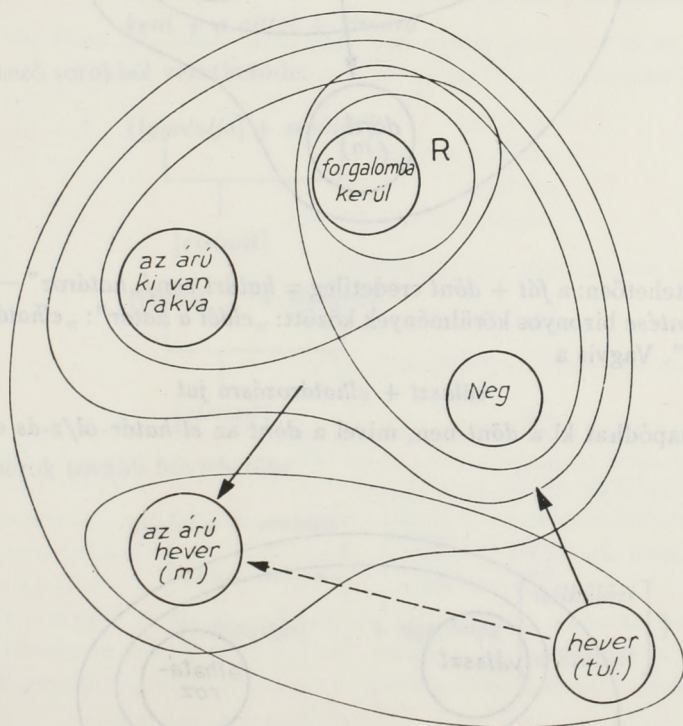
Vagyis:

Az

az áru ki van rakva + nem történik, ami a rendeltetése

azért csapódik ki a *hever*-ben, mivel a *hever* a kötelességek elmulasztásának a közvetlen/elemi formája. Vagyis:

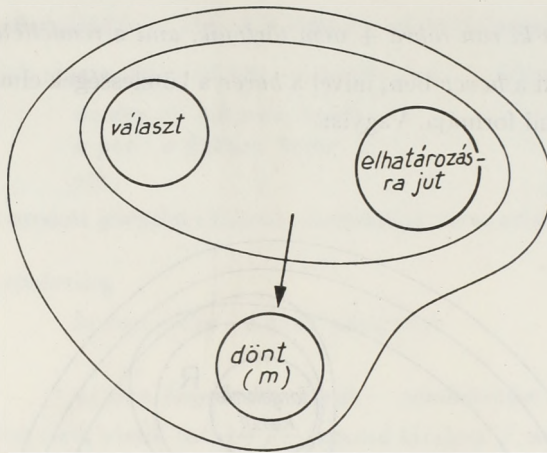

Vagy vizsgáljuk meg a következő jelentést:

a titkár személyét illetően még nem döntöttek.

A titkárt eredetileg választják; a választás: mindig függőben lévő/le nem zárt folyamat. A folyamat, ha lezárjuk: elhatározásra jutnak/határoznak.

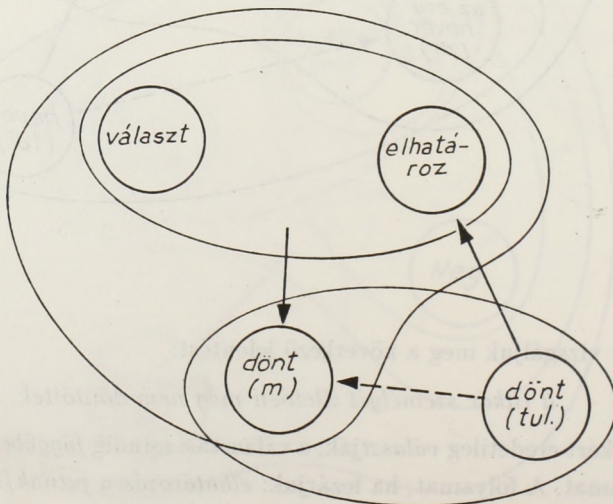
A kérdéses mondat/jelentés — működésében:

Feltehetően: a *fát* + *dönt* eredetileg = *határt von* / „*határoz*” — vagyis a *fa* + *döntése* bizonyos körülmények között: „*eldől a határ*”: „*elhatárol*” / „*elhatároz*”. Vagyis a

választ + *elhatározásra jut*

azért csapódhat ki a *dönt*-ben, mivel a *dönt* az *el-határ-ol/z-ás* egy esete. Tehát:

1.3.3.2. Metaforizálódás elemek lineáris kiterjedése mentén

Vizsgáljuk meg az alábbi jelentést

elsimítja + az ügyet

szerkezetét.

Az *elsimítja* tulajdonképpeni jelentése, pl.:

gyalulja + a fát + simára

keni + a gittet + simára

a következő sorokból vezethető le:

{[gyalulja] + simára}

└──────────┘

|

[elsimít]

{[keni] + simára}

└──────────┘

|

[elsimít]

A sorok tovább bővíthetők:

gyalulja + simára

└──────────┘

|

{[elsimítja]}

+ úgy hogy

{ [nélkülözi]
[a szálkát] }

illetve:

gyalulja + simára

└──────────┘

|

{[elsimítja]}

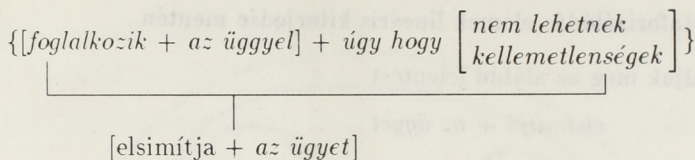
+ úgy hogy

{ [nélkülözi]
[a szálkát] }

+ úgy hogy

{ [nem
[okoz
[sérü-
[lést]] }

Az utóbbi sorral analógiás viszonyba kerül pl.:

1.3.3.3. Jelentések komplexitása

Az *ad* és a *kap* egymásra vonatkoztatva jelenti azt, amit jelent. Ezzel azonban nem merül ki. Vegyük ezt a mondatot:

adj tüzet
add a ceruzádat
adj léccet
 /mondja az ács a tetőn

Az adott mondatokban az *ad* jelentése:

nyújt (ad);

a kérdéses *nyújtnak* megfelelő *kap* pedig:

fog.

A parafrázisok tanúsága szerint az *ad* : *kap* egy megfelelő *nyújt* : *fog* jelentést megszüntetve őriz magában. Vagyis:

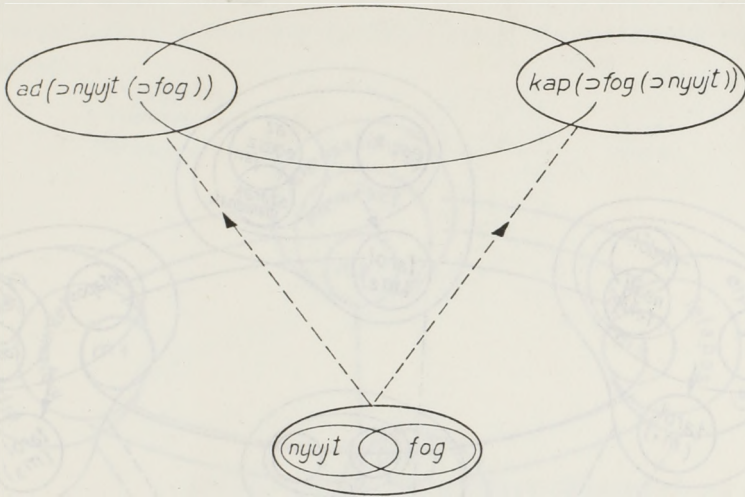
ad (⊃ *nyújt*)
kap (⊃ *fog*).

Ezzel azonban a jelentés mibenléte nem merül ki. Ugyanis az *ad* közvetlenül a *nyújt*-ot zárja magába, és azon át a *fog*-ot; megfordítva: a *kap* közvetlenül a *fog*-ot zárja magába és azon át a *nyújt*-ot. Könnyen belátható, pl.

a szobor nyújtja a kezét

-ben a *nyújt* nem rendelkezik a *nyújt* érintett jelentésével — ugyanis nem áll a *fog*-gal vonatkozásban.

Amiből az a meglepő tény derül ki: a *nyújt* : *fog* ellentéte egy magasabb szinten úgy folytatódik, hogy a magasabb szint minden egyik oldala az alacsonyabb szint mindkét oldalát egyidejűleg zárja magába — csak a megfelelő oldal közvetlen bekebeleződésével a magába zárt elemek sorrendje különböző/fordított. Vagyis:

1.3.4. A metaforikus és a hipotetikus jelentés további konkretizálása

A metaforizálódás nem merül ki azzal, hogy valamely tulajdonképpeni jelentés mozzanatai egy, ill. több másik megfelelő igéhez kapcsolódnak. Azok az igék is, amelyekhez a tulajdonképpeni mozzanatai kötődnek, nem függetlenek egymástól. Pl. a *tarol* (tul.)-ben benne értetődik:

ledől/felborul
nagy felület
romok/stb. maradnak.

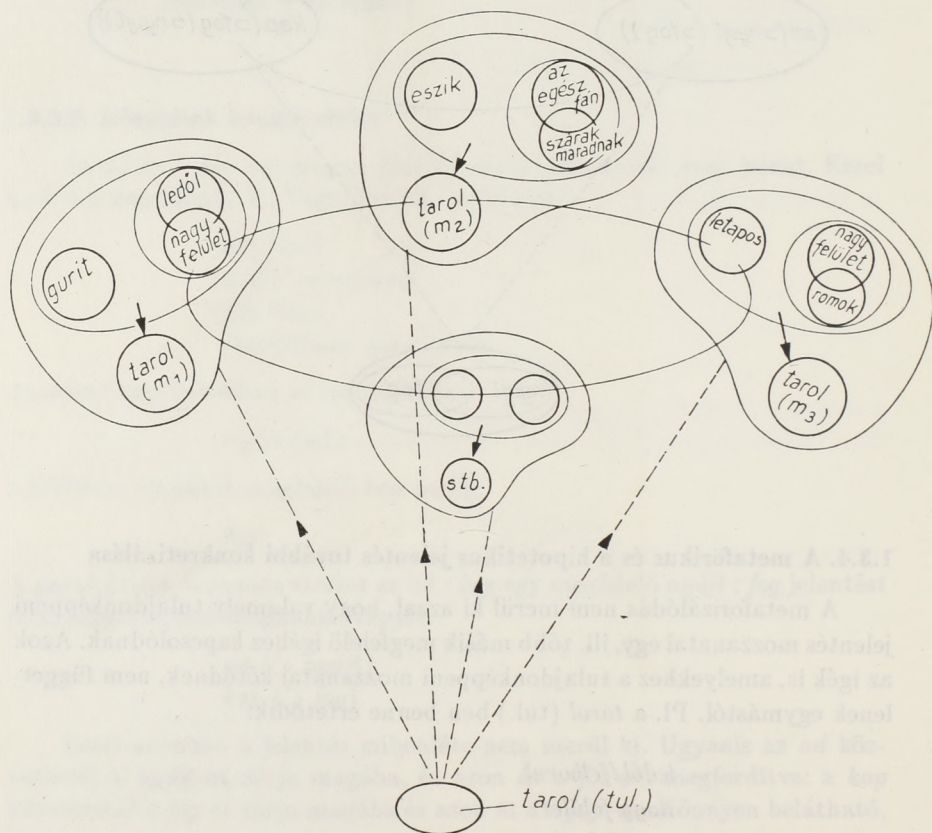
Ezek a mozzanatok kötődnek más/megfelelő jelentésekhez. Pl.:

(a *játékos* +) *tarolja* (m_1) (:ledönt/dob) + a *kuglibábukat*

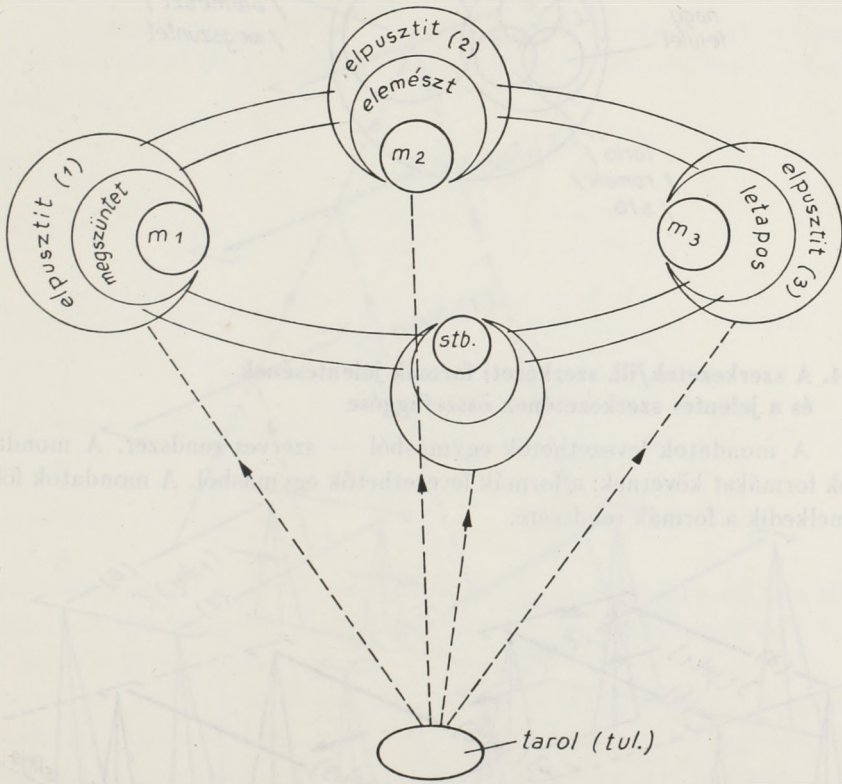
(a *gyerekek* +) *letarolják* (m_2) (:eszik) + a *fát*

(a *tankok* +) *letarolják* (m_3) (:letapossák) + a *házakat*.

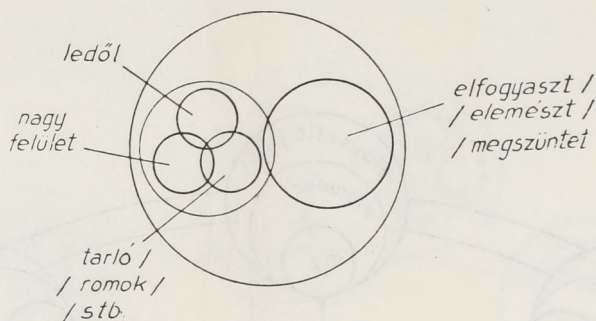
Tehát:

Ezek/a megfelelő jelentések /ledől/leszik/letapos/ pedig tartalmazzák a megszűntet/elpusztít/elemézt mozzanatait. Vagyis: a ledől/leszik stb. körül egy elvontabb gyűrű helyezkedik el. Mégpedig:

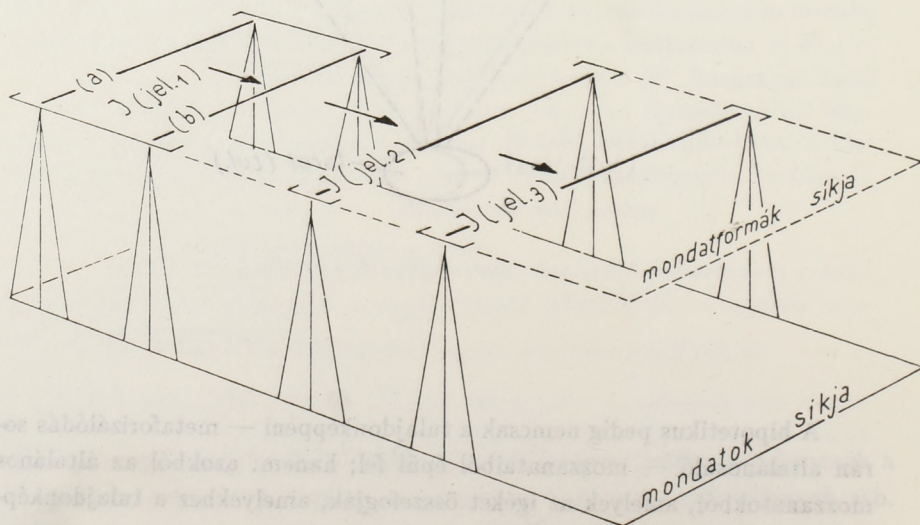

A hipotetikus pedig nemcsak a tulajdonképpeni — metaforizálódás során általánosuló — mozzanataiból épül fel; hanem: azokból az általános mozzanatokból, amelyek az igéket összefogják, amelyekhez a tulajdonképpeni mozzanatai kötődnek. Tehát:

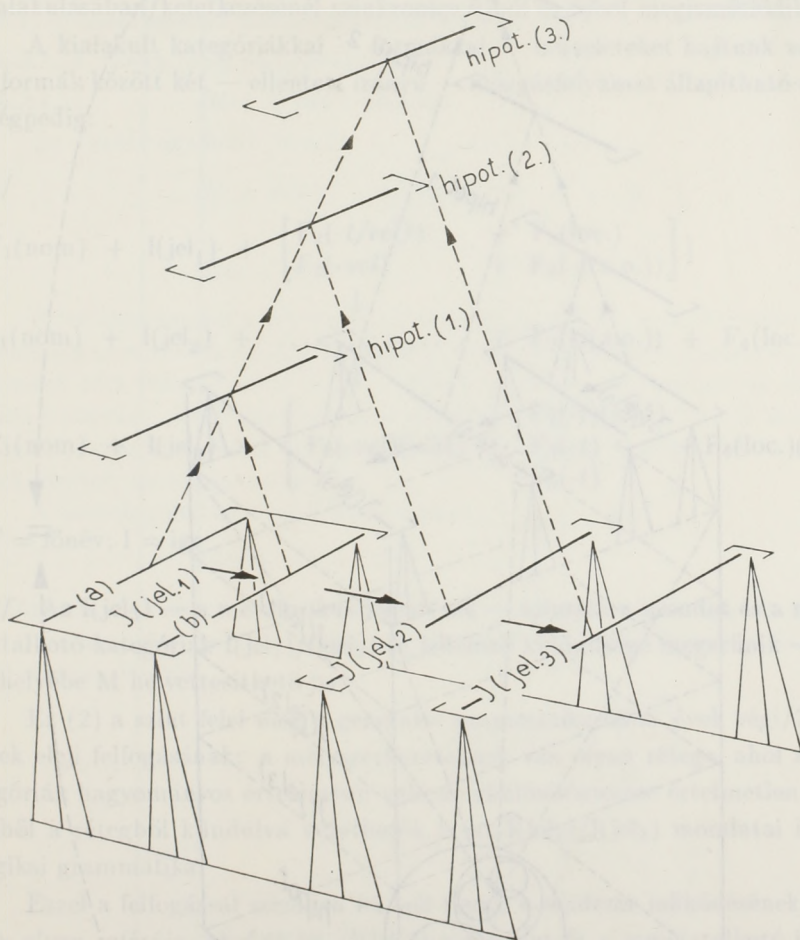

1.4. A szerkezetek/ill. szerkezeti formák jelentésének és a jelentés szerkezetének összefüggése

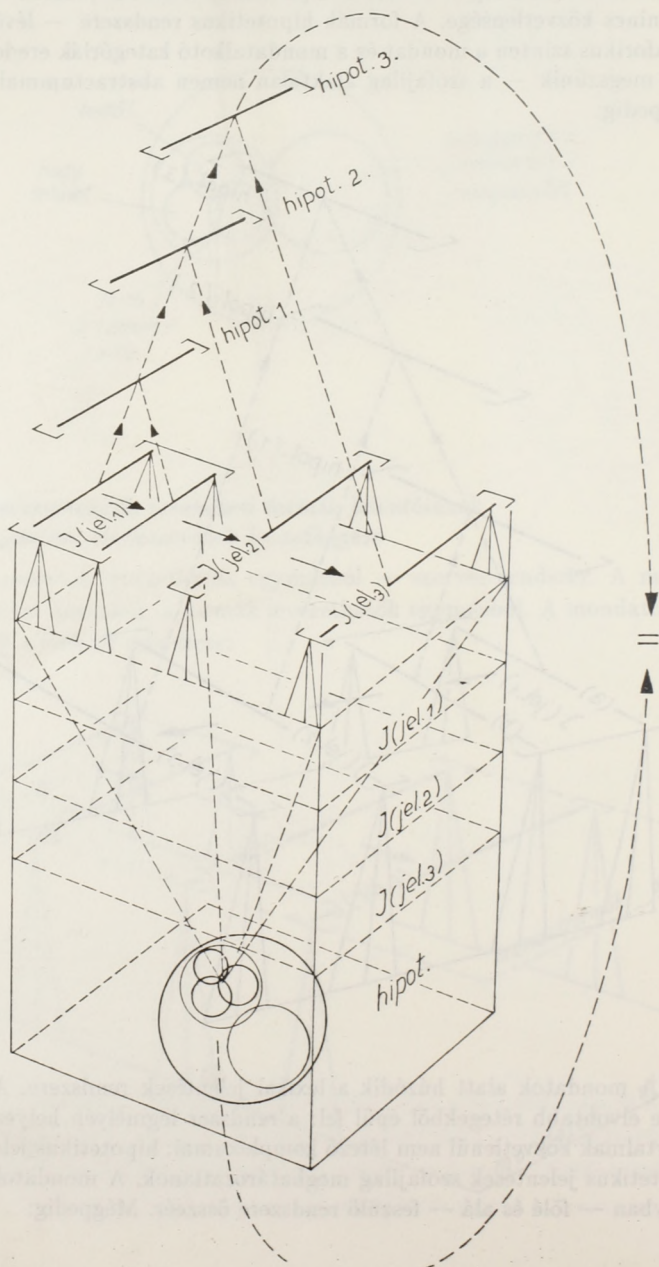
A mondatok levezethetők egymásból — szerves rendszer. A mondatok formákat követnek; a formák levezethetők egymásból. A mondatok fölémelkedik a formák rendszere:

A formák fölé épül a formák hipotetikus rendszere; ennek a rendszernek nincs közvetlensége. A formák hipotetikus rendszere — lévén, hogy a metaforikus szinten a mondat és a mondatalkotó kategóriák eredeti különbsége megszűnik — a szófajlag alaktalan nemen abstractummal végződik. Mégpedig:

A mondatok alatt húzódik a lexikai jelentések rendszere. A rendszer egyre elvontabb rétegekből épül fel: a rendszer legmélyén helyezkednek el a tartalmak közvetlenül nem létező komplexumai: hipotetikus jelentések. A hipotetikus jelentések szófajlag meghatározatlanok. A mondatok ellentett irányban — fölé és alá — feszülő rendszere összeér. Mégpedig:

1.5. Tautologikus rendszer

1.5.1. A nomen abstractum helye a nyelvi rendszerben

A mai mondat a mondat ősi formáiból alakult ki. Ez a folyamat a kategóriák és az alapvető funkciók kialakulásával párhuzamos — és : a mondat kialakulásában/keletkezésénél szinkronice újból és újból megismétlődik.

A kialakult kategóriákkal — formákkal — műveleteket hajtunk végre. A formák között két — ellentett irányú — mozgásfolyamat állapítható meg. Mégpedig:

$$\begin{array}{l}
 /1/ \\
 [F_1(\text{nom}) + I(\text{jel}_1) + \left[\begin{array}{cc} F_2(-t/v\ell/) & + F_3(\text{loc.}) \\ F_2(-v\ell) & + F_3(-t(\text{a.o.})) \end{array} \right]] \\
 \quad \quad \quad \downarrow \\
 [F_1(\text{nom}) + I(\text{jel}_2) + \dots + F_3(-t(\text{a.o.})) + F_4(\text{loc.})] \\
 \quad \quad \quad \downarrow \\
 [F_1(\text{nom}) + I(\text{jel}_3) + \left\{ \begin{array}{ccc} & F_3(-t)(=M) & \\ F_2(-v\ell)(=M) + & F_3(-t) & + F_4(\text{loc.})(=M) \\ & F_3(-t) & \end{array} \right\}]
 \end{array}$$

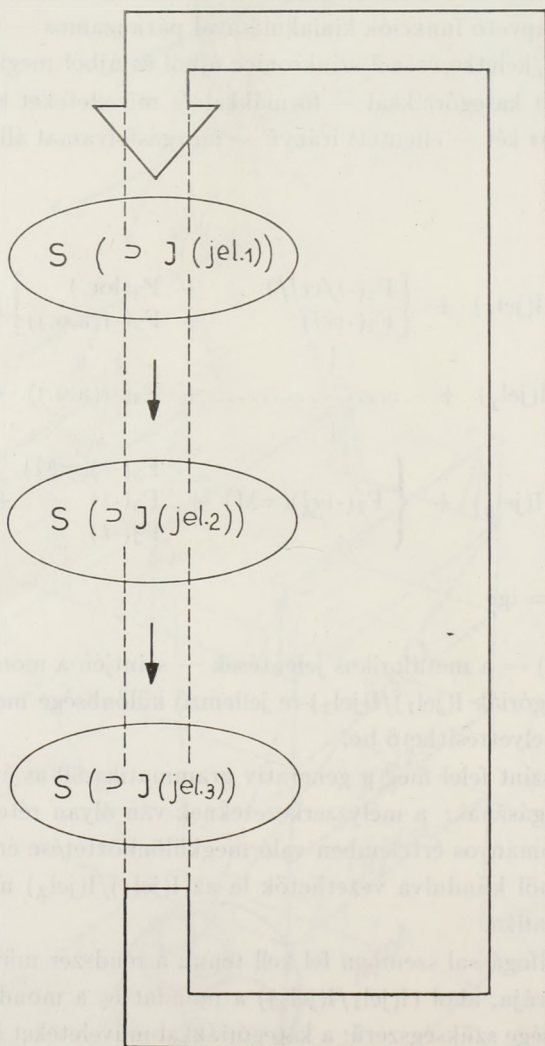
/F = főnév; I = ige

/2/ Az $I(\text{jel}_3)$ — a metaforikus jelentések — szintjén a mondat és a mondatalkotó kategóriák $I(\text{jel}_1)/I(\text{jel}_2)$ -re jellemző különbsége megszűnik — az F helyébe M helyettesíthető be.

Ez (2) a szint felel meg a generatív grammatika 60-as évek végé/70-es évek eleji felfogásának: a mélyszerkezeteknek van olyan rétege, ahol a kategóriák hagyományos értelemben való megkülönböztetése értelmetlen. És: ebből a rétegből kiindulva vezethetők le az $I(\text{jel}_1)/I(\text{jel}_2)$ mondatai is — logikai grammatika.

Ezzel a felfogással szemben fel kell tenni: a rendszer működésének van egy olyan szférája, ahol $(I(\text{jel}_1)/I(\text{jel}_2))$ a mondat és a mondatalkotó kategóriák különbsége szükségszerű; a kategóriákkal műveleteket hajtunk végre; ennek során: eljutunk egy olyan fázisba, ahol a kategóriák különbsége felszámolódik.

Tehát a nyelvben a kategóriák újból és újból létrejönnek; műveleteket hajtunk velük végre; majd: újból és újból megszűnnek. Vagyis:

Kérdés most már: van-e olyan szóosztály, amely követi a rendszeren belül bekövetkezett változást; amelyben: közvetlenül megmutatkozik a I és F különbségének megszűnése. Van: a nomen abstractum — amelyben az ige és főnév különbsége megszűnik; amely: az igei és a főnévi tulajdonságok integrációja.

1.5.2. Mondat nomen abstractumokból levezetve

1.5.2.1. A *tárgy* (acc. obj.) problémája

1.5.2.1.1. *ültet* + *fát* : *ültetés*

Az *ültetés* egyaránt jelenti:

vki + *ültet*

és

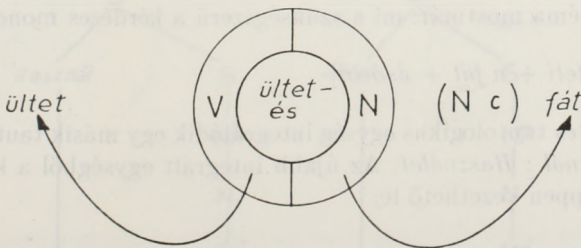
ültet + *vmit*

Priscianus szerint a két alapvető szóosztály: a V és az N. Ugyanis: csak valamiről mondhatok valamit; másfelől: valamire csak azért gondolok, mert mondok róla valamit. A V és N — Priscianusnál — etimológiailag különböző eredetűek. Ezzel szemben a nomen abstractumnál: valamiről mondok valamit; és: amit mondok az nem több, mint a valami. A nomen abstractum ezek szerint: tautologikus egység.

A tautologikus egységből kiindulva az

ültet + *fát*

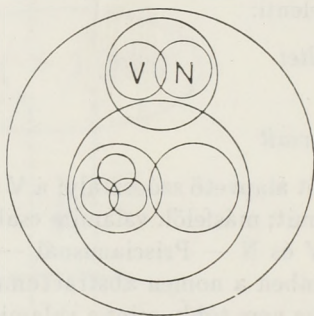
szükségszerű érvénnyel levezethető. Ugyanis: a tautologikus egység éppen azt a mozzanatot határozza meg, amelyben a lineárisan összekapcsolt két szó azonos. Vagyis:

Az *ültet*-tel tehát minden olyan szó összekapcsolható, aminek a jelentésében benne van az, hogy *ültethető*.

1.5.2.1.2. A tautologikus egység, mint a hipotetikus jelentés része

Fontos megérteni: a mondat levezetésekor/keletkezésénél a nomen abstractum/tautologikus egység sem nem V, sem nem N, ill. sem nem mondat, sem nem szó. A tautologikus egység valójában a mondatok fölé épülő hipotetikus állványzat végső fokozata/általánosítása. A lexikai jelentés mondatok alatt húzódó hipotetikus rendszerének a tautologikus egységgel integrált formája:

1.5.2.2. ültet(i) + (a) fát + ásó-val

1.5.2.2.1. Az eszköz problémája

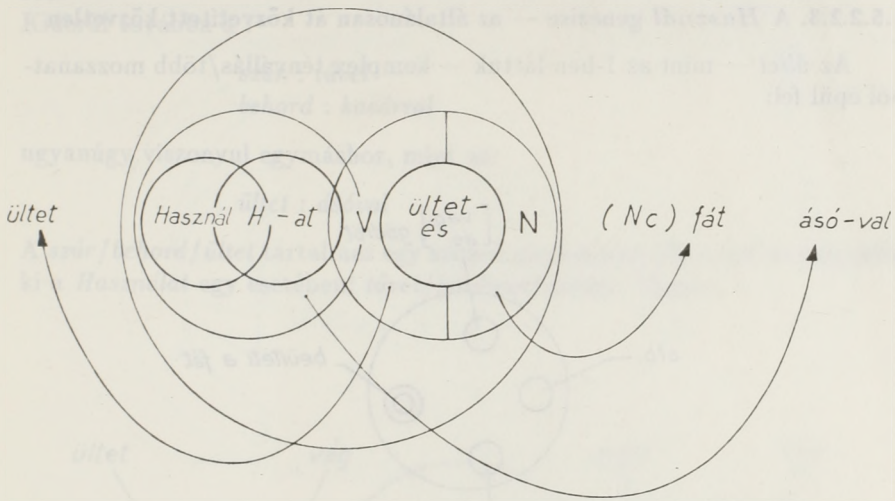
A probléma mostmár: mi a szükségszerű a kérdéses mondatban:

[ülteti + a fát + ásóval]

Az *ültetés* tautologikus egység integrálódik egy másik tautologikus egységgel: *Használ : Használat*. Az újabb integrált egységből a kérdéses sor a következőképpen vezethető le:

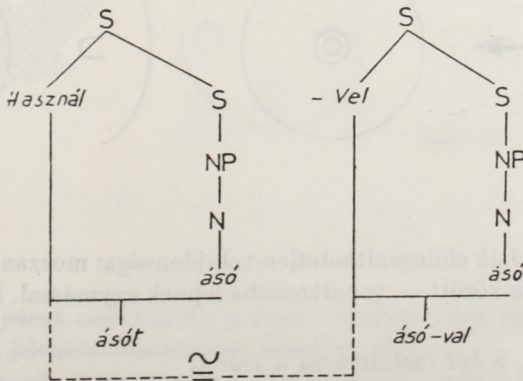
(lásd: 43. l.)

A mondat jelentése ilyenképpen ugyanúgy integráció eredménye, mint az egyes szó jelentése.

1.5.2.2.2. A -VEL a generatív grammatikában

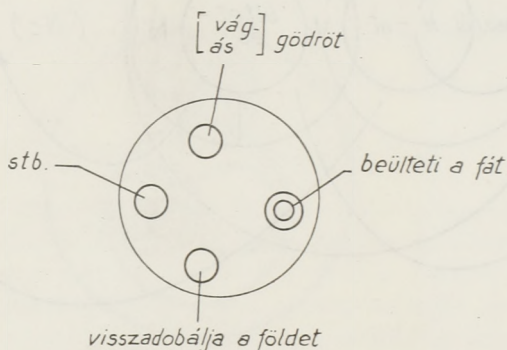
A generatív grammatika az *ásó-val*-t hasonlóképpen vezeti le:

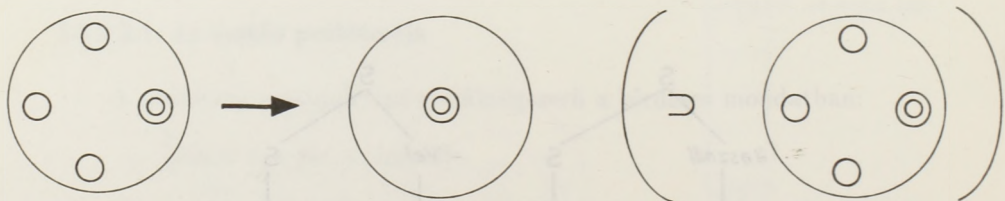
Tehát a *Használ* és a *-VEL* egyenlő értékű; pontosabban: a *-VEL*-ben a *Használ* csak megjelenik.

1.5.2.2.3. A *Használ* genezise — az általánosan át közvetített közvetlen

Az *ültet* — mint az 1-ben láttuk — komplex tényállás/több mozzanattól épül fel:

A tartalmazott mozzanatok egyike az összes többi helyett áll/lefedi azokat:

A jelentés másik elidegeníthetetlen tulajdonsága: mozzanataik — a különböző jelentések között — vonatkozásba lépnek egymással. Pl. adott esetben kiderül:

a *köt* tartalmazza a *szúr*-t;
a *szúr* pedig: szorosan köti magához: *tű*-vel;

vagy:

a *behord* tartalmazza: a *berak*-ot;
 a *berak* szorosan köti magához: *kosár*-ral.

stb.

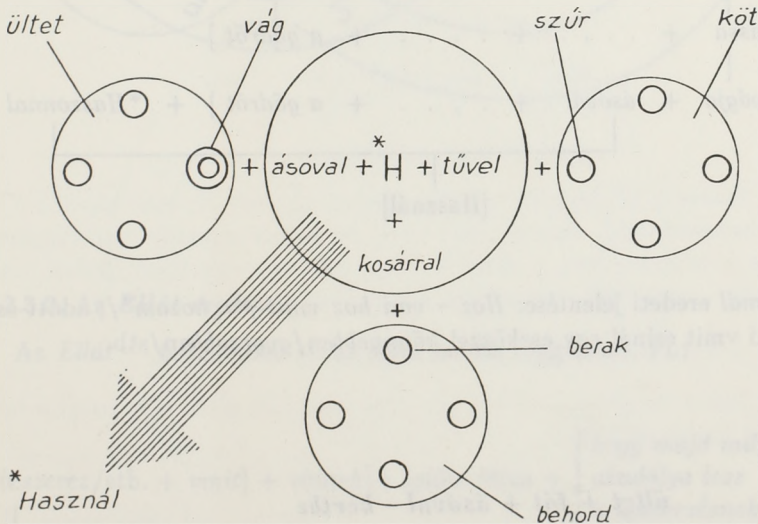
Kiderül továbbá a :

szúr : *tűvel*
behord : *kosárral*

ugyanúgy viszonyul egymáshoz, mint az:

ültet : *ásóval*

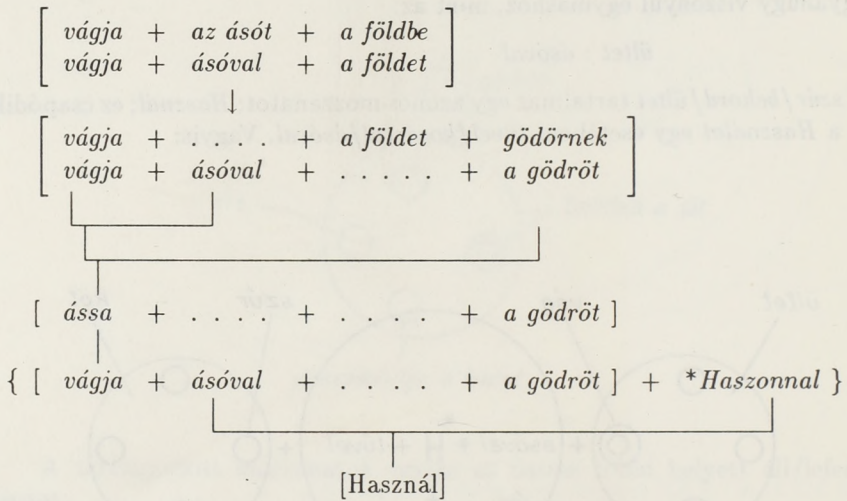
A *szúr* /*behord* /*ültet* tartalmaz egy azonos mozzanatot: *Használ*; ez csapódik ki a *Használat* egy esetében: *tűvel* /*kosárral* /*ásóval*. Vagyis:

Ez annyit jelent: nem tudom az *ültet* — *ásó*-val-t úgy nézni, hogy abban számtalan más jelentés vonatkozása benne ne volna; az *ás* : *ásóval*, amely eredetileg közvetlenül tartozik az *ültet*-hez, mindinkább a *Használ*:*Használat*-on át közvetítődik.

1.5.2.2.4. A *Használ* eredete

Külön kérdés: miért a *Használ* válik ennek az általános mozzanatnak a jelévé. Ennek nyilván megvan az oka; de: lényegében esetleges. Pl.:

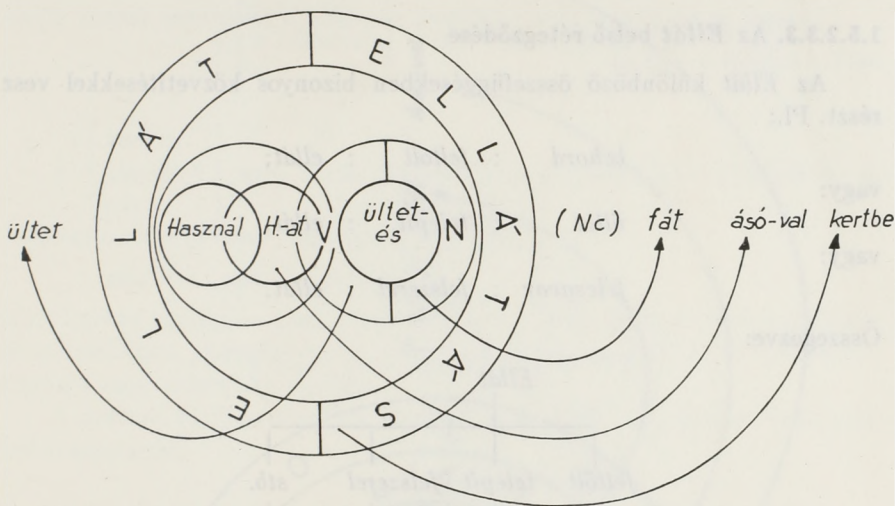

A *Használ* eredeti jelentése: *Hoz - vmi hoz vmit* /="hozam"/; adott esetben: vki vmit csinál egy eszközzel *könnyebben/gyorsabban/stb.*

1.5.2.3. *ültet + fát + ásóval - kertbe*1.5.2.3.1. Szükségszerű az *ültet - kertbe* viszonyában

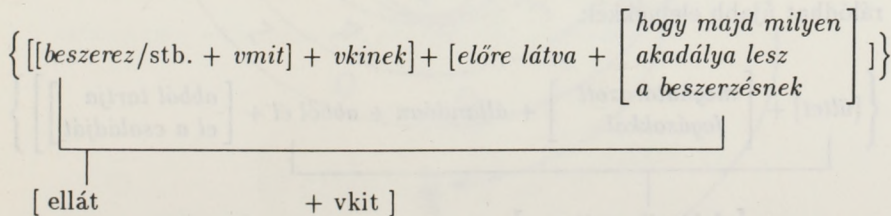
A további probléma: mi a szükségeszerű az *ültet-kertbe* viszonyában.

A *Használ*-lal integrált *ültet* tovább integrálódik az *Ellát*: *Ellátás* tautologikus egységgel. Az újabb integrált egység magyarázza a kérdéses viszonyt. Mégpedig:

1.5.2.3.2. Az **Ellát** eredete

Az **Ellát** — feltehetően — az *előre lát*-tal függ össze. Pl.:

Az *ellát* előbb a *gondoskod-ás* irányába haladhatott — vagyis: megszerez vmit, ami vkinek nagyon fontos/lényeges; később: *vmit/vkit felszerez/stb. vmivel*, ami neki nagyon fontos/természetéhez tartozik/ami nélkül nem az, ami. Pl.:

[felszereli + a léceket + a koloniál bútorra]
 ↓
 [ellátja + léccel + a koloniál bútort].

1.5.2.3.3. Az *Ellát* belső rétegződése

Az *Ellát* különböző összefüggésekben bizonyos közvetítésekkel vesz részt. Pl.:

vagy: behord : feltölt : ellát;

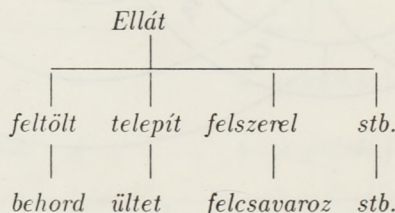
vagy:

ültet : telepít : ellát;

vagy:

felcsavar : felszerel : ellát.

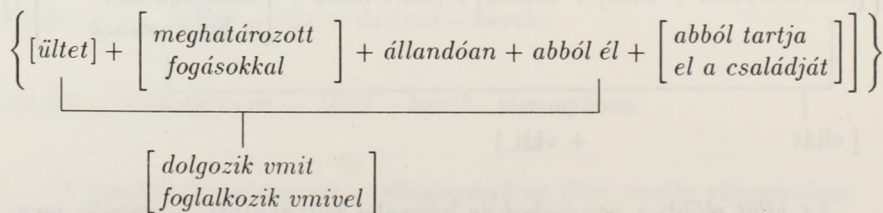
Összegezve:

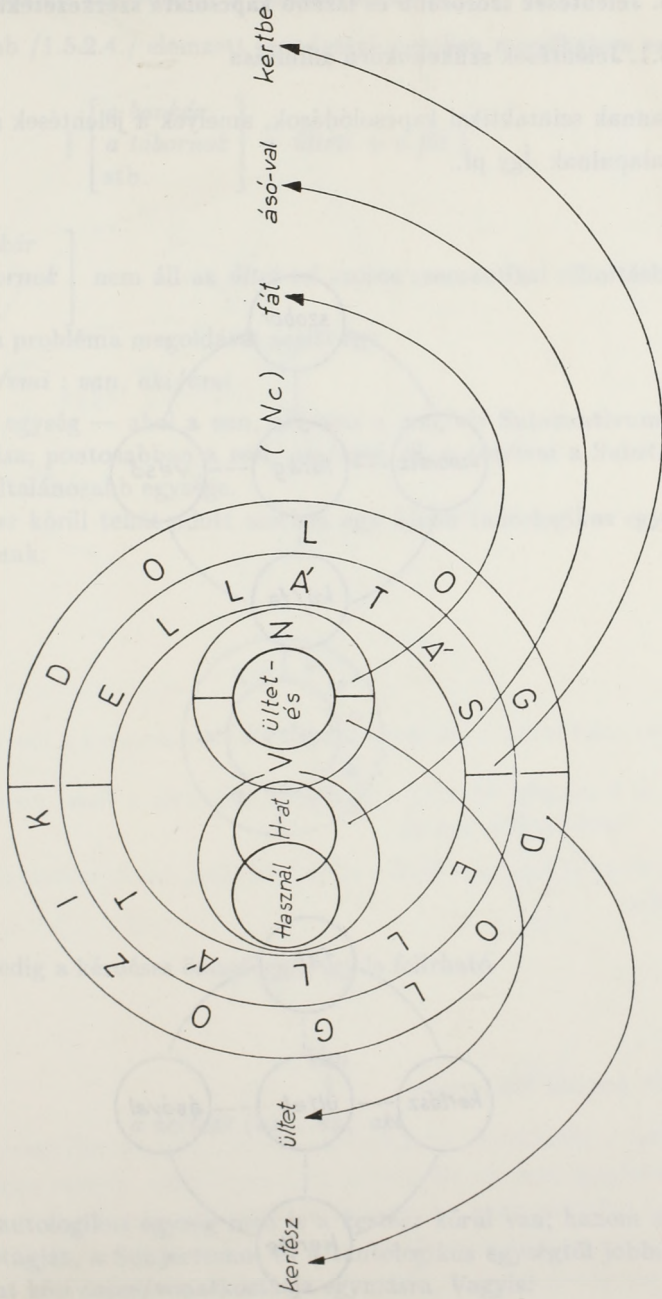
Klee *A Sassal* c. képen a fák között oszlopok sejlenek át; ezek képezik a specifikus/rendszerszerű emberi látás terét. Az ember mintegy összefüggéseket lát bele a természetbe. A *Használ/Ellát/stb.* egy-egy ilyen oszlop, amely biztosítja a nyelv felől a valóság rendszerszerű szemléletét.

1.5.2.4. a kertész – ülteti + a fát + ásóval + a kertbe

Az immáron most már többszörösen integrált ültet még tovább integrálódhat újabb elemekkel:

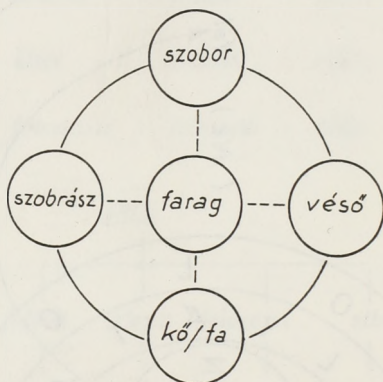
A *kertész – ülteti + a fát + ásóval + kertbe* szerkezete a *Munka/Dolog* : *Dolgozik/Foglalkozik* tautologikus egységgel kiegészülve:

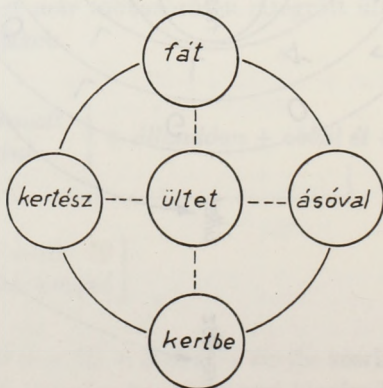
1.5.2.5. Jelentések szorosabb és lazább kapcsolata szerkezetekben

1.5.2.5.1. Jelentések szűkebbkörű affinitása

Vannak szintaktikai kapcsolódások, amelyek a jelentések szoros affinitásán alapulnak. Így pl.:

Vagy:

1.5.2.5.2. Általános kapcsolatok a jelentések között

A fentebb /1.5.2.4./ elemzett mondattal szemben mondhatom ezt is:

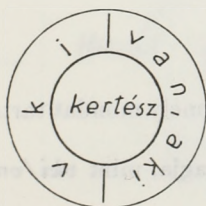
$$\left[\begin{array}{l} a \text{ bankár} \\ a \text{ tábornok} \\ \text{stb.} \end{array} \right] + \text{ülteti} + a \text{ fát}$$

A $\left[\begin{array}{l} \text{bankár} \\ \text{tábornok} \\ \text{stb.} \end{array} \right]$ nem áll az *ültet*-tel szoros szemantikai affinitásban. A magyarban a probléma megoldását segíti egy

vki/vmi : van, aki/ami

tautologikus egység — ahol a *van, aki/ami* a *vmi/vki* Substantivum funkcionálizálódása; pontosabban a *van, aki/ami*, ill. a *vki/vmi* a Substancia-Funkció legáltalánosabb egysége.

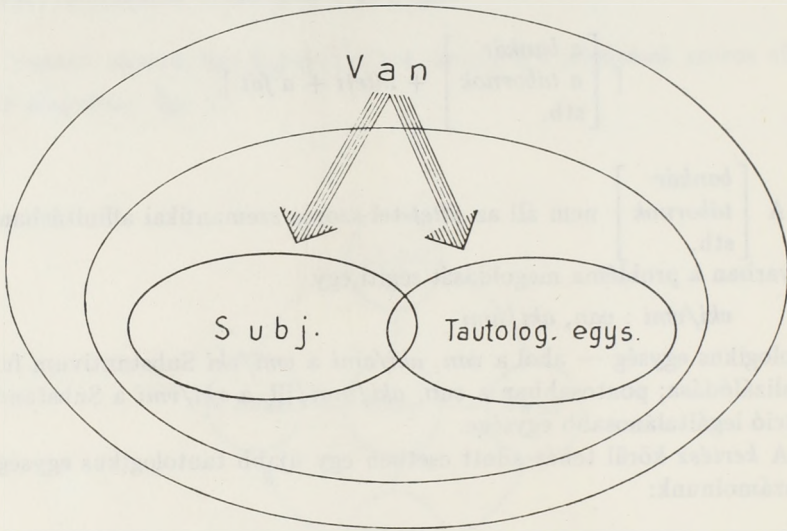
A *kertész* körül tehát adott esetben egy újabb tautologikus egységgel kell számolnunk:

Mivel pedig a kérdéses összefüggés így is felírható

Van
|
a kertész (az) az, aki

a kérdéses tautologikus egység nem is a *kertész* körül van; hanem a mondat két alaptagját, a Subjectumot és a tautologikus egységtől jobbra lévő mozzanatot köti össze/vonatkoztatja egymásra. Vagyis:

Ami nem mást jelent, mint: bármely mondat tartalmazza a *Van* mozzanatot.

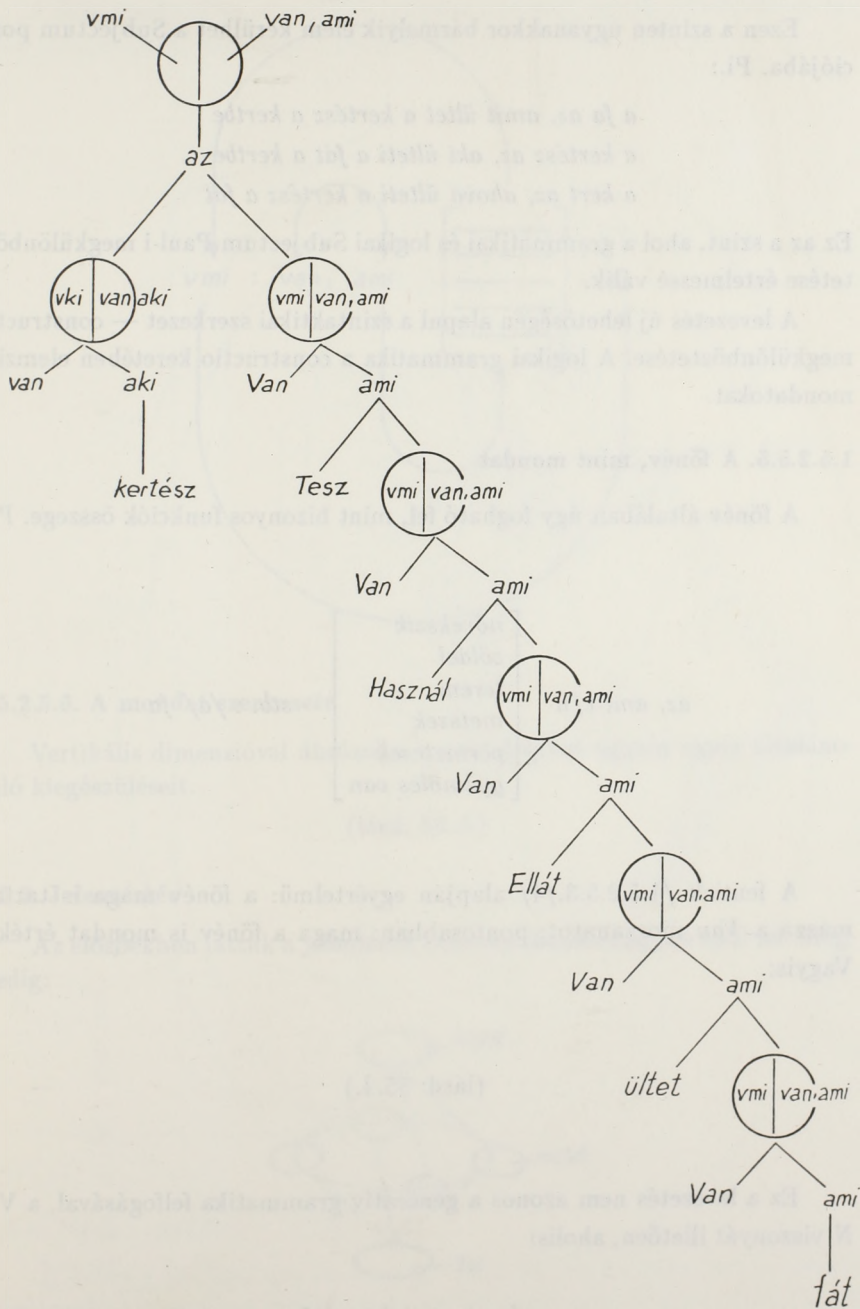
1.5.2.5.3. A mondat bármely tagja, mint *vki/vmi* : *Van, ami tautologikus egység*

A mondat bármely eleme felfogható úgy, mint tautologikus egység.
Mégpedig:

(lásd: 53. l.)

1.5.2.5.4. Logikai Subjectum

Ezzel a jelentésnek 1.5.2.4.-ben említett szintjén túljutunk. A jelentéseket mostmár nem az affinitásuk köti egymáshoz, hanem azok a legáltalánosabb tulajdonságok, amelyeken keresztül az elemek egyáltalán képessé válnak a kapcsolódásokra. Most már a *kertész* maga is ennek az összefüggésnek alapján is képes az *ültet/stb*-vel való kapcsolódásra.

Ezen a szinten ugyanakkor bármelyik elem kerülhet a Subjectum pozíciójába. Pl.:

a fa az, amit ültet a kertész a kertbe
a kertész az, aki ülteti a fát a kertbe
a kert az, ahová ülteti a kertész a fát

Ez az a szint, ahol a grammatikai és logikai Subjectum Paul-i megkülönböztetése értelmessé válik.

A levezetés új lehetőségén alapul a szintaktikai szerkezet — constructio megkülönböztetése. A logikai grammatika a constructio keretében elemzi a mondatokat.

1.5.2.5.5. A főnév, mint mondat

A főnév általában úgy fogható fel, mint bizonyos funkciók összege. Pl.:

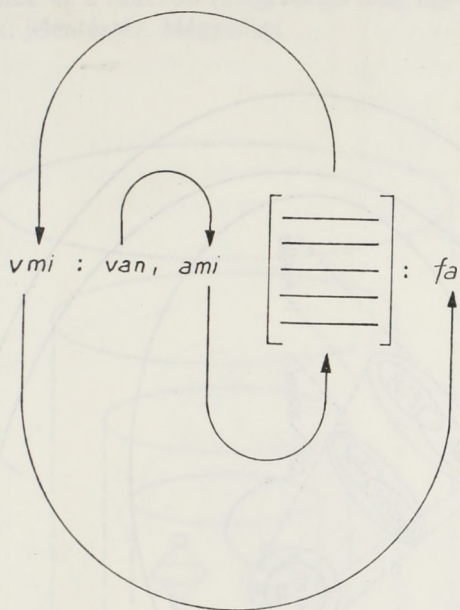
<i>az, ami-t/n</i>	<i>növekszik</i> <i>zöldel</i> <i>terem</i> <i>metszek</i> <i>permetezek</i> <i>gyümölcs van</i>	<i>stb. : /a/ fa</i>
--------------------	---	----------------------

A fentiek /1.5.2.5.3./4/ alapján egyértelmű: a főnév maga is tartalmazza a *Van* mozzanatot; pontosabban: maga a főnév is mondat értékű. Vagyis:

(lásd: 55. l.)

Ez a levezetés nem azonos a generatív grammatika felfogásával, a V – N viszonyát illetően, aholis:

valami, ami /van/ fa.

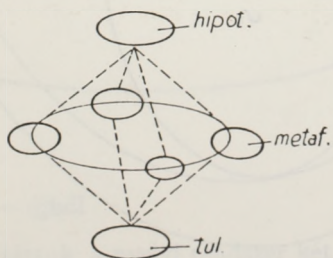
1.5.2.5.6. A mondat szerkezete

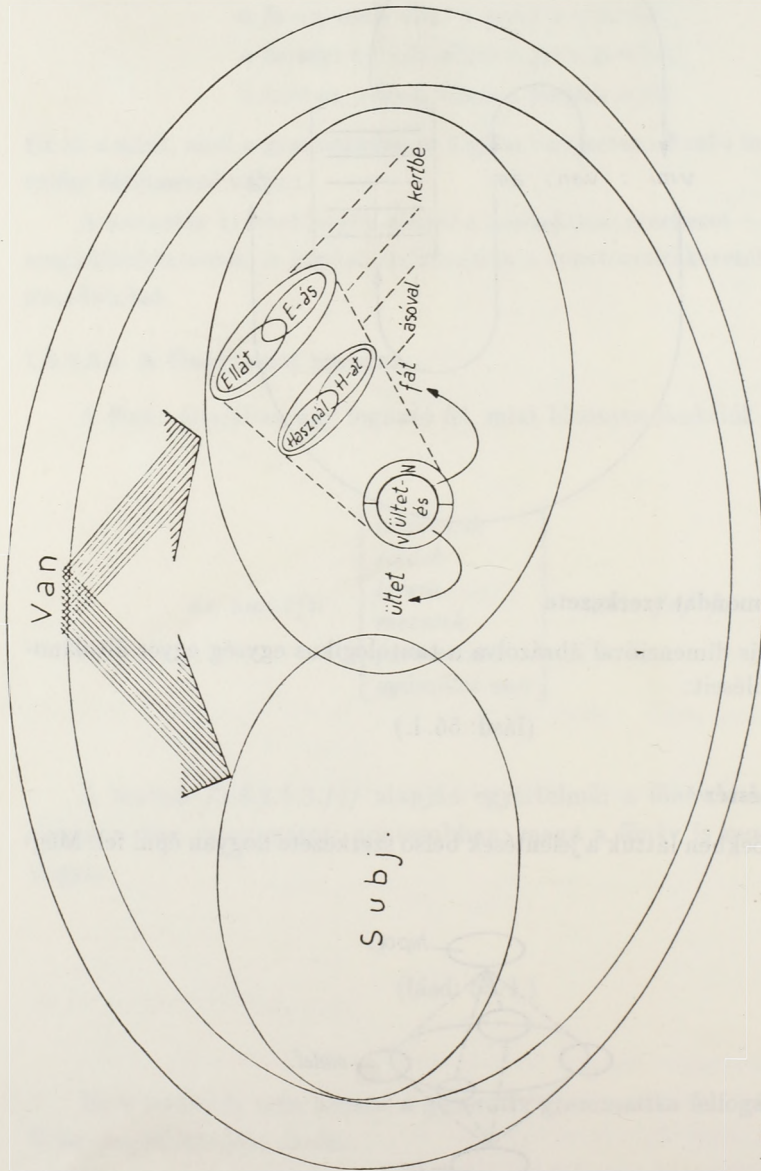
Vertikális dimenzióval ábrázolva a tautologikus egység egyes általánosuló kiegészüléseit:

(lásd: 56. l.)

1.5.3. Jelentéstér

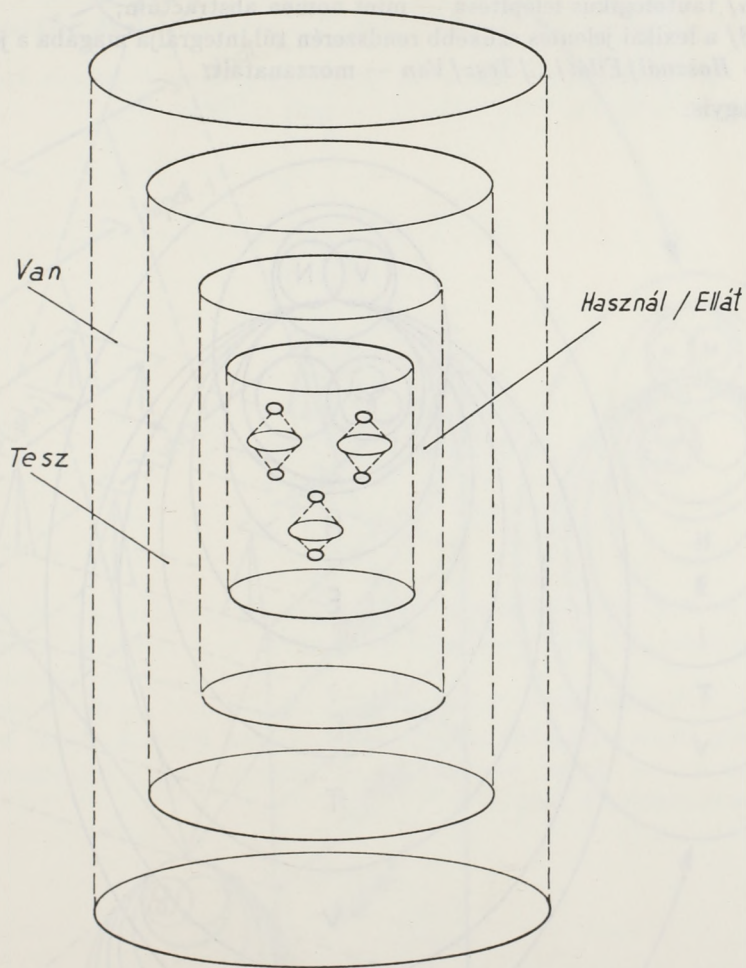
Az előzőekben láttuk a jelentések belső szerkezete hogyan épül fel. Mégpedig:

/ Van = vmi : van, ami

A jelentéseknek ez a szűkebb integrációja még egyéb jelentésekkel tovább integrálódik: jelentéstér. Mégpedig:

1.5.4. Nyelvi rendszer — újból

A 4-ben / 38. lap/ láttuk: a nyelvi rendszer két irányba tart: a formák rendszere — a mondatok felett; a jelentések rendszere — a mondatok alatt.

Most több dolog megvilágosodik:

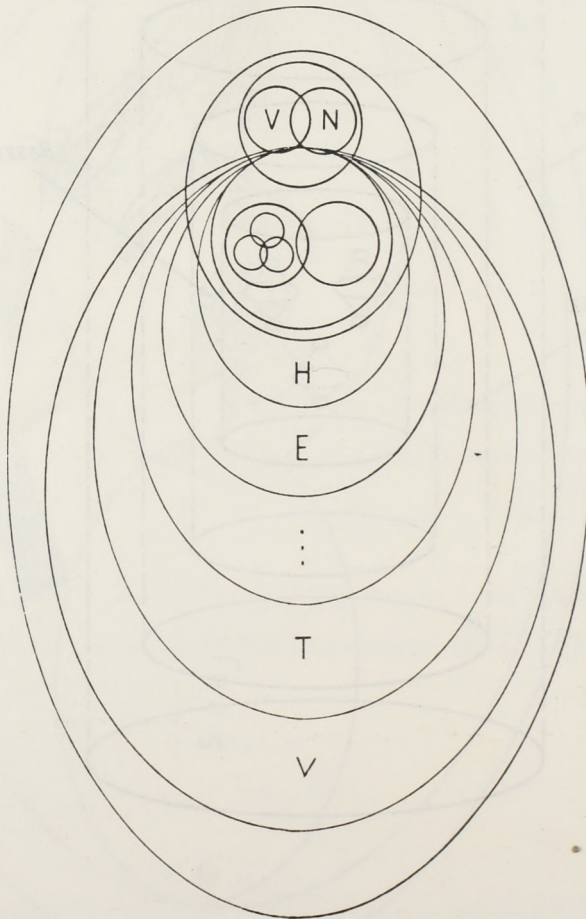
/a/ az ellentett irányokba kiterjedő rendszerek összeérnek: mind a két rendszer szófajlag alaktalan jelentéskomplexumokban végződik;

/b/ a jelentés hipotetikus rendszere:

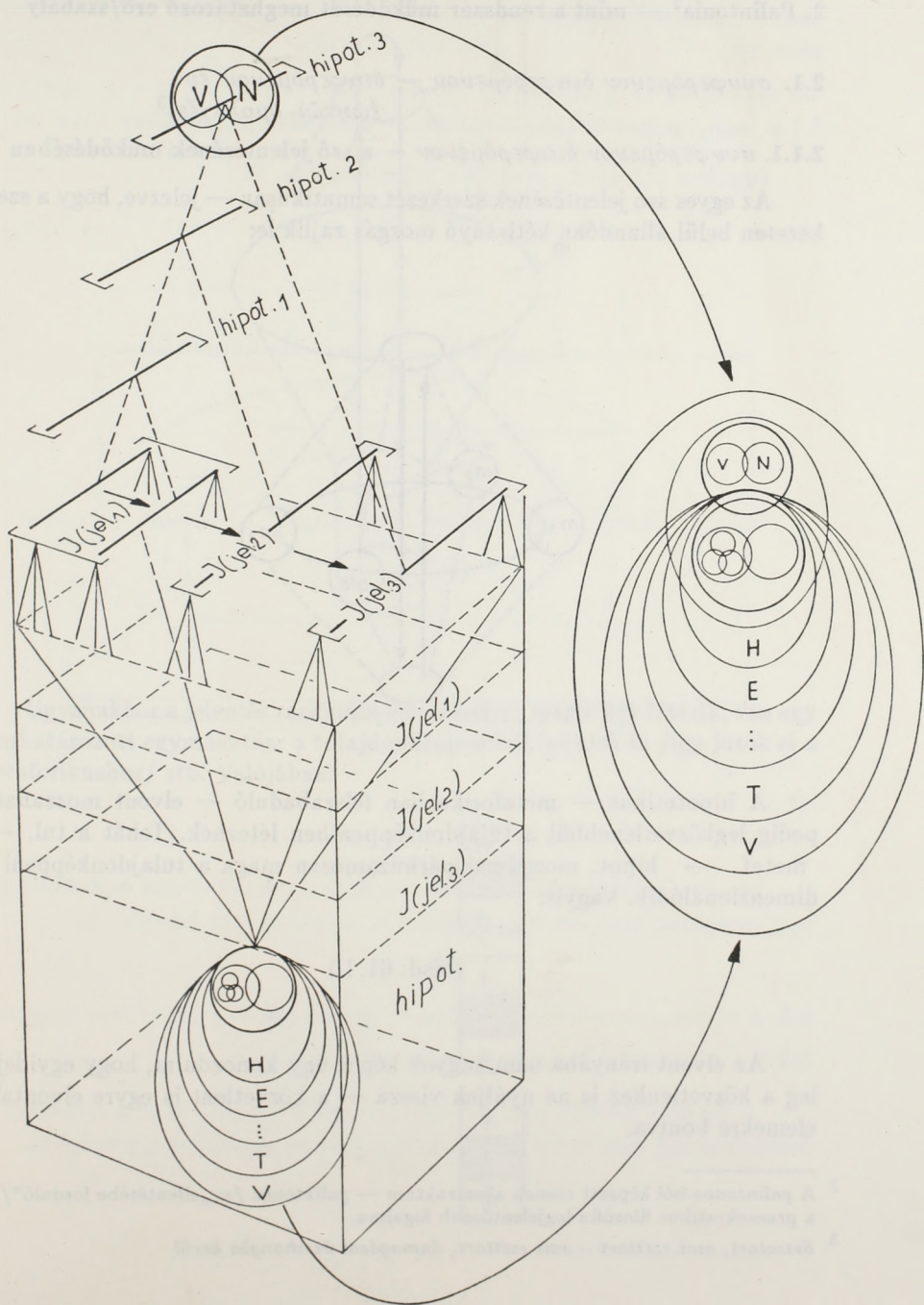
/α/ tautologikus felépítésű — mint *nomen abstractum*;

/β/ a lexikai jelentés szűkebb rendszerén túl integrálja magába a jelentéstér — *Használ/Ellát/.../Tesz/Van* — mozzanatait.

Vagyis:

A nyelvi rendszer, amely ilyenképpen konkrétabbá válik:

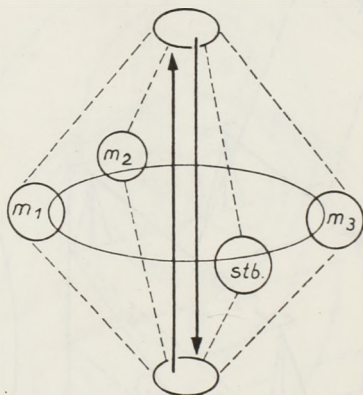

2. Palintonia² — mint a rendszer működését meghatározó erő/szabály

2.1. *συνφερόμενον διαφερόμενον* — *διαφερόμενον ἐν ἑωυτῶι ὁμολογεί³*

2.1.1. *συνφερόμενον διαφερόμενον* — a szó jelentésének működésében

Az egyes szó jelentésének szerkezet sematikusán — jelezve, hogy a szerkezeten belül állandóan kétirányú mozgás zajlik le:

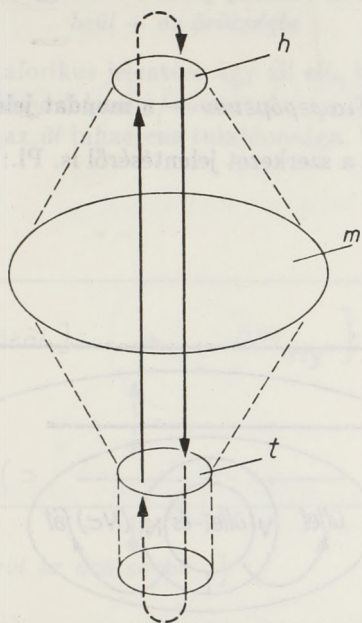
A hipotetikus — metaforikusban felszabaduló — elvont mozzanatai pedig legközvetlenebbül a tulajdonképpeniben léteznek. Tehát a tul. → metaf. → hipot. mozgással párhuzamosan maga a tulajdonképpeni is dimenzionálódik. Vagyis:

(lásd: 61. l.)

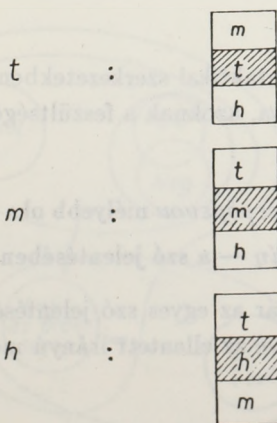
Az elvont irányába nem vagyok képes úgy kimozdulni, hogy egyidejűleg a közvetlenhez is ne nyúljak vissza — a közvetlent is egyre elvontabb elemekre bontva.

² A *palintonos*-ból képzett nomen absztraktum — *palintonos* /= „ellentétébe forduló” — a praesokratikus filozófia legjelentősebb fogalma.

³ *összetart, ami széttart – ami széttart, önmagával összhangba kerül*

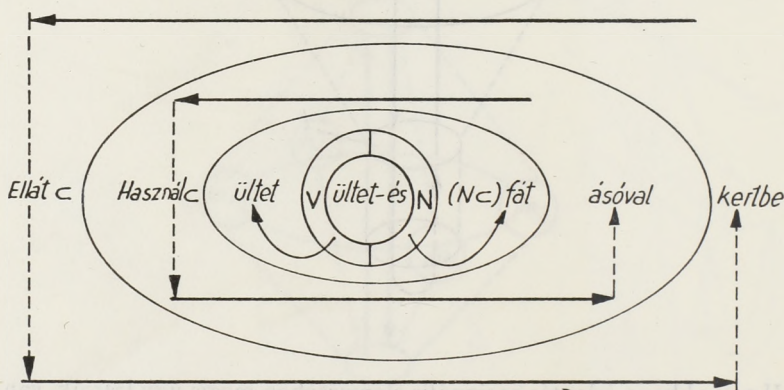
Ugyanakkor a jelentés racionális elemzésében mégis úgy látszik, van egy meghatározott egymásután: a tulajdonképpeniből indulok ki /így jutok el a metaforikushoz/ stb. Valójában:

Vagyis egy latens módon bármely jelentésben egyidejűleg minden jelentés jelen van.

2.1.2. *συνφερόμενον διαφερόμενον* — a mondat jelentésében

Ugyanez állítható a szerkezet jelentéséről is. Pl.:

Minden jelentés a szintaktikai szerkezetekben az elvont és konkrét irányú mozgások közé szorítva, azoknak a feszültségében létezik.

2.2. A *συνφερόμενον διαφερόμενον* mélyebb oka — *παλίντονος* *ἀρμονίη*⁴

2.2.1. *παλίντονος* *ἀρμονίη* — a szó jelentésében

A további kérdés, akár az egyes szó jelentésében, akár a szerkezet jelentésében mi teszi lehetővé az ellentett irányú mozgások egybeesését.

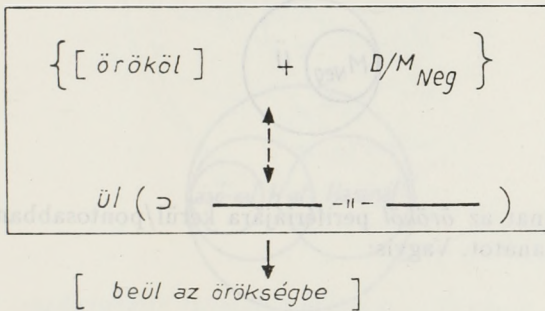
⁴ harmóniába feszülő ellentét

Vizsgáljuk meg a

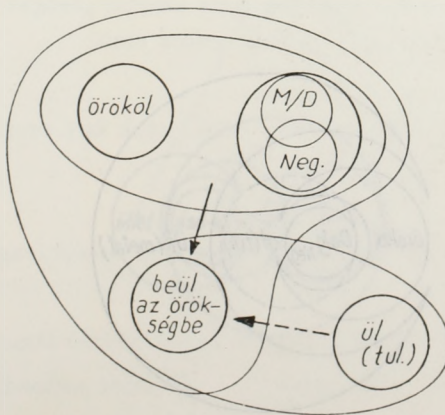
beül + az örökségbe

jelentését. A *beül* metaforikus jelentése úgy áll elő, hogy az *örököl*-höz additive járul: *anélkül, hogy dolgozna/mozogna*.

A járulékos elem az *ül* inhaerens tulajdonsága. Vagyis:

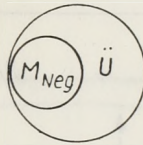
A *beül az örökségbe* egy integráció során jön létre:

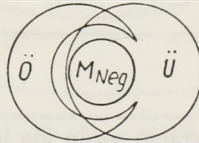
A *beül* (m) jelentésében a *beépülő* mozzanatok megszüntetve *örződnek* meg:

$$\text{beül az örökségbe} \supset \left\{ \begin{array}{l} (\ddot{o}) \\ (M/D) \\ (Neg) \end{array} \right\}$$

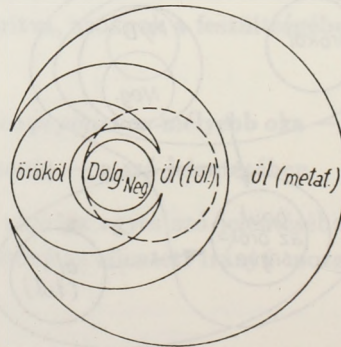
Az M/D_{Neg} az *ül* inhaerens mozzanata:

Ugyanez a mozzanat az *örököl* perifériájára kerül/pontosabban az *örököl* elnyeli ezt a mozzanatot. Vagyis:

A közös D/M_{Neg} mozzanaton keresztül pedig az *ül* elnyeli/inkorporálja az *örököl*-t:

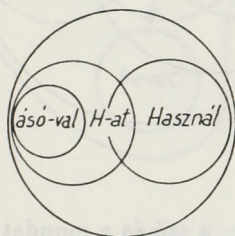
Az *örököl* és az *ül* között van egy harmadik elem/egy tertium comparationis: M/D_{Neg} . A D/M_{Neg} ellentett irányú feszültségek közé szorítva működik; rajta keresztül terjed ki az *ül* az *örököl* területére.

2.2.2. *παλίνοτος* *ἀρμουίη* — a szerkezet jelentésében

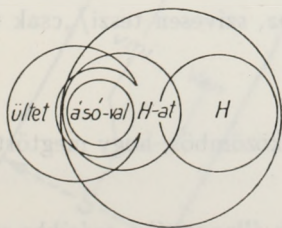
Ugyanígy érthető az

ültet + fát — ásó-val

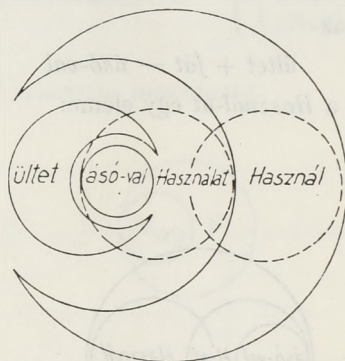
kapcsolata. Az *ásó-val* a *Használ-at* egy eleme:

Az *ásó-val* az *ültet* perifériájára kerül — ill.: az *ültet* elnyeli az *ásó-val*-t:

Az *ásó-val-on* át a *Használ* az *ültet-et* inkorporálja. Pontosabban: a *Használ-at* az *ásó-val-on* át jelenik meg. Vagyis:

2.2.3. *παλίντονος* *ἀρμονίη* — a szó és a mondat viszonyában:

Az *összetart az, ami széttart* gondolat érvényesül az egyes szó és a mondat viszonyában is.

A metaforák — láttuk — mindig valamely közvetlen mozzanat körül jönnek létre. Ugyanez mondható el a szinonímákról. Pl. az *okoz*, hogy vmi megtörténjék elvont jelentés vagy abból a szempontból határozódik meg/ábrázolódik, hogy:

aki *okoz(z)a* vmit, eredetileg nem akarta: „magát engedi el” — abban, hogy ellenálljon vminek: *enged* vmit;

vagy:

aki teszi, amit *okoz*, szívesen teszi/„csak úgy repül”: *ereszt* vkit vhoval;

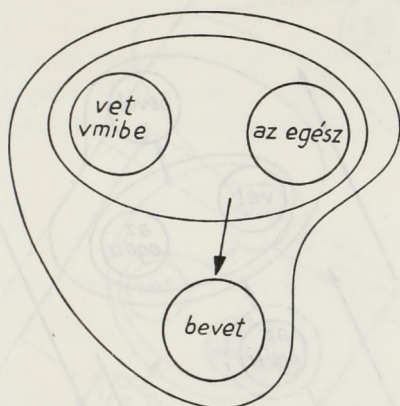
vagy:

aki *okoz*, számára közömbös, hogy megtörténik, vagy sem: *hagy*;

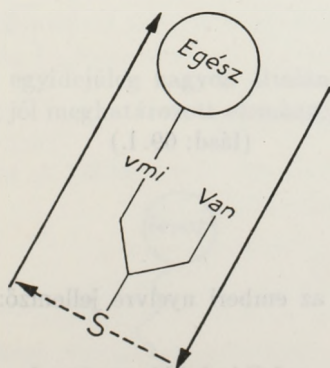
vagy:

amit *okoz*: az egyik állapotból a másikba való átmenet: *bocsát*.

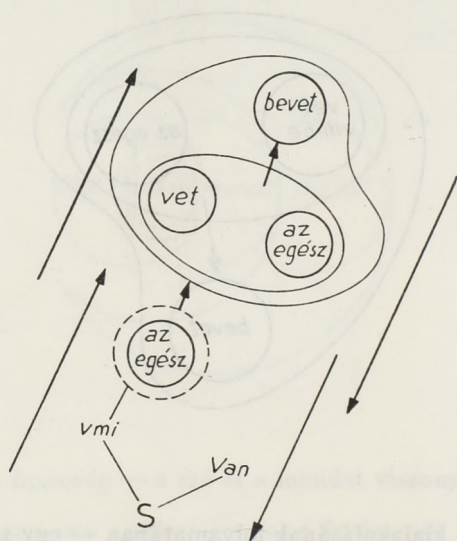
A *beveti* + a *földet* — „az egész” — jelentése racionálisan így fejezhető ki:

A mondat — kialakulásának folyamatában — egy szófajilag meghatározatlan, ill. „mondatszerű” mozzanattól indul ki:

Ez a mozzanat vezet el a fenti/meghatározott integrációhoz:

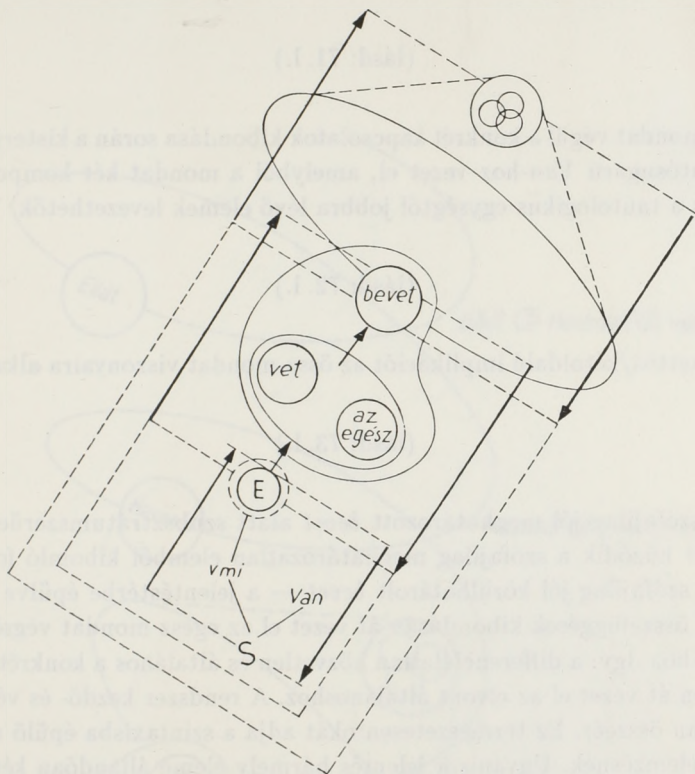

A *bevet* pedig ráépül a metaforikus jelentések síkjára; és: a hipotetikus *bevet*-nek rendelődik alá:

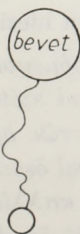
(lásd: 69. l.)

nincs elem és szerkezet; az emberi nyelvre jellemző: az elem csak mint a szerkezet eleme létezik.

A mondat tehát egy magból indul ki, amelynek a szóosztálya közömbös; pontosabban: valamely szónak körén belül van, ill. mondatértékű. Ezzel a

nagyon közvetlen és egyidejűleg nagyon általános mozzanattól jutunk el valamiféle, szófajlag jól meghatározott elemhez, mondatfüggvényhez. Pl.:

A mondatfüggvény körül most már, feltéve, hogy van *eszköz/stb.* egyre tágabb körökben fejlődik/bomlik ki a mondat. Vagyis:

(lásd: 71. 1.)

A mondat végül a konkrét kapcsolatok kibomlása során a kiterjedelmű, nagy hatósugarú *Van*-hoz vezet el, amelyből a mondat két komponense a Subj. és a tautologikus egységtől jobbra lévő elemek levezethetők. Vagyis:

(lásd: 72. 1.)

A kettős/kétoldalú implikációt az össz-mondat viszonyaira alkalmazva:

(lásd: 73. 1.)

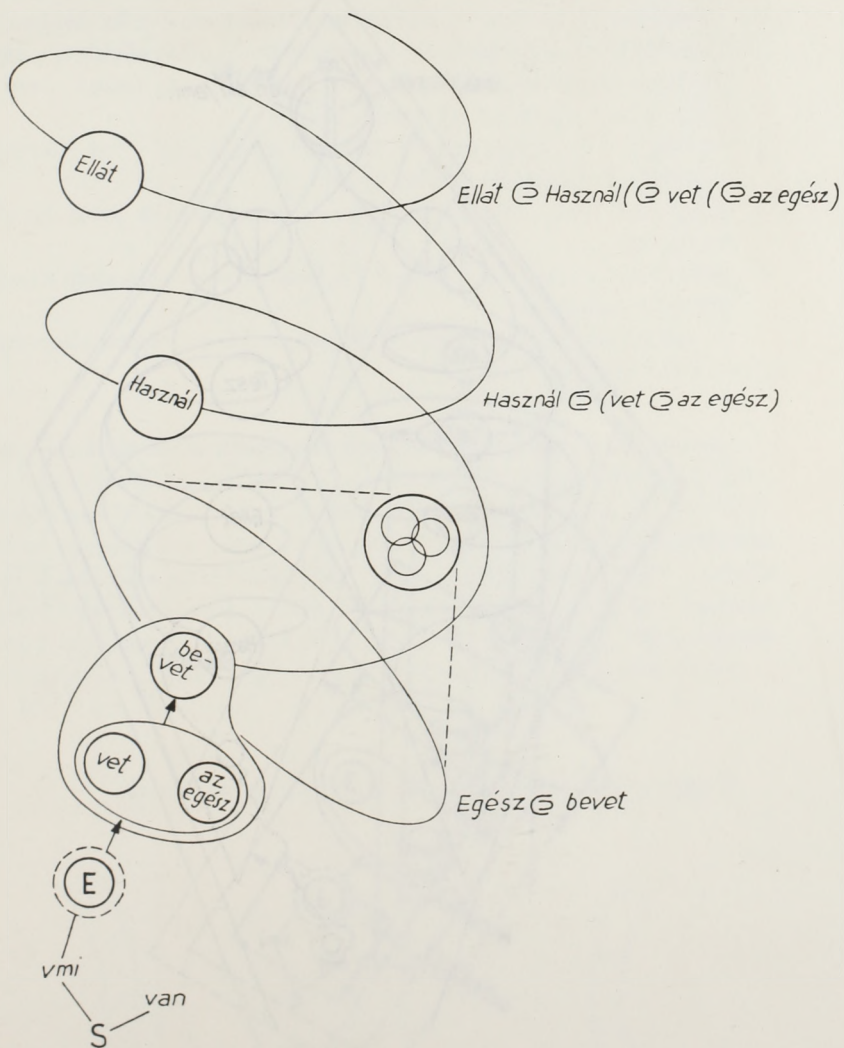
A szófajilag jól meghatározott *bevet* alatt szubsztrátumszerűen állandóan ott húzódik a szófajilag meghatározatlan elemből kibomló folyamat. Majd a szófajilag jól körülhatárolt *bevet* — a jelentéstérbe épülve be — a konkrét összefüggések kibomlásán át vezet el az egész mondat végső általánosításához. Így: a differenciálatlan közvetlen és általános a konkrét megvalósuláson át vezet el az elvont általánoshoz. A rendszer kezdő- és végpontja állandóan összeér. Ez természetesen okát adja a szintaxisba épülő részletes jelentéselemzésnek. Ugyanis a jelentés bármely eleme állandóan készen áll, hogy a mondatalkotás folyamatát megindítsa.

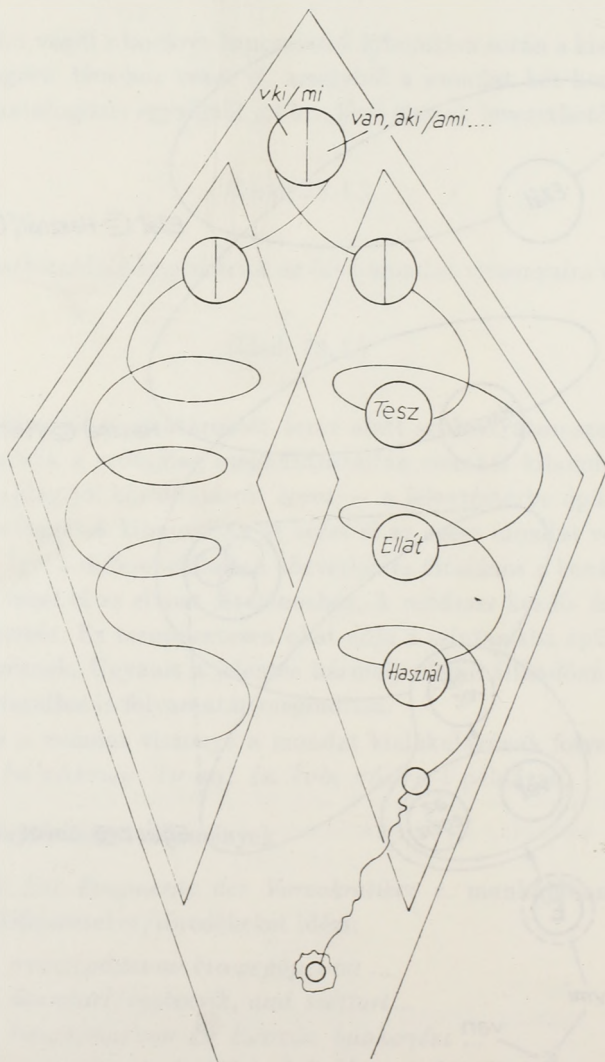
A szó és a mondat viszonya a mondat kialakulásának folyamatában a herakleitosi *ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐκ ἐνὸς πάντα*-t példázza.

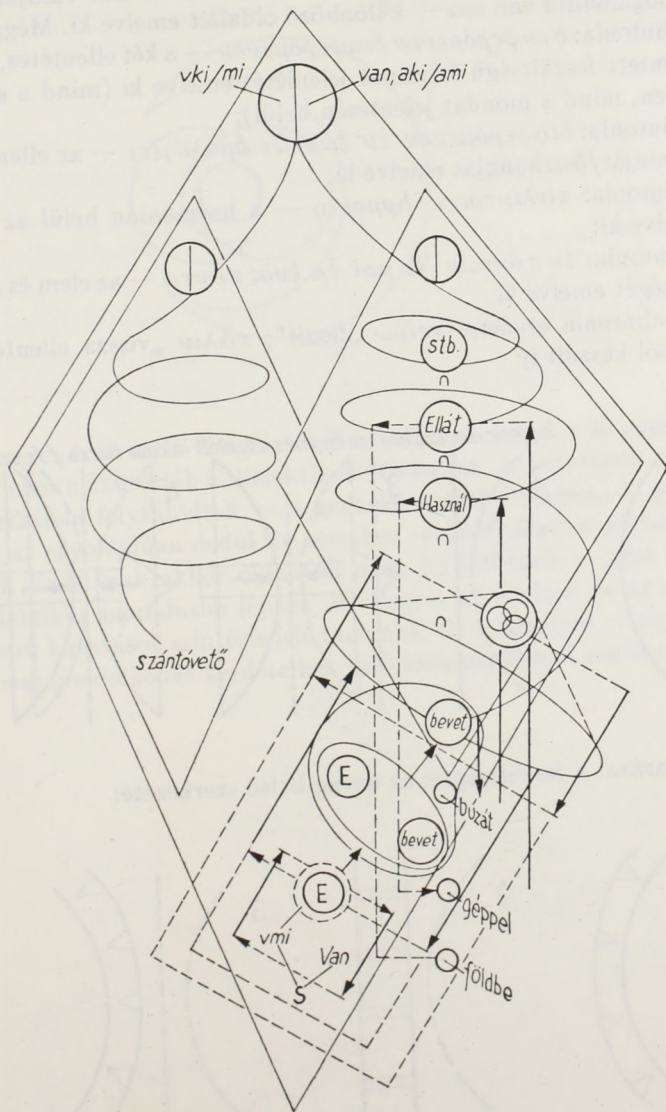
2.3. Tudománytörténeti előzmények

H. Diels *Die Fragmente der Vorsokratiker* c. munkájában az alábbi herakleitosi kifejezéseket/töredékeket idézi:

- D. 10. : ... *συνφερόμενον διαφερόμενον* ...
 ... *összetart/egybeesik, ami széttart*...
- D. 51. : ... *διαφερόμενον ἐν ἑωυτῶι ὁμολογέει* ...
 ... *ami széttart, önmagával összhangba kerül*...
- D. 8. : ... *ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἄρμονίαν* ...
 ... *a széttartóból a legszebb összhang*...

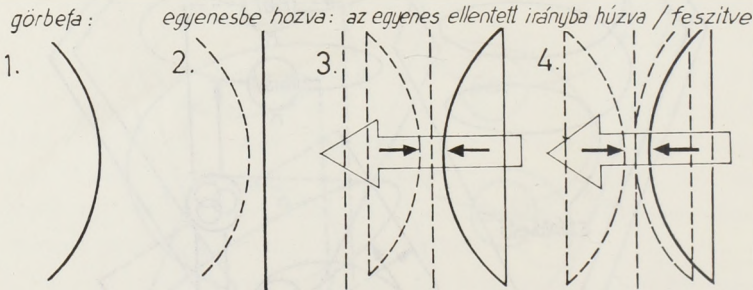

- D. 51. : ... *παλίντονος ἄρμονίη* ...
 ... az *ellentétes eredetű összhang* — tulajdonképpen: *belső ellentét*
- D. 10. : ... *ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐκ ἑνὸς πάντα* ...
 ...*egy a mindenből és minden az egyből*...

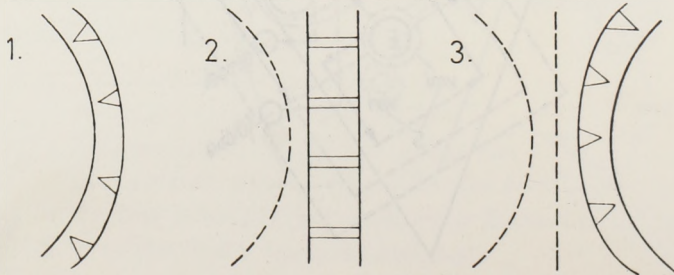
A fentiekben a *παλιντόνια* 4, ill. 5-ször fordul elő. Valójában ugyanarról a fogalomról van szó — különböző oldalait emelve ki. Mégpedig:

1. Palintonia: *συνφερόμενον διαφερόμενον* — a két ellentétes, egymással ellentett feszültségű folyamat jelenlétét emelve ki (mind a szó jelentésében, mind a mondat jelentésén belül);
2. palintonia: *διαφερόμενον ἐν ἑωυτῶι ὁμολογέει* — az ellentétek harmóniáját/összhangját emelve ki;
3. palintonia: *παλίντονος ἄρμονίη* — a harmónián belül az ellentétet emelve ki;
4. palintonia: *ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐκ ἑνὸς πάντα* — az elem és a totalitás egységét emelve ki.

A palintonia eredete: *τείνω* „feszít”; *πάλιν* „vissza ellentétébe”. A görbe fából készült íj:

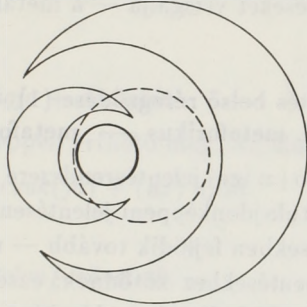

Magyarázat a feszültségre: az anyag belső szerkezete:

Az ellentett irányú feszültség — a görbe fában — így válik a működésbe hozott/előidézett feszültség részévé — így áll elő az ellentétek egysége.

A belső ellentét a szó, vagy a szerkezet jelentésében olyan felépítésű, mint a görbe fából készült íj. Mégpedig:

A nyelvi rendszerszerű vizsgálatok Európában indultak a 30-as években; a kezdetek nem nélkülözték a dialektikus vonásokat. A kutatások a háború után Amerikában folytatódtak — a generatív törekvésekben. A generatív törekvések az egyoldalúan deduktív keretben megoldhatatlan jelenségekhez jutottak el. Ezek csak akkor oldhatók meg, ha kilépnek a saját kereteik közül, dialektikus metódusba lépnek át. Vagyis az európai és az amerikai rendszerszerű kutatások szintézis felé tartanak. Ez a folyamat — úgy látszik — az európai gondolkodás kezdetéhez való visszanyúlással párhuzamos.

3. A rendszer szemantikai, ill. szintaktikai oldalának további elmélyítése; a metaforikus belső tagolódása — a rendszer egysége

3.1. A tulajdonképpeni felett harmonikusan kibomló jelentések

— metaf.₁ — metaf.₂ — metaf.₃

A fejezet a kötet első részének /II.1/2./ az eredményeit fejleszti tovább: a metaforikus jelentéseket vizsgálja — a metaforikus jelentések belső rétegződését.

3.1.1. A metaforikus jelentés belső rétegződése (1) — a tulajdonképpeni — metaforikus, ill. metaforikus — metaforikus új viszonya

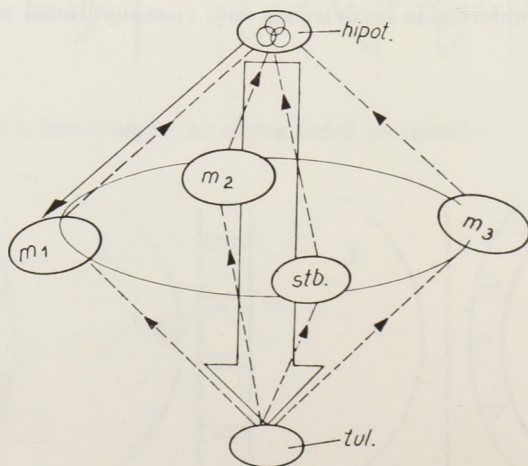
Eddig úgy láttuk: a szó (= ige) jelentésrendszere = mozgás. Ez a mozgás a — látszólag monolit — tulajdonképpeni jelentésen alapul; a tulajdonképpeni a metaforikus jelentésekben fejlődik tovább — miközben a mozzanatai felszabadulnak/és más jelentésekhez kötődnek; ezzel párhuzamosan mostmár — a metaforikus jelentések általánosulásaként — létrejön a tulajdonképpeni egy elvont formája, hipotetikus jelentés; a jelentésrendszer kettős mozgása:

tul. — metaf. — hipot.

ill.:

hipot. — metaf./tul.

Tehát:

A továbbiakban az derül ki, hogy a metaforikus jelentések nem helyezhetők el egyetlen körön — a tulajdonképpeni felett. A metaforikus jelentéseknek legalább 3 rétegük van.

A működés mechanizmusa:

A tulajdonképpeni körül létre jön a metaforikus jelentések 1. szintje/rétege; felette van: a hipotetikus jelentés — a tulajdonképpeni bizonyos általánosított mozzanatai.

Pl.: a

bevágja + az ajtót

jelentése a következőképpen érthető meg. Az alapmondat

(be)csuk(ja) + (az) ajtót

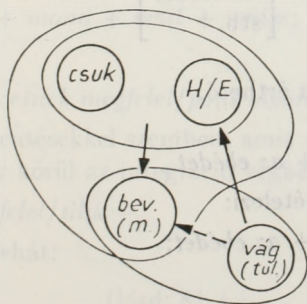
összekapcsolódik a

Hirtelen/erővel stb.

mozzanattal. A *Hirtelen/erővel* mozzanat a

vág (+ vmit + vová)
/vág = nagy erővel súlyt

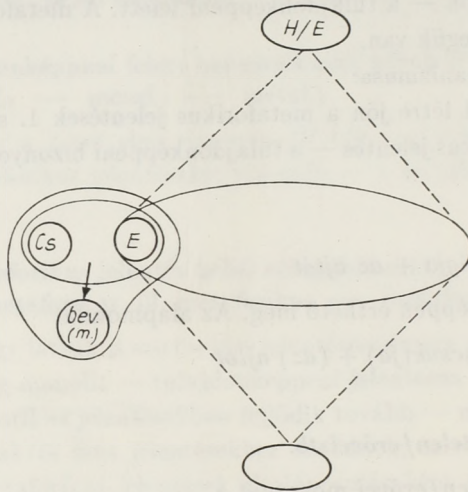
inherens tulajdonsága. Az inherens mozzanaton át — integráció keretében — a *vág* a *csuk*, ill. a *Hirtelen/erővel*/stb. helyébe lép. Tehát:

Vagyis:

$$\text{bevág}(m) \supset \left\{ \begin{array}{l} (\text{csuk}) \\ (\text{Hirtelen/erővel}) \end{array} \right\}$$

Összefoglalva:

Erre a rendszerre épül rá a metaforikus jelentések második szintje/rétege.

Pl. a

bevágja + $\left[\begin{array}{l} a \text{ leckét} \\ az \text{ ebédet} \\ \text{stb.} \end{array} \right]$

jelentése a következőképpen érthető:

a

bevágja + *az ebédet*

jelentése mindenekelőtt feltételezi:

megeszi + *az ebédet*;

mégpedig:

Hirtelen;

amit pedig *megeszik* (= *ebéd*):

jól elfér benne — *a gyomra jól befogadja/beveszi*.

Vagy a

bevágja + *a leckét*

feltételezi:

megtanulja + a leckét;

továbbá:

értelme könnyen *befogadja/beveszi* a megtanult anyagot.

Itt tehát belép egy újabb mozzanat, amely ugyan a

becsukja az ajtót

-ban is megvolt, de észrevétlenül/küszöb alatt maradt, nem vált relevánssá — t. i.:

az ajtó kényelmesen *belefér* a tokba;

belefér/illik vmibe.

Ebben az újabb rétegben: a tulajdonképpeni bizonyos mozzanatai már csak közvetve, az elsőfokú hipotetikuson át vannak jelen; és: ezek a mozzanatok csak közvetve vezethetők vissza a tulajdonképpeni. Másfelől: bizonyos jelentések — amelyek az újabb metaforikus alapját képezik — közvetlenül kapcsolják be a tulajdonképpeni újabb mozzanatait. Az illetéknéppen felépülő másodfokú metaforikus jelentések egy újabb, az ú.n. másodfokú hipotetikus jelentésben végződnek. Vagyis:

(lásd: 80. l.)

Hasonlóképpen épül a 3-fokú metaforikus a 2-fokúra. Pl. az alábbi kifejezés

/vki +/ rávágja /+ vmire/ + hogy S

feltételezi mindenekelőtt

vki + mond + vmit + vmire;

amit mond

helyzetnek megfelel/pont olyan amelyet a helyzet kíván.

Csakhogy az előbbi jelentésekkel szemben, amit *rávág* = egy mondat. Közben a mozzanat, amely körül az integráció végbemegy:

megfelel/illik

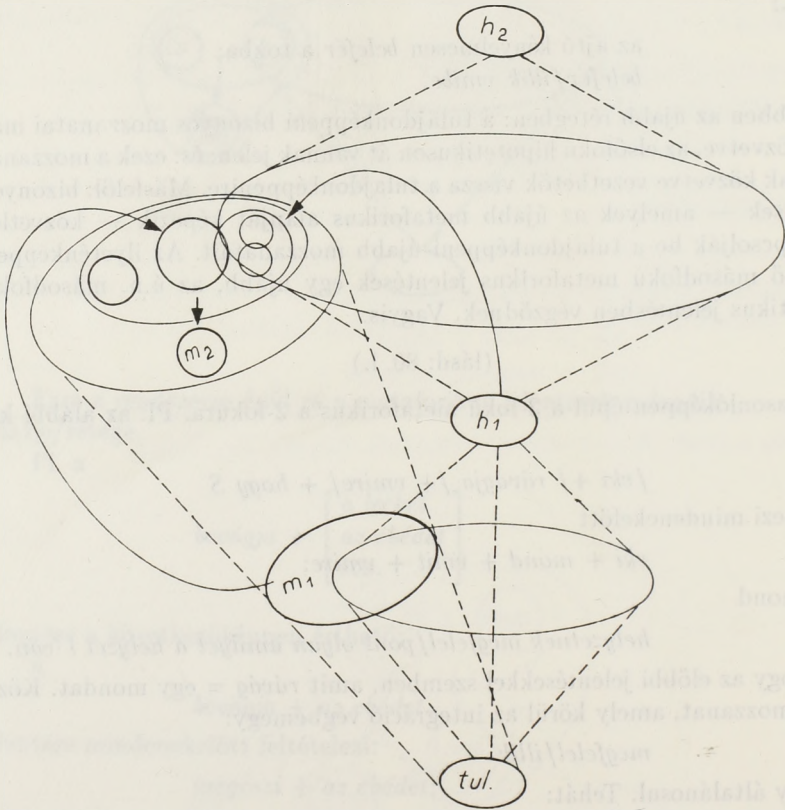
mintegy általánosul. Tehát:

(lásd: 81. l.)

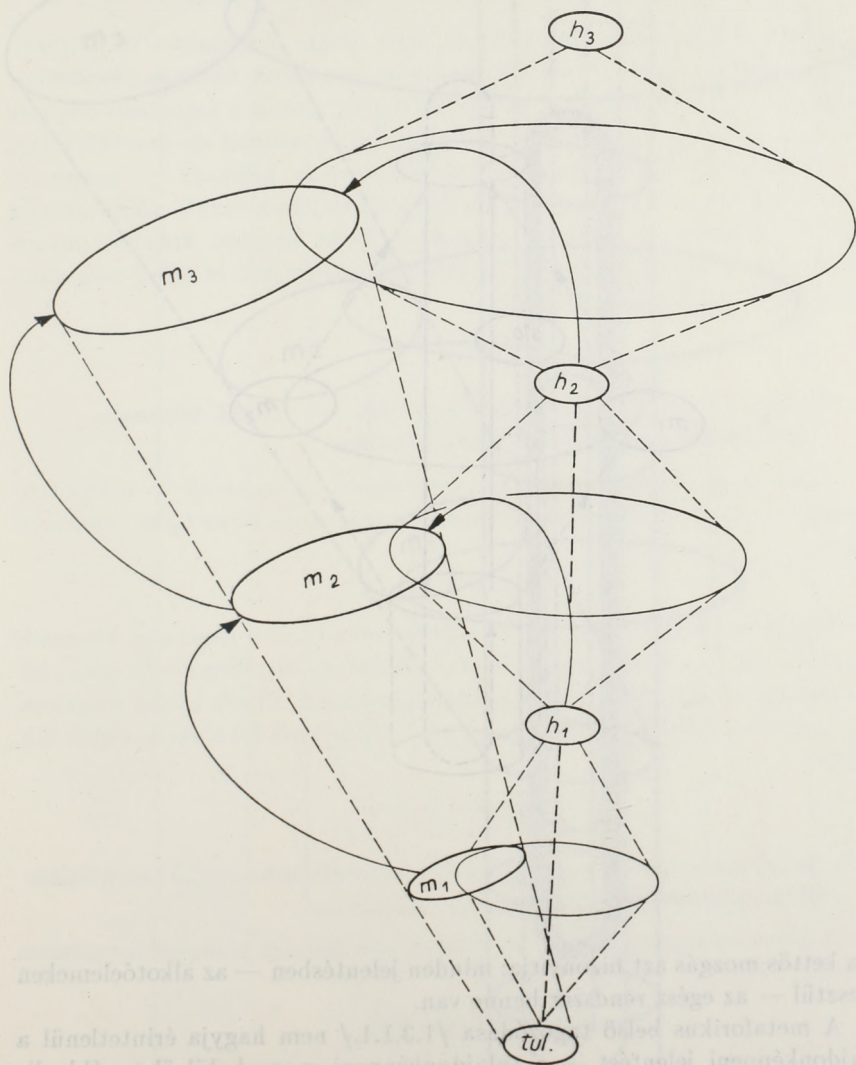
3.1.2. A hipot. — tul., ill. (hipot. —) tul. — metaf. szakadatlan ismétlődése/viszonya — a jelentés egysége.

A

tul. — metaf. — hipot.

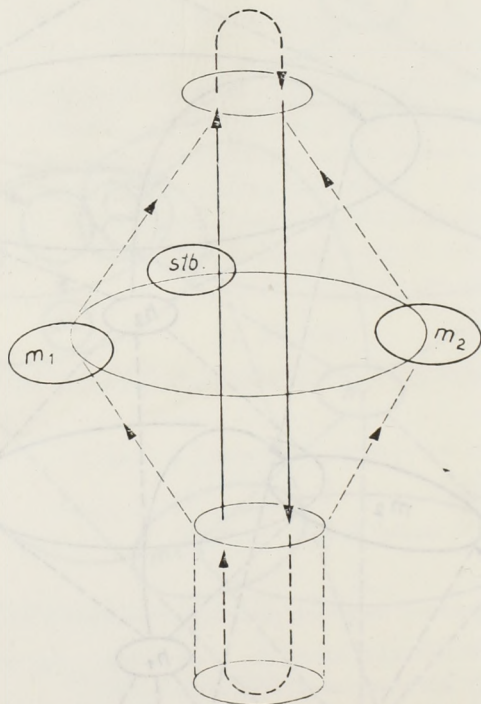
3.1.2. A hipót. — tul., ill. (hipót. — tul. — metal. szerkezetben)
isméltételezési — jelölés egyébként
tul. — metal. — hipót.

ill.:

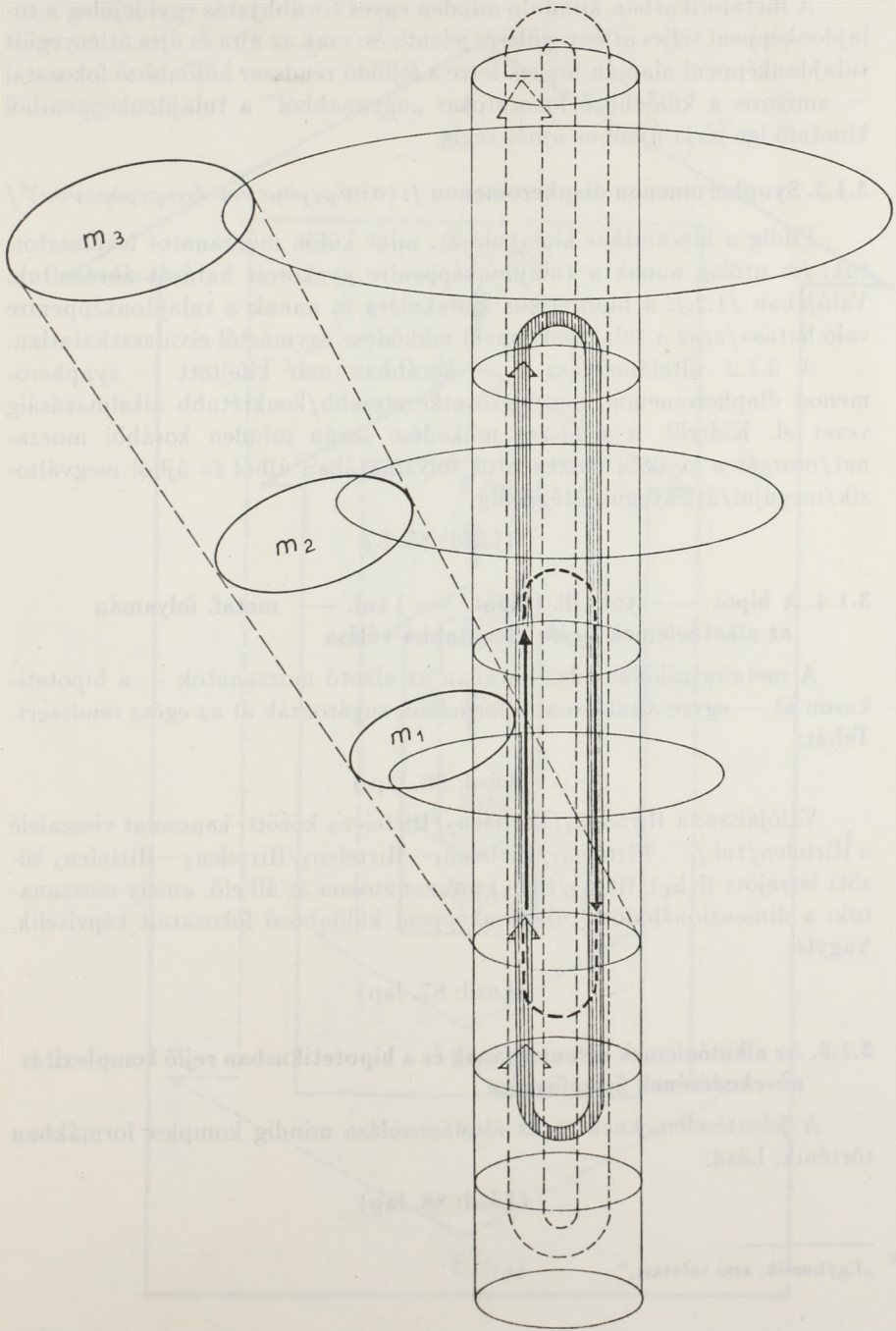
hipot. — metaf./tul.

mozgás során maga a tulajdonképpeni egy dimenzionálódáson megy át — a tulajdonképpeni egy más formája jön létre. Vagyis:

Ez a kettős mozgás azt bizonyítja: minden jelentésben — az alkotóelemeken keresztül — az egész rendszer benne van.

A metaforikus belső tagozódása /1.3.1.1./ nem hagyja érintetlenül a tulajdonképpeni jelentést — a tulajdonképpeni maga belülről tovább dimenzionálódik. Mégpedig:

A metaforikusban kiinduló minden egyes továbbjutás egyidejűleg a tulajdonképpeni teljes átlényegülését jelenti; és: csak az újra és újra átlényegült tulajdonképpeni alapján jönnek létre a fejlődő rendszer különböző fokozatai — amikoris a különböző fokozatokat „ugyanabból” a tulajdonképpeniből kiinduló ige járja újból és újból végig.

3.1.3. Synpheromenon diapheromenon /: (συνφερόμενον διαφερόμενον)⁶/

Eddig a hipotetikus kialakulását, mint külön mozzanatot leválasztottuk; és: utólag annak a tulajdonképpenire gyakorolt hatását ábrázoltuk. Valójában /1.2./: a hipotetikus kialakulása és annak a tulajdonképpenire való hatása/azaz a tulajdonképpeni működése egymástól elválaszthatatlan.

A 3.1.2. általánosítása a — korábban már kifejtett — synpheromenon diapheromenon még legkövetkezetesebb/konkrétabb alkalmazásáig vezet el. Kiderül: a rendszer működése során minden korábbi mozzanat/mozgás a későbbi mozzanatok folyamatában újból és újból megváltozik/megújul/átlényegül. Mégpedig:

(Lásd: 85. l.)

3.1.4. A hipot. — tul., ill. (hipot. —) tul. — metaf. folyamán az alkotóelemek egyre elvontabbá válása

A metaforizálódás folyamatában az alkotó mozzanatok — a hipotetikuson át — egyre általánosabb formában sugározzák át az egész rendszert. Tehát:

(Lásd: 86. lap.)

Valójában: a Hirtelen₁/Hirtelen₂/Hirtelen₃ közötti kapcsolat visszafelé a Hirtelen/tul./ — Hirtelen₁/Hirtelen₁ — Hirtelen₂/Hirtelen₂ — Hirtelen₃ között létrejött H(h₁)/H(h₂)/H(h₃) mozzanatokon át áll elő; amely mozzanatok: a dimenzionálódott tulajdonképpeni különböző fokozatait képviselik. Vagyis:

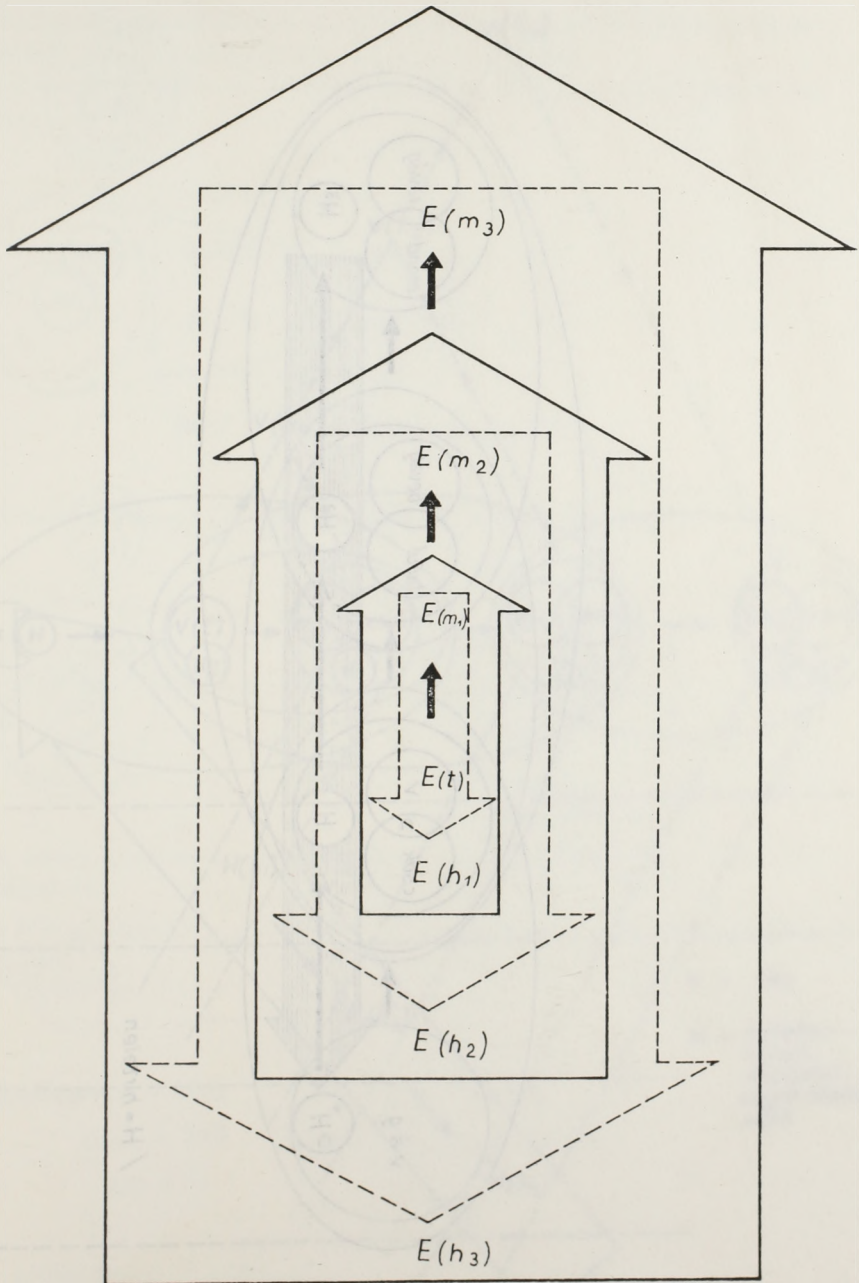
(Lásd: 87. lap)

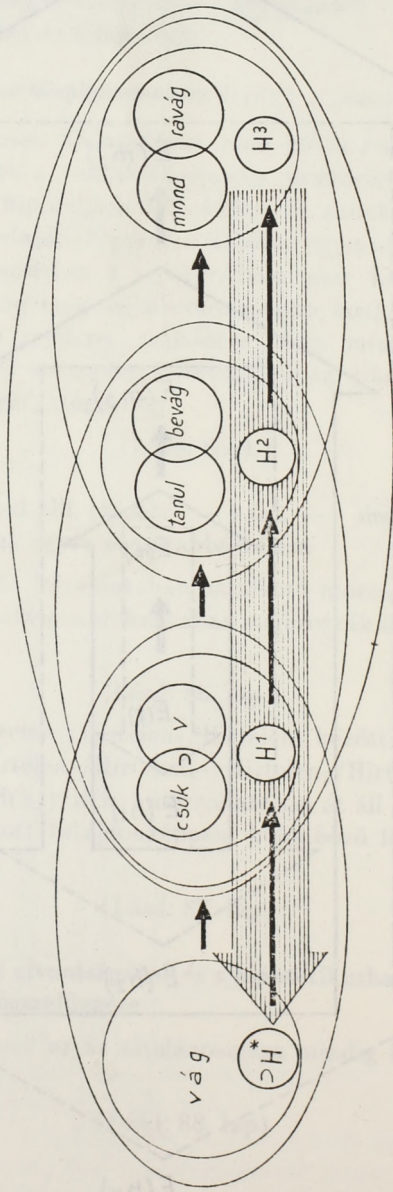
3.1.5. Az alkotóelemek elvontságának és a hipotetikusban rejlő komplexitás növekedésének összefüggése

A jelentéselemeknek ez az általánosulása mindig komplex formákban történik. Lásd:

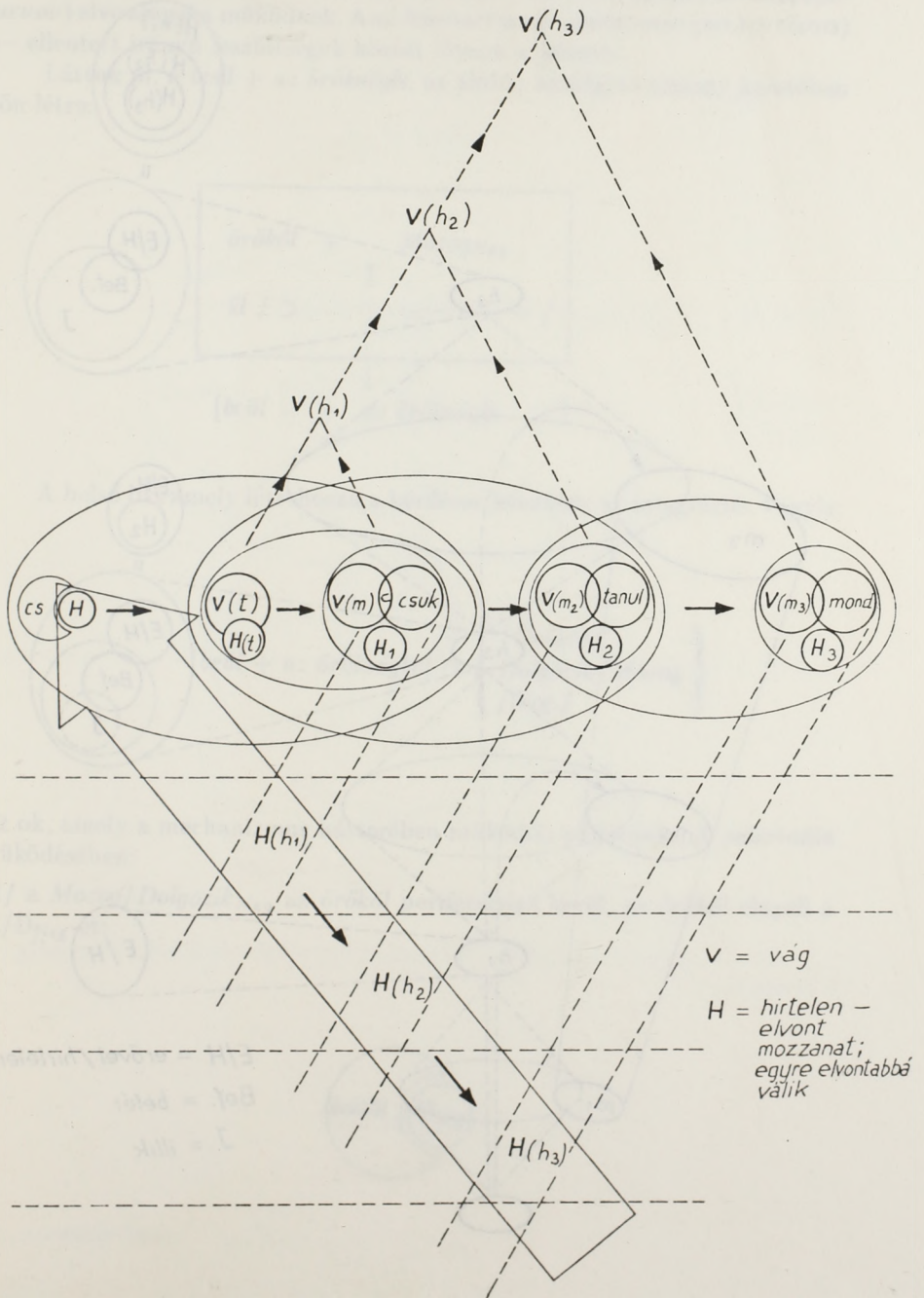
(Lásd: 88. lap)

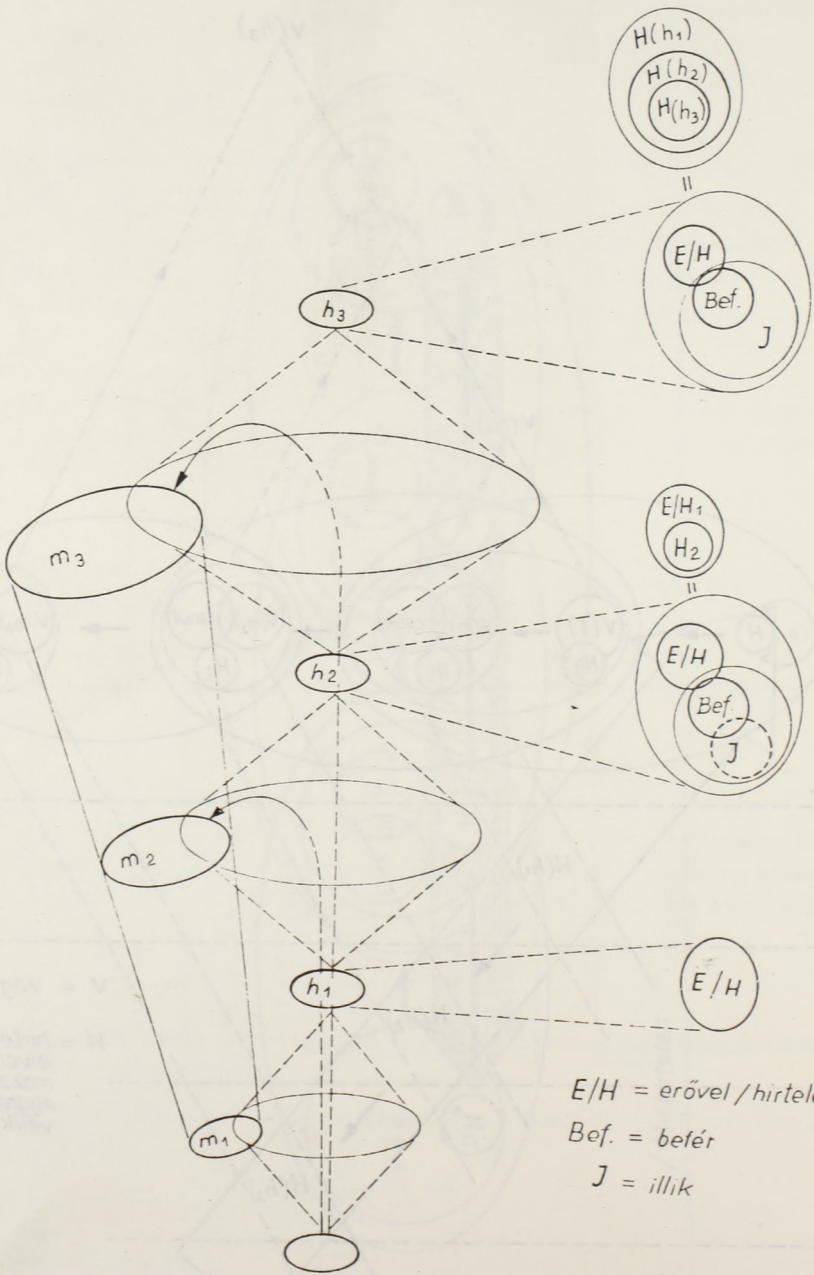
⁶ „Egybeesik, ami széttart.”

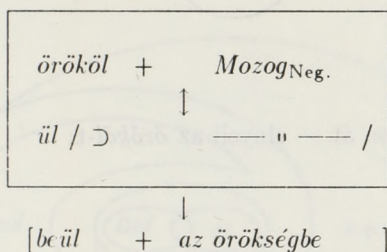
/ H = hirtelen

Korábban — 1.3.1.4. — láttuk: a jelentések a (*συνφερόμενον διαφερόμενον*) elve alapján működnek. Ami fenntartja ezt: *palintonia* (*παλιντόνια*) — ellentett irányú feszültségek között létezik a jelentés.

Láttuk pl. a *bcül* + *az örökségbe* az alábbi analógiás viszony keretében jön létre:

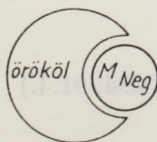

A belső ok, amely létrehozza a kérdéses jelentést: az integráció. Vagyis:

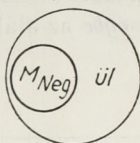
$$[bcül + az örökségbe] \supset \left\{ \begin{array}{l} /Örököl/ \\ /Dolgozik/Mozog/ \\ /Neg./ \end{array} \right\}$$

Az ok, amely a mechanizmus hátterében működik: *palintonia*. A *palintonia* működésében:

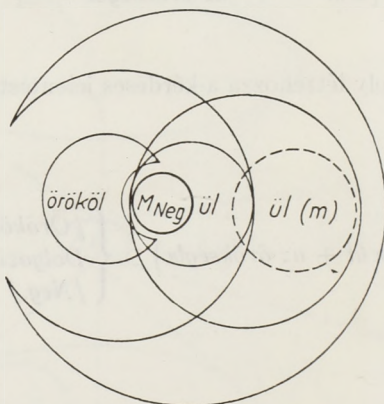
/1/ a *Mozog/Dolgozik*_{Neg} az *örököl* perifériájára kerül; az *örököl* elnyeli a *M/D*_{Neg}-et:

/2/ a M_{Neg} az *ül*-ön belül van, annak inhaerens tulajdonsága:

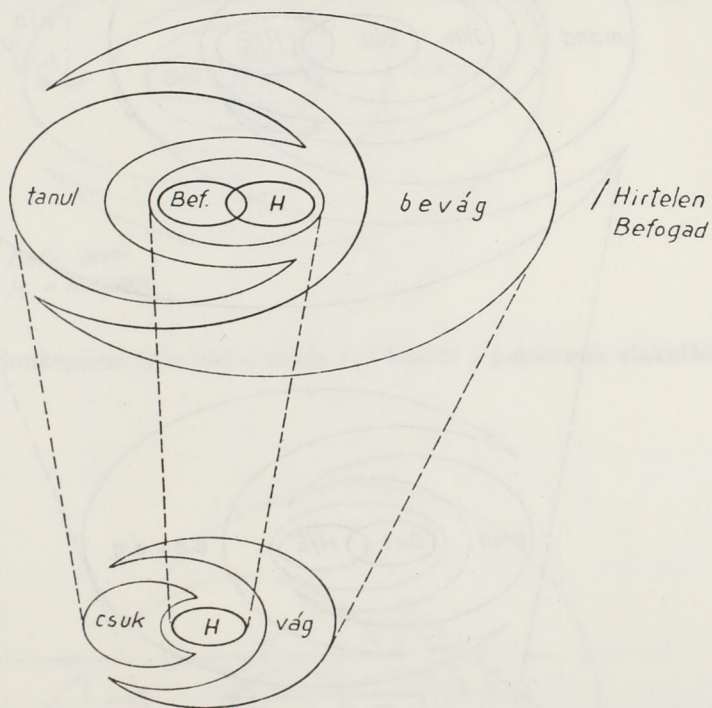

/3/ az *ül* — a M/D_{Neg} -on át — elnyeli az *örököl*-t:

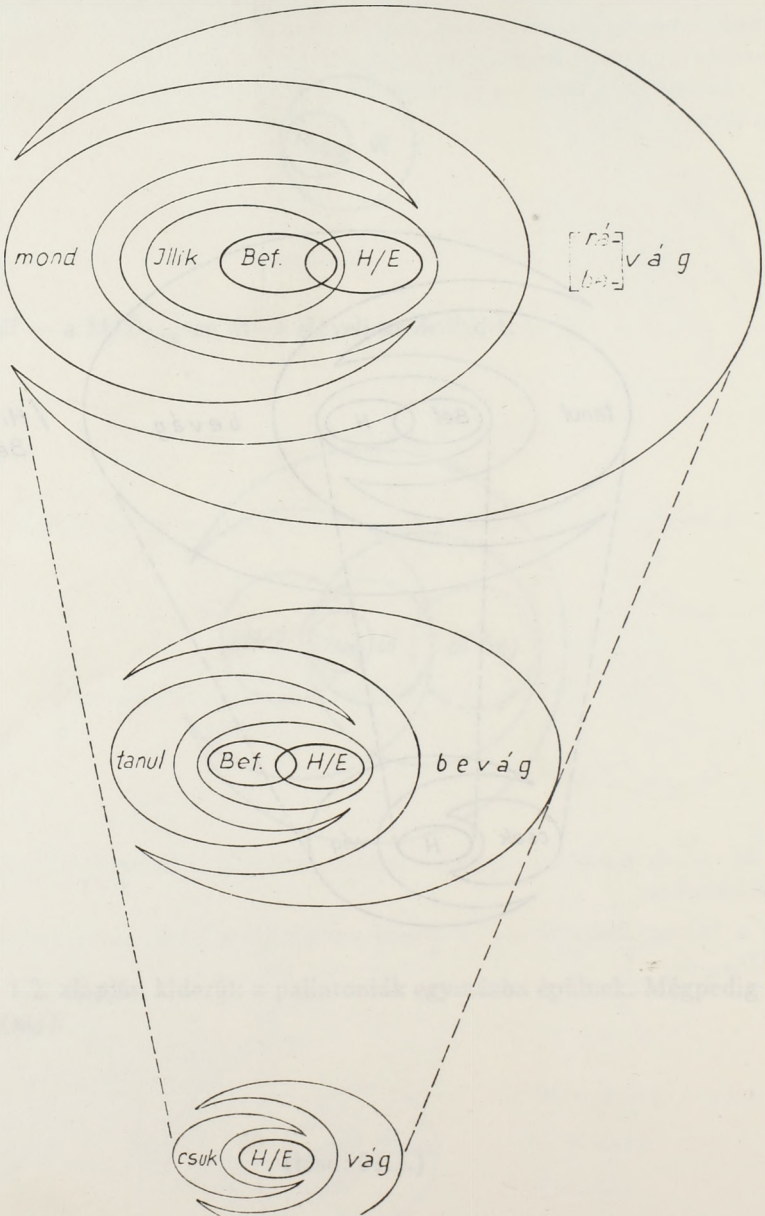

Az 1.2. alapján kiderül: a palintoniák egymásba épülnek. Mégpedig — a *bevág*(m_2):

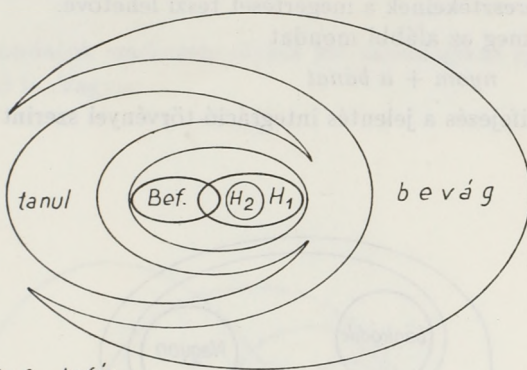
(lásd: 91. l.)

III., a rávág (m₃):

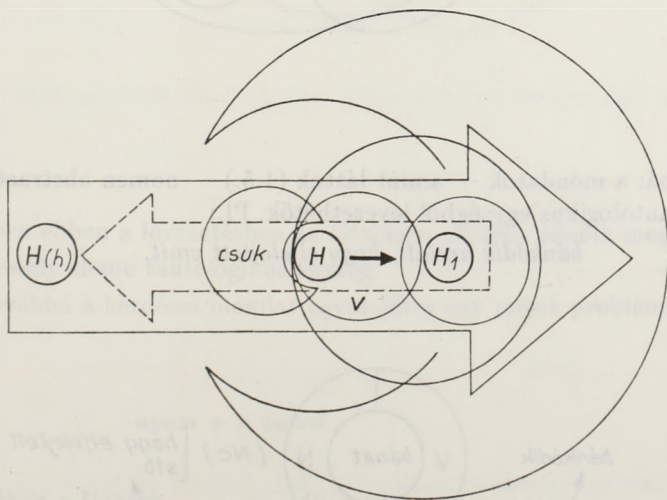

Közben — 1.4. — az ismétlődő mozzanatok egyre általánosabbá válnak.
Pl. a metaf.₁ és a metaf.₂ között a *Hirtelen* fejlődése:

/ Bef = befér
H = hirtelen

A tulajdonképpeni és a metaforikus /1/ között a palintonia alakulása:

/ v = vág

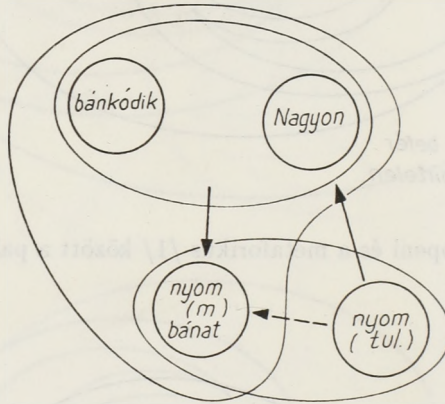
3.1.6. Kategóriák alatti elemek szerepe a mondat létrehozásában (1)

A jelentések belső szerkezetének elemzése szorosan összefügg a szintakszissal. A jelentés elemzésének egyre elvontabbá válása a szintaxis egyre mélyebb fekvő eresztékeinek a megértését teszi lehetővé.

Vizsgáljuk meg az alábbi mondat

nyom + a bánat

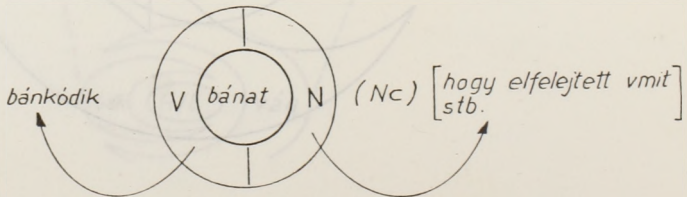
szerkezetét. A kifejezés a jelentés integráció törvényei szerint jön létre:

Továbbá: a mondatok — amint láttuk (1.5.) — nomen abstractumokból, mint tautologikus egységből levezethetők. Pl.:

bánkódik amiatt, hogy elfelejtett vmit.

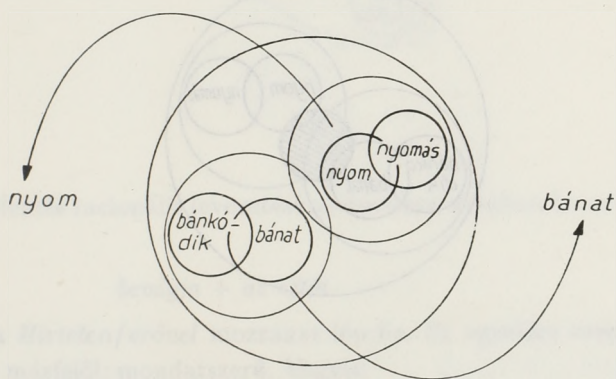
szerkezete:

Az előbbi mondat pedig

nyom + a bánat

arra utal: a mondatok szerkezete olykor két tautologikus egység találkozásából vezethető le. Vagyis:

Különben ebben a levezetésben az általános törvény jelenik meg: a mondatok bármely eleme tautologikus egység.

Továbbá a kérdéses mondat egyidejűleg egy másik problémát is felvet.

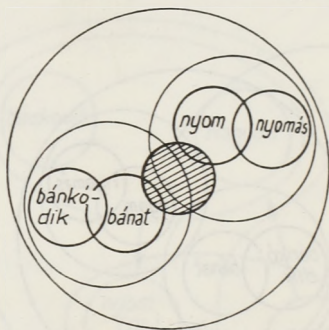
A

nyom + a bánat

mondatban a lényeg:

bánkódik;

a *nyom* tulajdonképpen a *bánkódik* egy *accidens*/bár nem önkényes mozzanata. Gondoljunk arra: *nehéz a sorsa/vmi nyomasztó*; szemben ezzel: *csak úgy röpköd örömeiben/megkönnyebbül*. Vagyis: a *bánkódik*/bánat: *nehéz/nyom*, ill. másfelől az *öröm: könnyű/súlytalan* tartalmában valahol mélyen összefügg. Fel lehet tenni: a mondat kialakulásának folyamatában van egy pont, ahol a két tautologikus egység tartalma nem is különül el világosan egymástól. Vagyis:

A sátirozott rész a *bánkódik* és a *nyom* egyelőre indiszkrét egységére utal.

A

bevéja + az ajtót

elemzése, láttuk /3.1.1./, két dologra utal:

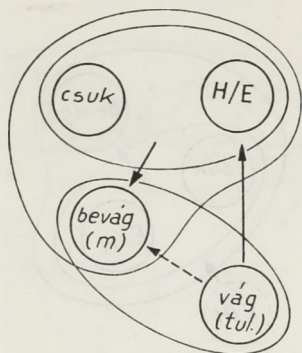
először is a *vágja* kérdéses jelentése jelentésintegrációval vezethető le:

$$\text{bevég} \supset \left\{ \begin{array}{l} /csuk/ \\ /hirtelen/erővel/stb./ \end{array} \right\};$$

továbbá: a *vág* tulajdonképpeni jelentése:

nagy erővel/hirtelen súlyt;

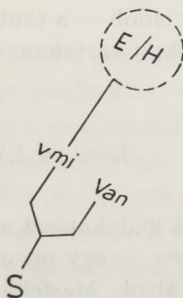
a *Hirtelen/erővel* a *vág* inhaerens mozzanata. Vagyis:

A jelentés racionális levezetésével szemben azonban ha azt akarom mondani:

bevágja + az ajtót

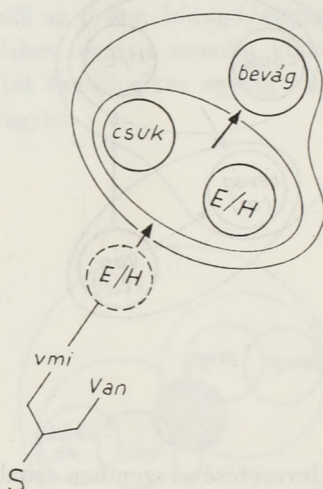
először a *Hirtelen/erővel* mozzanat lép be. Ez egyelőre roppant közvetlen egyfelől; másfelől: mondatszerű. Vagyis:

Ez a roppant közvetlen másfelől mondatértékű mozzanat vezet el a

$(csuk + E/H)$

integrációjához. Vagyis:

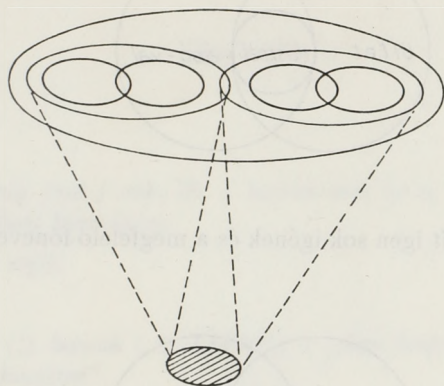
A racionális levezetés és a mondatalkotás során belépő sorrend tehát éppen fordított.

Feltehető a mondatszerű mozzanat, amely ugyanakkor roppant konkrét, aligha lehet más mint az előbb — a tautologikus egységek kapcsolatánál — satírozással jelzett indiszkrét tartalom. Vagyis a satírozott terület pontosabban kifejtve:

(lásd: 99. l.)

Ez a pont a szóosztályok kialakulását megelőzi. A mondatalkotás folyamata általában — feltehetően — egy olyan állapottal indul, ahol egyelőre nincsenek specifikus szóosztályok. Másfelől a — mondat kialakulásával elkülönülő — szóosztályokba tartozó szavakban ezek az elemek egyidejűleg tartoznak az igéhez /= \backslash funkcióhoz/ és a főnévhez /= \backslash substanciához/; az elkülönülő szóosztályokhoz tartozó szavak kapcsolatai ezek körül a mozzanatok körül jönnek létre.

S nem feltétlen csak az igék vezethetők vissza ilyen mozzanatokra. A franciában, amikor a mondat így hangzik:

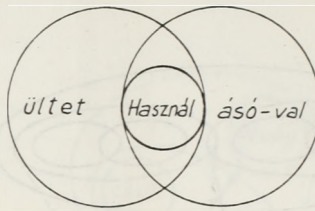

le loup, il a mangé l'agneau

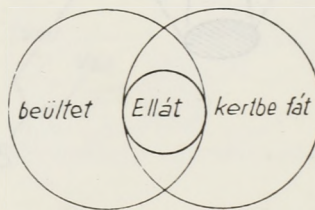
a *le loup* nem egyszerűen a mondat alanya. A *le loup* egyelőre mondat szerű — amelynek a tartalmához tartozik: *ragadozó/felfal/stb.*, tehát funkcionális mozzanatok. Vagyis a mondat a főnév formájában egy latens mondattal indít, majd: amikor a kérdéses főnévre lesz szükség a mondatban, belép a hangsúlytalan névmás, az *il*.

A jelentések elemekre bonthatók; bármely elem disponálva van arra, hogy a mondatalkotás folyamatát megindítsa. A szemantikai elemzés állandóan a szintaktikai kutatásokhoz nélkülözhetetlen eredményekhez vezet. A szóosztály, szemben Tesnière felfogásával, nem statikus képződmény: a szóosztályok állandóan újból és újból létrejönnek; műveleteket hajtunk velük végre; és metaforikus szinten megszűnnek. A megszűnésekből előálló állapot azonban csak a szóosztályok létét/kialakulását megelőző állapot reprodukálódása.

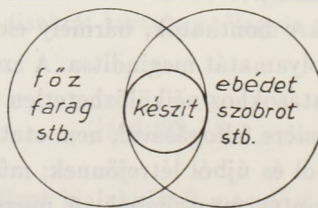
Bizonyos tartalmak a szóosztályok kialakulását, ill. a kialakult különbségeket megszüntető állapotot feltételező tartalmak. Pl. a *Tesz* szinte valamennyi igének a főnévvel, mint alannyal, ill. a tárggyal való kapcsolatára utal. A *Használ* pl. az *ültet* és az *ásó*-val között közvetít, a kettő között áll, rájuk utal:

Hasonlóképpen az *Ellát* igen sok igének és a megfelelő főneveknek a kapcsolatára utal. Pl.:

Hasonlóképpen — *Készít*:

3.2. A metaforikus jelentés belső tagolódása — oldalhajtások

Eddig egymásból harmonikusan kibomló jelentésekről beszéltünk. Van azonban, amikor valamelyik metaforikus jelentés mintegy oldalhajtásokat hoz. Pl.:

/Na ez/ bevágta /+ maga mögött + / az ajtót szerkezete:

(lásd: 102.1.)

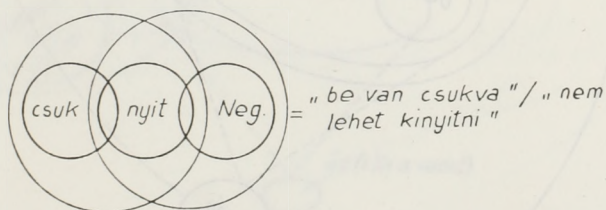
Amikor a *bevág* /tul./-nek, ill. a *becsuk*-nak az a mozzanata válik relevánssá — tagadott formában:

csuk : *nyit*;

ill.

bevág (\supset *becsuk* (\supset *Erővel*)) + „*úgy hogy nincs nyitva*” „*nem lehet kinyitni*”.

Vagyis:

Ezeknek a másodlagos metaforikus jelentéseknek jelentős szerepük lehet a jelentések allegorikus értelmezésénél.

Hasonlóan magyarázható:

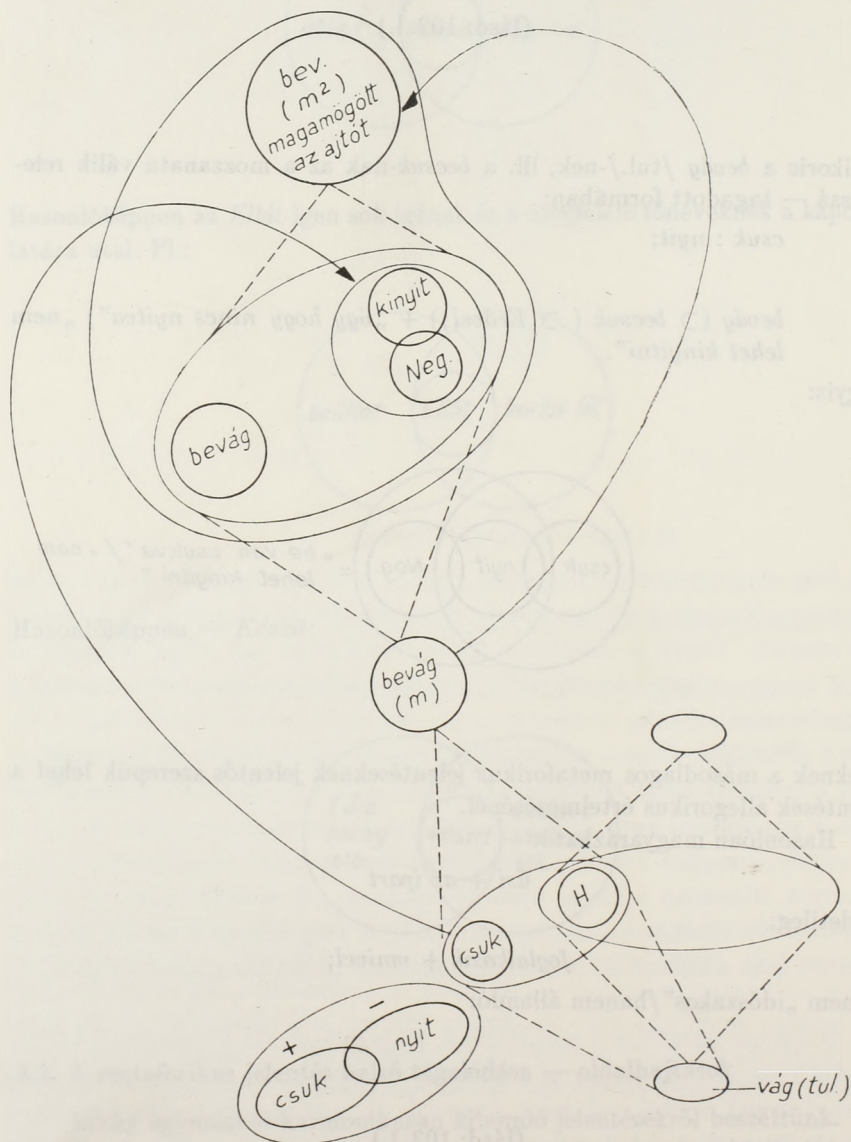
űzi + *az ipart*

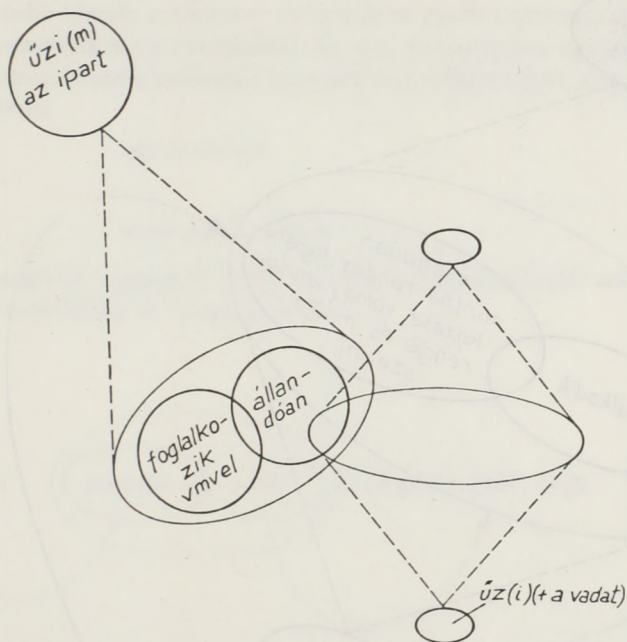
eredetileg:

foglalkozik + *vmivel*;

ez nem „időszakos”/hanem állandó:

(lásd: 103.1.)

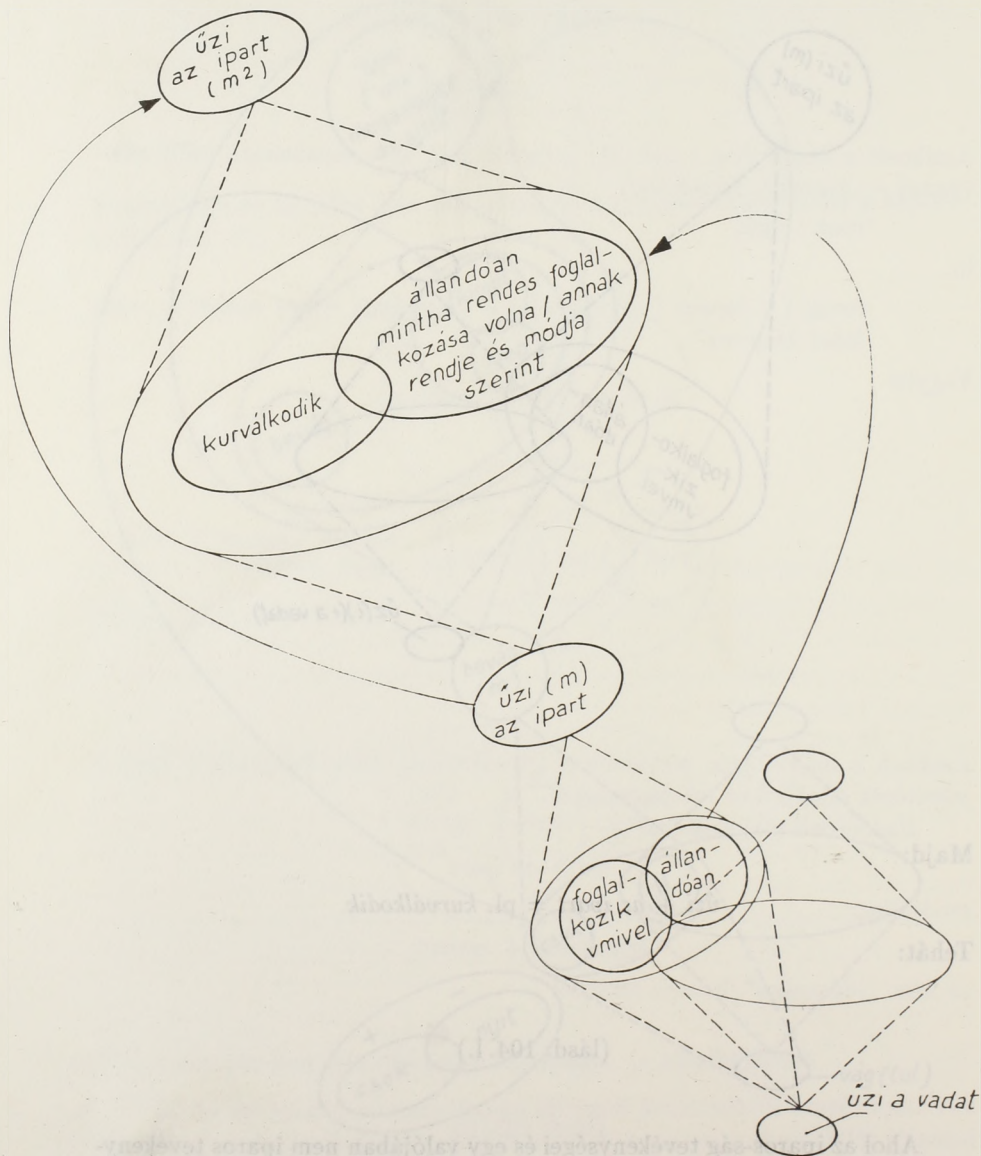
Majd:

űzi + az ipart = pl. kurválkodik

Tehát:

(lásd: 104. l.)

Ahol az iparos-ság tevékenységei és egy valójában nem iparos tevékenység ironikus egysége áll elő.

4. A tautologikus egység érvényének kiterjesztése — a nominális mondatok körére

4.1. A nominális mondatok helye a nyelvi rendszerben

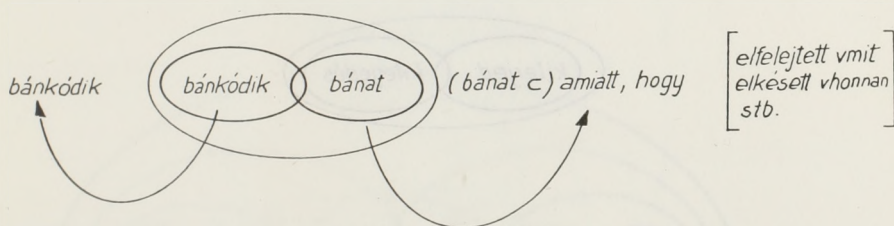
Fentebb láttuk, a rendszer mozgásának egyik aspektusa/iránya: nomen abstractumoktól a mondatok felé. Az ú.n. tautologikus egység fogalma először a nomen abstractumokkal kapcsolatban világosodott meg. A *bánat* egyaránt jelenti:

vki bánkódik

és:

a bánkódás tárgya.

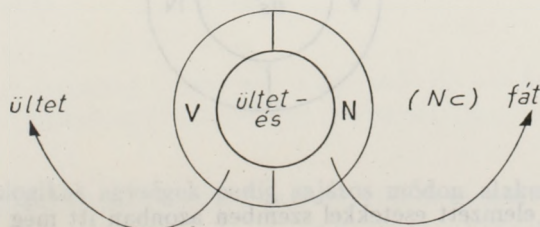
A tautologikus egységből pedig a lineáris kapcsolódások szükségszerű érvénnyel vezethetők le. Mégpedig:

A következőkben a tautologikus egység fogalmát kiterjesztettük minden, igéből levezethető főnévi igenévre. Pl. láttuk az

ültet + fát

szerkezet — tautologikus egységből kiindulva —:

Láttuk: minden lineáris kapcsolat további tautologikus egységre vezethető vissza/ill. abból vezethető le. Ez a tény a mondaton belüli összefüggések elvont közvetítettségének megértéséhez vezetett el.

A következőkben a tautologikus egységek érvényét terjesztjük ki tovább.

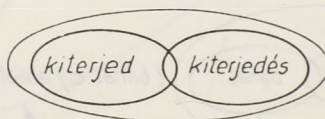
4.1.1. Adjectivalis állítmányú mondatok

Vizsgáljuk meg az alábbi mondat

a ház + magas

jelentését, ill. szerkezetét.

A kérdéses mondat alatt egy közvetlenül jelen nem lévő újabb tautologikus egységet kell feltételeznünk:

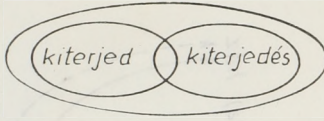

másképpen:

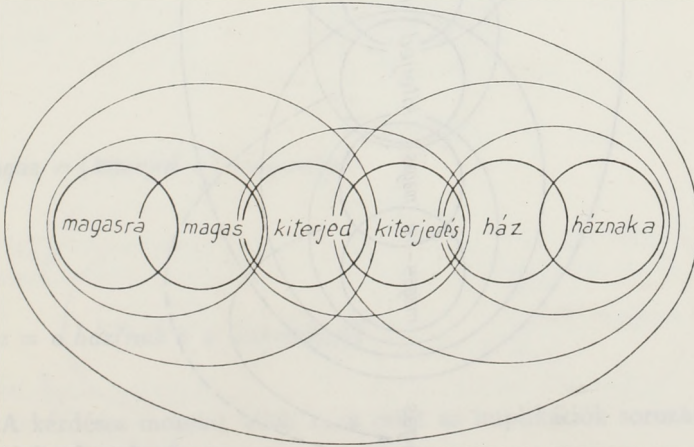

Az eddig elemzett esetekkel szemben azonban itt még további rejtett lépésekkel kell számolni. Először is a mélyben létező tautologikus egységhez

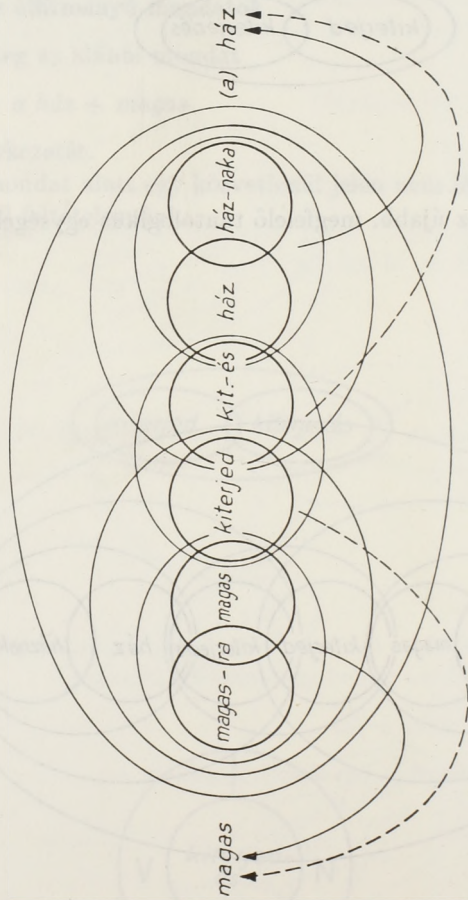
asszimmetrikusan újabb tautologikus egységek kapcsolódnak. Az asszimmetrikuson azt értjük, hogy az alapul szolgáló

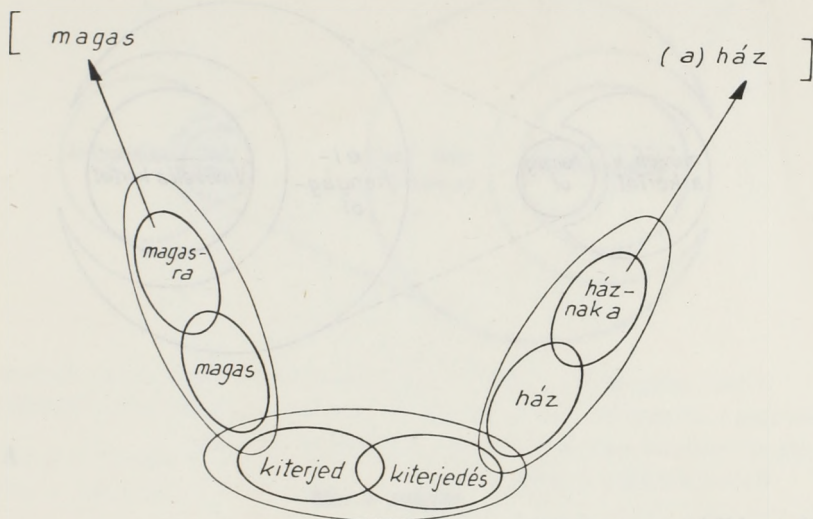
V, ill. N elemekhez újabb, megfelelő tautologikus egységek oldalai kapcsolódnak. Mégpedig:

Az újabb tautologikus egységek pedig sajátos módon alakulnak tovább. Mégpedig:

Mélységi dimenziót adva a kapcsolatoknak — egyben az egész folyamat lényegét közelebről megvilágítva:

/ magas = (kiterjed +) magas(ra);

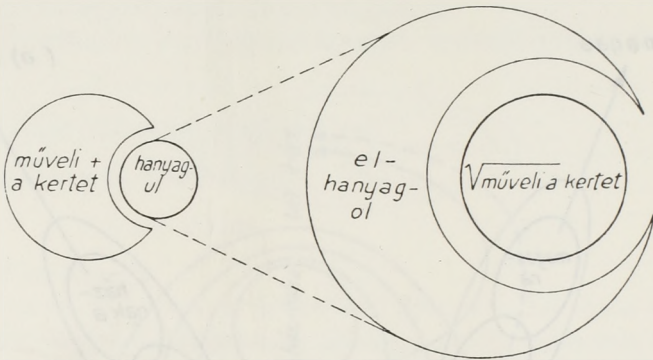
ill.:

a ház = a ház(nak a + kiterjedése)

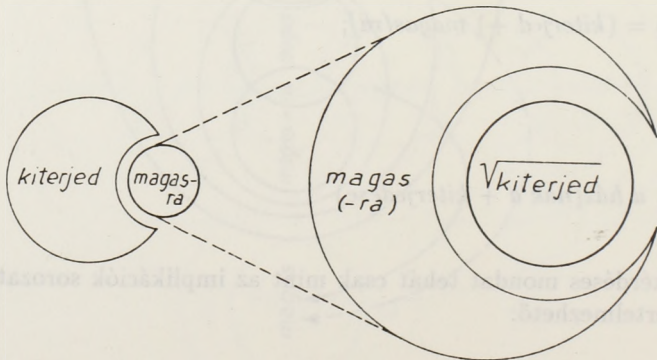
A kérdéses mondat tehát csak mint az implikációk sorozatának eredménye értelmezhető:

$$[magas(\supset magasra(\supset kiterjed(\supset kiterjedés)))] + a\ ház(\supset háznak\ a(\supset kiterjedése(\supset kiterjed)))].$$

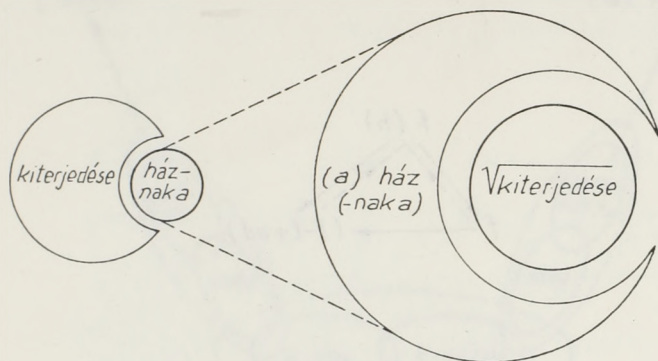
Itt emlékeztetnünk kell az *elhanyagol*-lal alkotott mondatokra. Mégpedig:

Hasonlóképpen a *magas*:

és a ház:

A

ház + magas

esetében a *kiterjedés* (+) és *kiterjedtség* (-) egységéről van szó.

A ház + magas pl. visszavezethető a szerves:

$$\{[kiterjed + a \text{ ház}] + magasra\}$$

$$[magas + a \text{ ház}]$$

összefüggésére; mindamellet: a vizsgált mondat alanyi és állítmányi része a fenti elemzésekben egyaránt a tautologikus egységből jön létre.

A

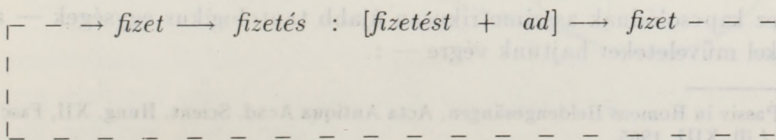
$$*[kiterjed + magas-ra]$$

kiterjed eleme pedig nem azonos a szerves *kiterjed* elemével.

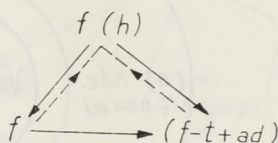
Láttuk, pl. a

fizetést + ad

esetében: a *fizet*-nek két oldala van:

illetve:

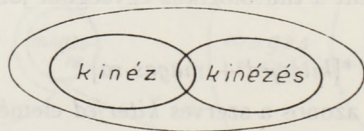
A ház pedig nem a szerves a ház + kiterjed-re megy vissza, hanem egy birtokos szerkezetből van levezetve. A birtokos szerkezet belső fejlődésének a passzívummal való kapcsolatára a görögben utaltam.⁷

Hasonlóképpen értelmezhető a

a lány + szép

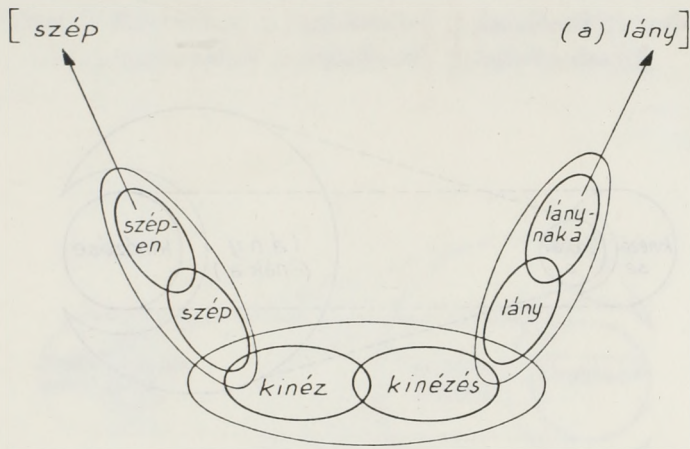
mondat jelentése, ill. szerkezete.

A szerkezet alatt, fel kell tennünk, ott van:

Ehhez kapcsolódnak asszimmetrikusan újabb tautologikus egységek — amelyekkel műveleteket hajtunk végre — :

⁷ Das Passiv in Homeos Heldengesängen, Acta Antiqua Acad. Scient. Hung. XII, Fasc. 3-4, 1964 / ill. XIII, 1965.

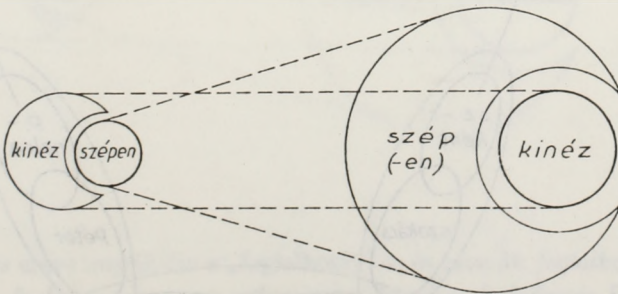

/ szép = (kinéz +) szép(en);
 lány = lány(nak a + kinézése)

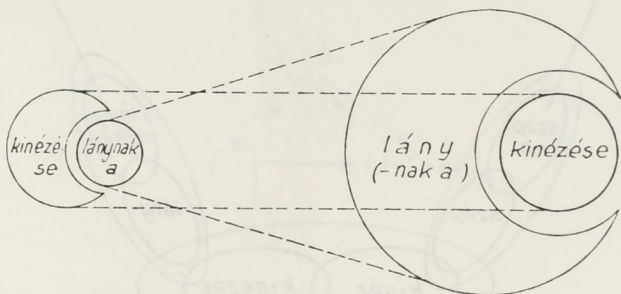
Vagyis:

[a lány(⊃ lánynak a(⊃ kinézése(⊃ kinéz))) szép(⊃
 szépen(⊃ kinéz(⊃ kinézés)))]

A feltételezett implikációk:

ill.:

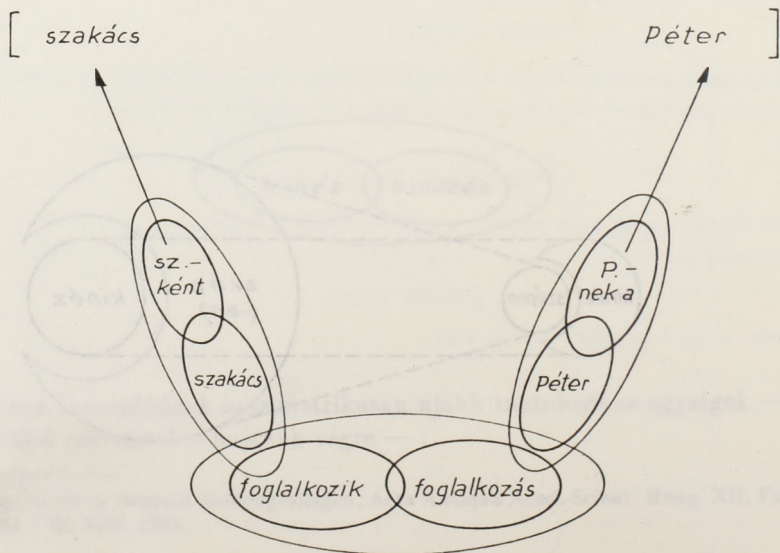
Adott esetben is a *kinéz* (+) és a *ki van nézve* (-) egységéről van szó.

4.1.2. Mondatok főnévi állítmánnyal

Az alábbi mondat

Péter + szakács

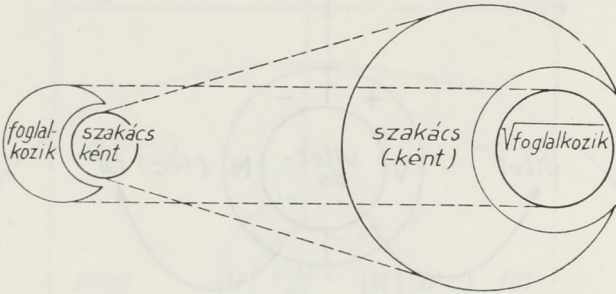
mint az alábbi tautologikus egység szétbomlása érthető:

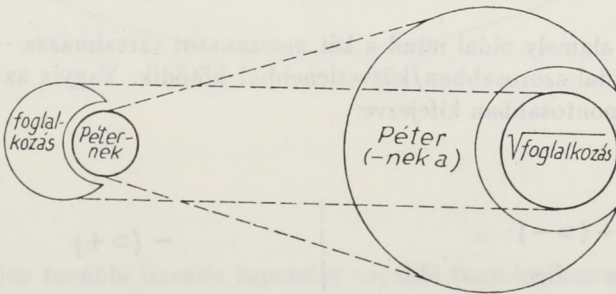
A mondat szerkezete, az implikációkat kifejtve:

[Péter(\supset Péternek a(\supset foglalkozása(\supset foglalkozik))) szakács
(\supset szakácsként(\supset foglalkozik(\supset foglalkozása)))]

Vagyis:

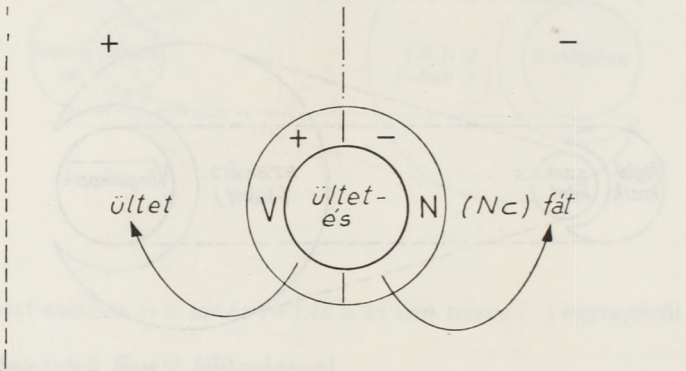
ill.:

A szakács eleve implikálja a „foglalkozás”-t; és ezen át: *foglalkozik*-ot — pontosabban: *foglalkoztatva van valamivel*-t. Minden *foglalkozás* felfogható úgy, mint ami vkinek a tevékenysége \equiv „vki tesz/gyakorol vmit”; és: mint vmi, amellyel „foglalkoztatva van”.

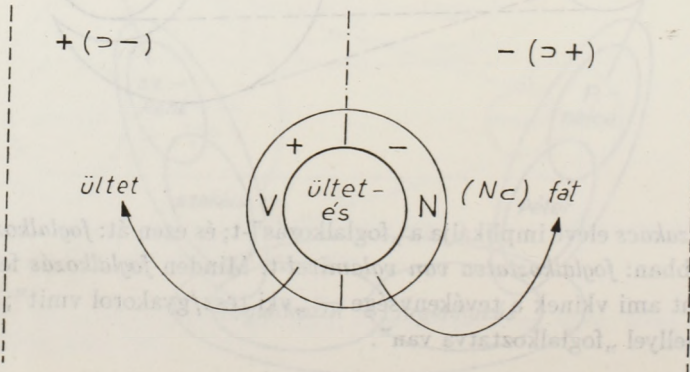
4.1.3. Az asszimmetrikusan kiegészülő egységek és az ellentét

Felmerült már az a gondolat, hogy pl. a *vki ültet* és *vmit ültet* úgy tekinthető, mint ugyanannak az egységes jelentésnek az aktív /+/, ill. passzív /-/ oldala. Vagyis:

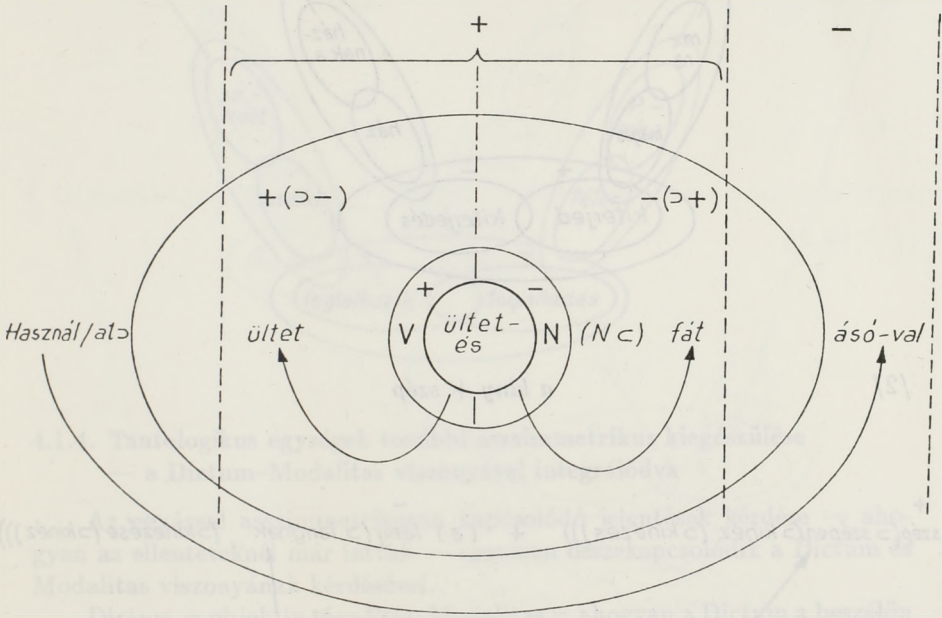

Ennek során az egész szerves rendszer egy roppant általános eredményéhez jutottunk el — aholis az eredetileg igen különböző természetű viszonyok, mint azonos viszonyok esnek látószögünkbe.

Továbbá: valamely oldal mind a két mozzanatot tartalmazza — legfeljebb az egyik oldal szorosabban/közvetlenebbül kötődik. Vagyis az *ültet + fát* szerkezete pontosabban kifejezve:

A jelenség érvénye kiterjeszhető a jelentéstér/dimenzió különböző elemeire is. Láttuk:

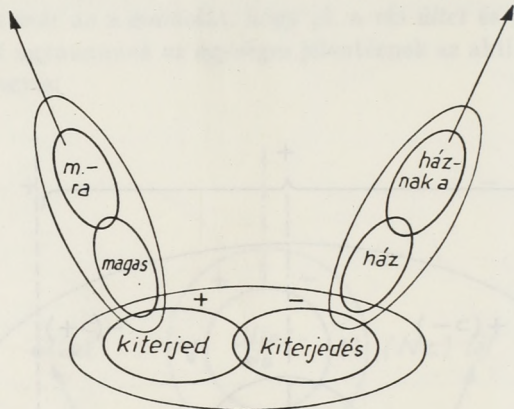

Láttuk: minden további lineáris kapcsolat további tautologikus egységekre vezethető vissza/ill. azokból vezethető le.

A következőkben a tárgyalt jelenségtípusok ellentétekre bontására teszünk kísérletet:

/1/ a ház magas

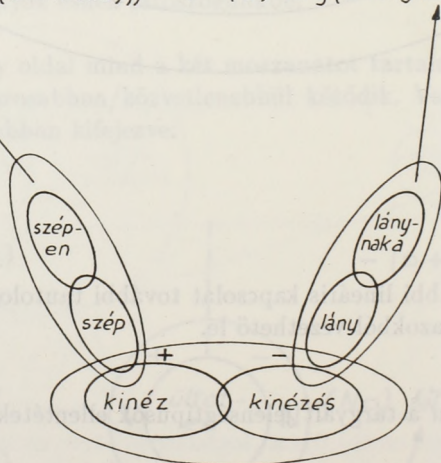
[⁺magas(▷ m-ra(▷ kiterjed (▷ kit.-és))) + ⁻⁻⁻ház(h-nak a(▷ kiterjedés (▷ kiterjed)))]

/2/

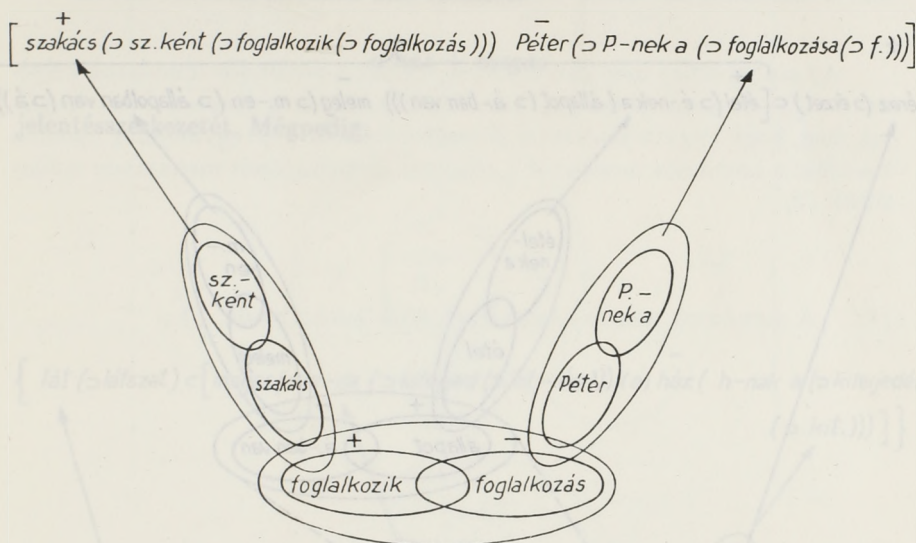
a lány + szép

[⁺szép(▷ szépen(▷ kinéz (▷ kinézés))) + (a) ⁻lány(▷ lánynak (▷ kinézése (▷ kinéz)))]

/3/

Péter + szakács

4.1.4. Tautologikus egységek további asszimmetrikus kiegészülése — a Dictum-Modalitás viszonyával integrálódva

Az egyással asszimmetrikusan kapcsolódó jelentések kérdése — ahogyan az ellentéteknél már láttuk — szorosan összekapcsolódik a Dictum és Modalitás viszonyának kérdésével.

Dictum = objektív tényállás; Modalitás = ahogyan a Dictum a beszélőn átszűrődik. Bally szerint minden mondat a Dictum és Modalitás egysége:

$$\{[\text{Dictum}] + [\text{Modalitás}]\}.$$

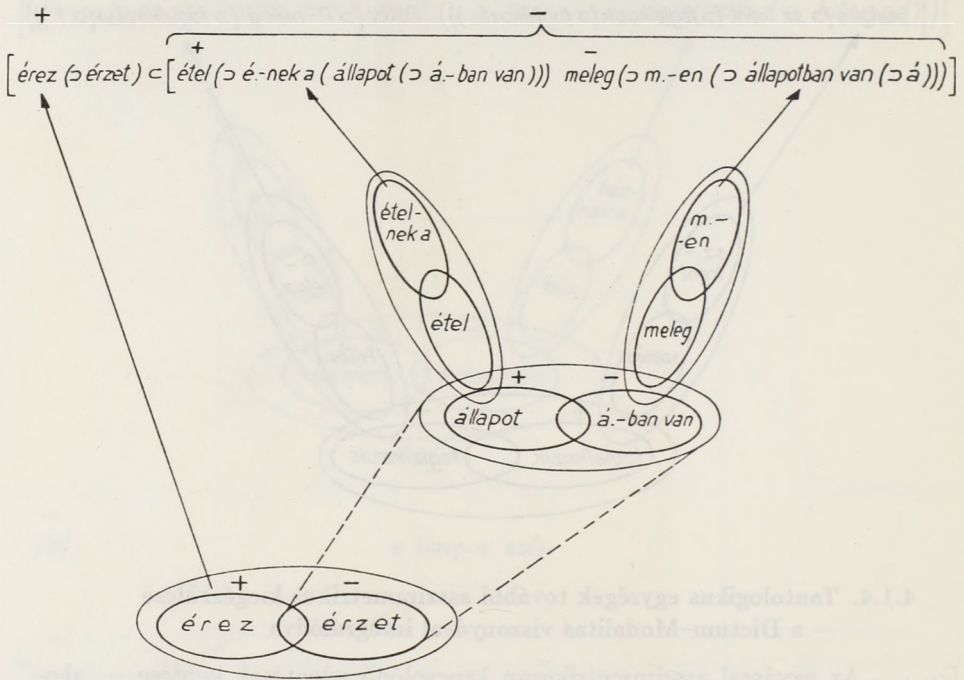
Továbbá: mind a Dictum, mind a Modalitás logikailag jól megformált — Subjectumból és Praedicatumból áll.

Hogy mind a Dictum, mind a Modalitás általában ellentétesen szervezett, azt már láttuk; másfelől azt is: a tautologikus egység úgy fogható fel, mint az activum (+), ill. passzivum (-) sajátos ellentéte. Ezeknek az általános ismereteknek a birtokában fogjunk hozzá néhány konkrét elemzéshez.

Vizsgáljuk meg az alábbi kifejezés/mondat

az étel + meleg

szerkezetét. Mégpedig:

A *meleg-nek* a Modalitas (= érez) következménye. Fillmore szerint pl.
a

boldog + vagyok

feltételezi: *nekem /boldogság van/.*

Bally beszél arról, hogy a mondatok, ha mind a Dictum, mind a Modalitas logikailag jól megformált formában nyelvi adott, explicit mondatok. Szerinte az explicit mondat viszonylag ritka. Vagy a Dictum, vagy a Modalitas implicit formában adott; előfordul, hogy a Modalitas elemei a Dictumba épülnek be és megfordítva.

Adott esetben az

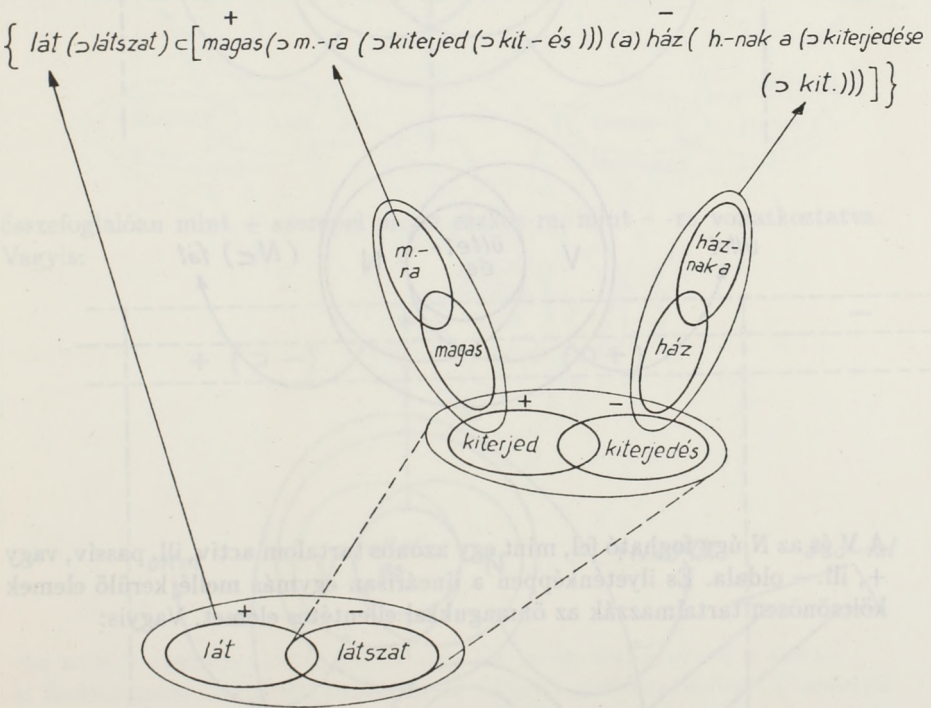
étel + meleg

meleg-e abból származik: *meleg-nek*; és ebben a Modalitas jelenlétét kell látnunk a Dictumban.

Lássuk továbbá az előbb már elemzett

a ház + magas

jelentésszerkezetét. Mégpedig:

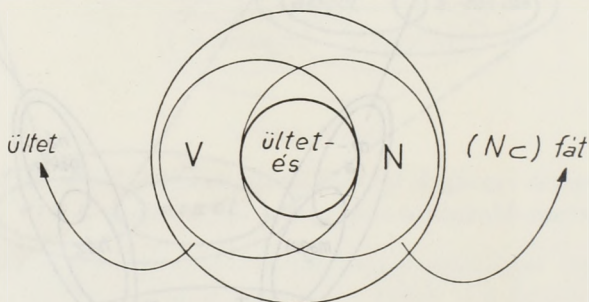

/ látzat = látvány

4.2. A nominális mondatok természetének általánosítása

Az alábbiakban még pontosabbra állítjuk a nominális mondatok helyének meghatározását a rendszerben. Másképpen: még alaposabban vizsgáljuk meg, hogy hogyan jutottunk el megoldásukhoz /1/; egyidejűleg nyomon kísérjük: a nominális mondatok a rendszer összefüggéseit mennyiben módosítják /2/.

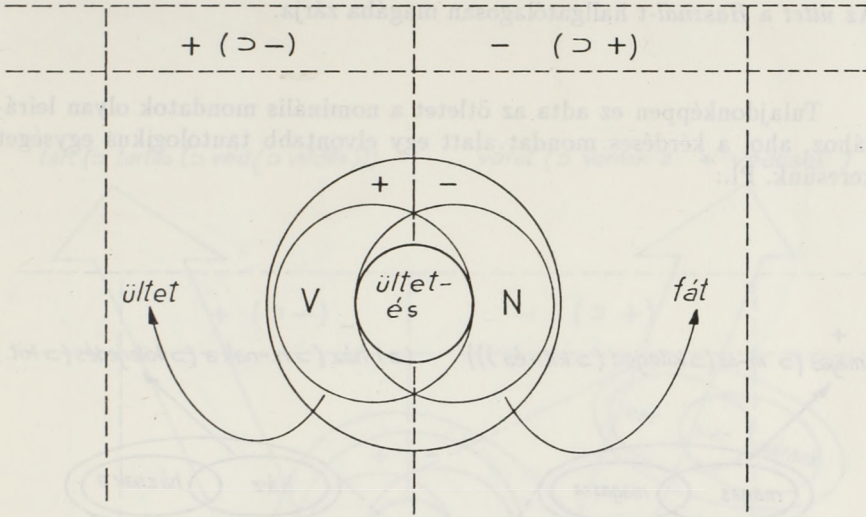
/1/ A mondatok nomen abstractumokból levezethetők. Pl.:

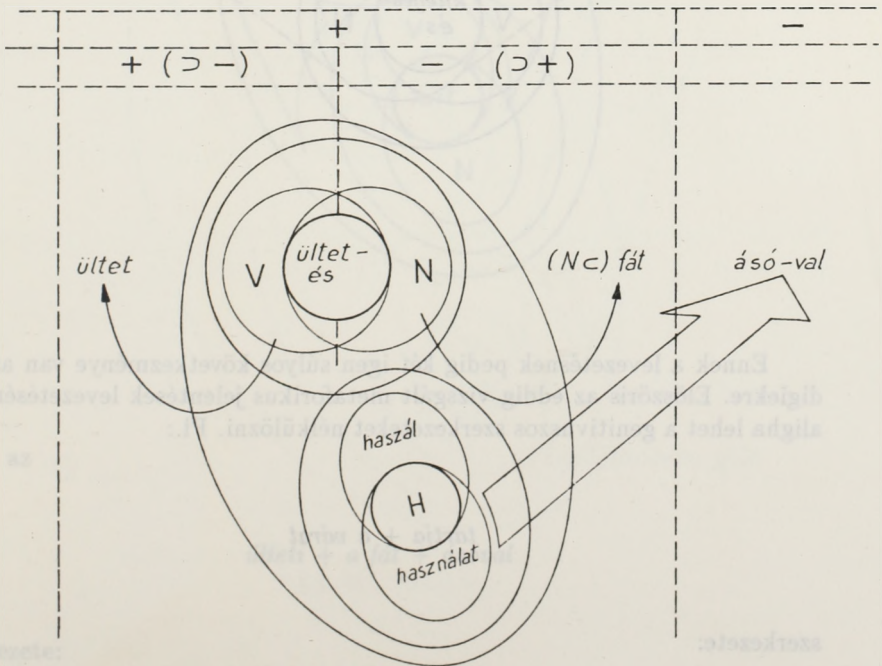
A V és az N úgy fogható fel, mint egy azonos tartalom aktív, ill. passív, vagy +, ill. – oldala. És ilyenképpen a lineárisan egymás mellé kerülő elemek kölcsönösen tartalmazzák az önmagukkal ellentétes elemet. Vagyis:

(lásd: 123. l.)

Később, a jelentéstér vizsgálatánál láttuk: pl. az eszköz az *ültet* *Használ*-lal való integrációjából áll elő. Amikor is az *ültet*-ből levezetett kapcsolat

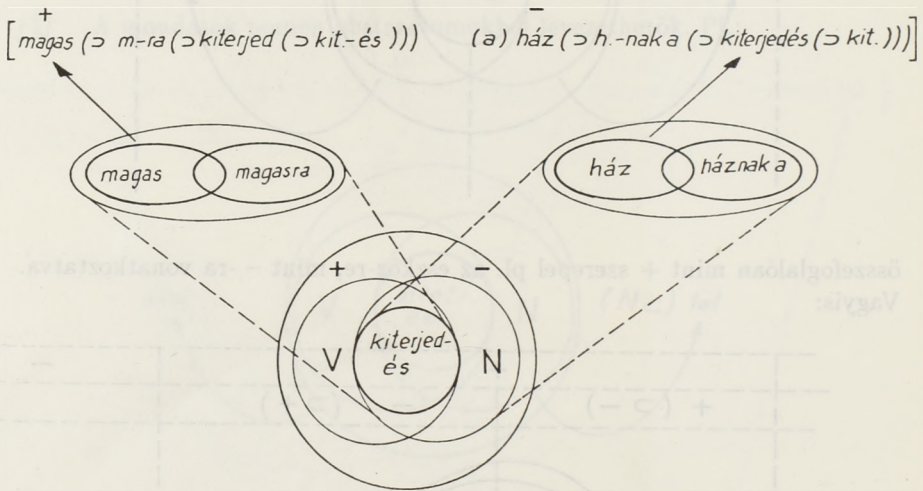

összefoglalóan mint + szerepel pl. az eszköz-re, mint - -ra vonatkoztatva.
Vagyis:

Az *ültet* a *Használ*-t hallgatólagosan magába zárja.

Tulajdonképpen ez adta az ötletet a nominális mondatok olyan leírásához, ahol a kérdéses mondat alatt egy elvontabb tautologikus egységet keresünk. Pl.:

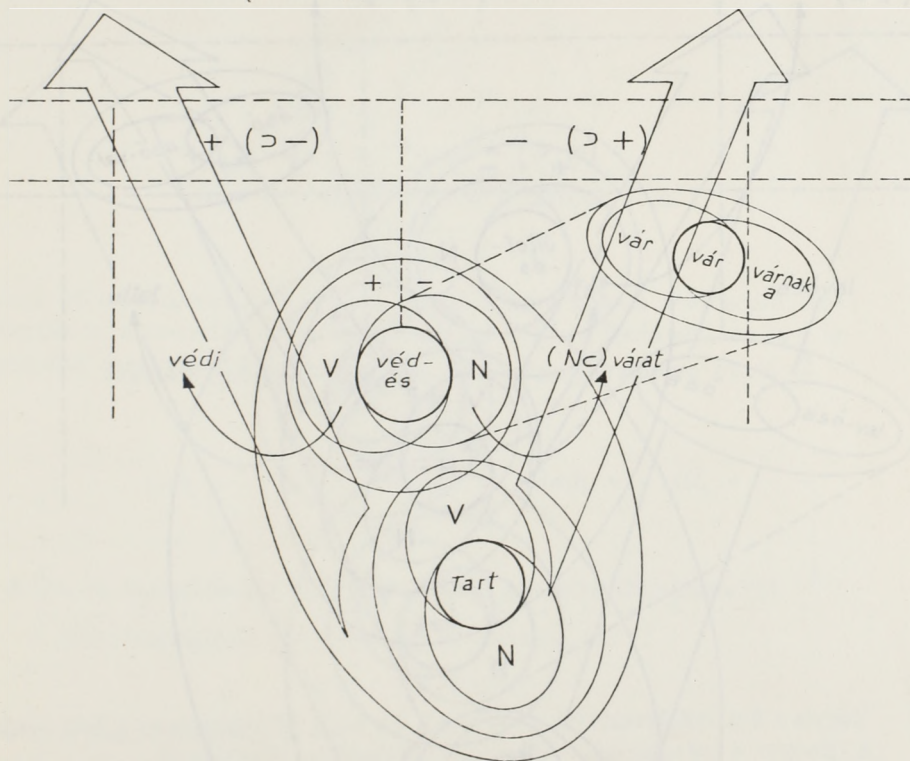
Ennek a levezetésnek pedig két igen súlyos következménye van az eddigiekre. Először is az eddig vizsgált metaforikus jelentések levezetésénél is aligha lehet a genitivuszos szerkezeteket nélkülözni. Pl.:

tartja + a várat

szerkezete:

tart (⊃ *tartás* (⊃ *véd* (⊃ *védés*)))

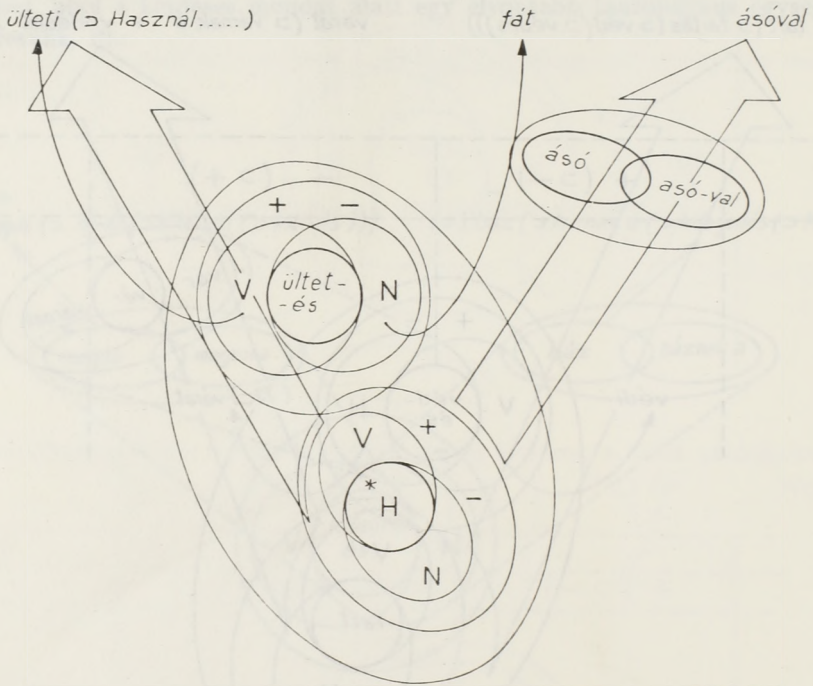
várat (⊃ *várnak a* + *védését*)

Vagy az

ülteti + a fát + ásóval

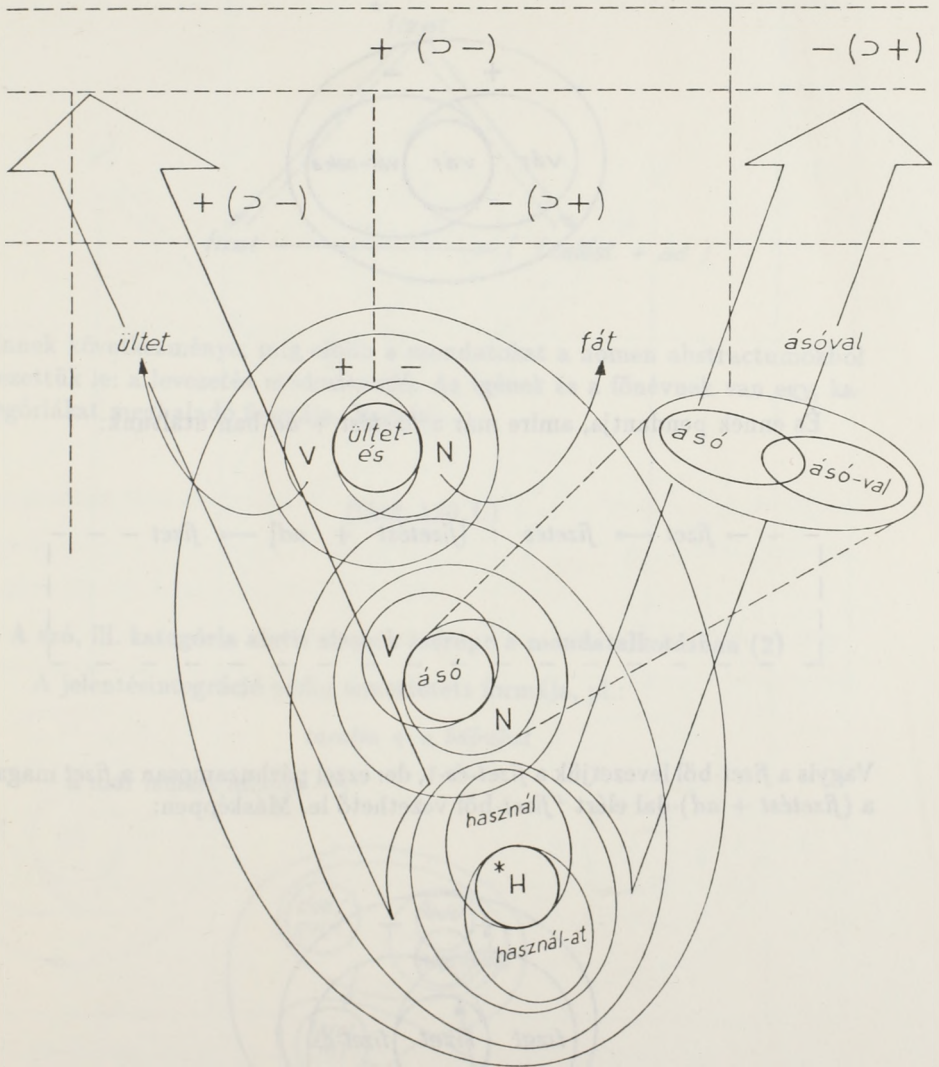
szerkezete:

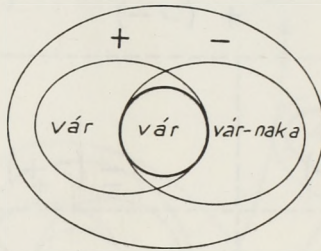
/ *ásóval* = *ásónak a + használatával*

Még pontosabban:

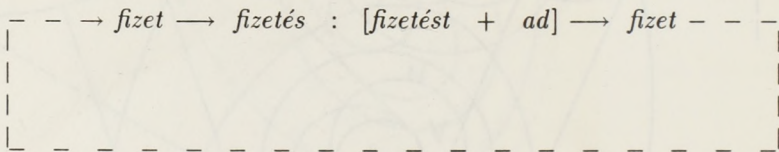
(lásd: 127. l.)

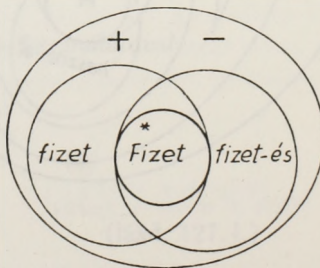
És ennek kapcsán felmerül joggal a gondolat: a „főnév” maga egy pontosabb leírásban, pl. a *vár* leírása:

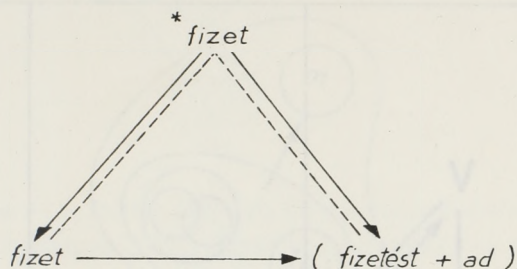
És ennek pendantja, amire már a *fizetést + ad*-ban utaltunk:

Vagyis a *fizet*-ből levezetjük a *fizet-és*-t, de: ezzel párhuzamosan a *fizet* maga a (*fizetést + ad*)-dal elért ^x*fizet*-ből vezethető le. Másképpen:

Tehát a *fizet*-nek két formája van: a *fizet*; és: az ige és főnév /*fizetés*/ feletti, tulajdonképpen szófajilag meghatározhatatlan **fizet*. Vagyis:

Ennek következménye: míg előbb a mondatokat a nomen abstractumokból vezettük le: a levezetés módosítandó. Az ige- és a főnév-ek van egy, kategóriákat meghaladó formája. Vagyis:

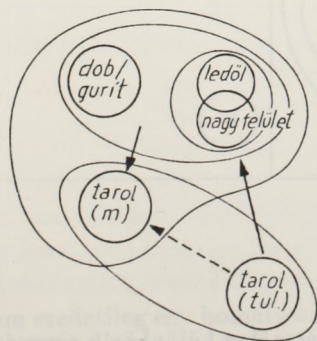
(lásd: 130. l.)

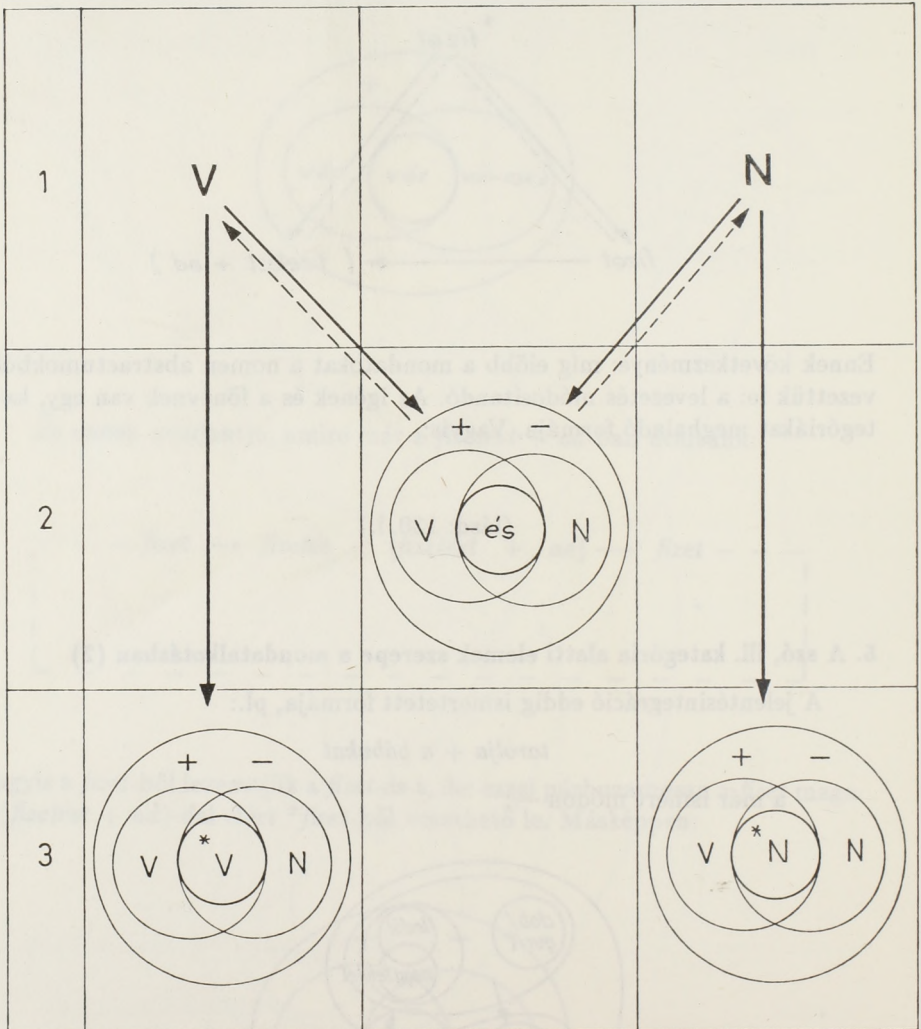
5. A szó, ill. kategória alatti elemek szerepe a mondatalkotásban (2)

A jelentésintegráció eddig ismert formája, pl.:

tarolja + a bábukat

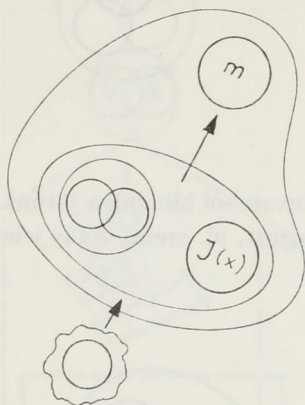
— a már ismert módon —:

/a *V és a *N pedig csak látszólag különbözik egymástól

Ezzel szemben a mondat jelentése a kialakulás folyamatában valamely szó, ill. kategória alatti elemből indul ki. Mégpedig:

/ a szaggatottan körbevont mozzanat —
bizonytalan/vibráló természetére utal; a
tokból áll, ill. velük szemben közömbös.

— a m eredetileg
igei/főnévi mozzana-

A feladat most már annak a megállapítása, hogy mi történik az elem

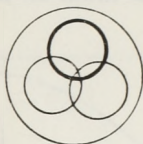

és a

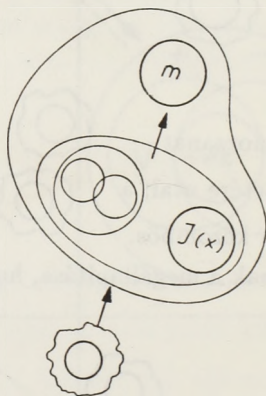

között:

/1/ Először is az elem eredetileg egy homályosan körülhatárolt komplexum indiszkrét mozzanata:

/2/ A homályos komplexumból kiindulva jutunk el — amint láttuk — egy kategoriálisan meghatározott, pl. metaforikus jelentéshez:

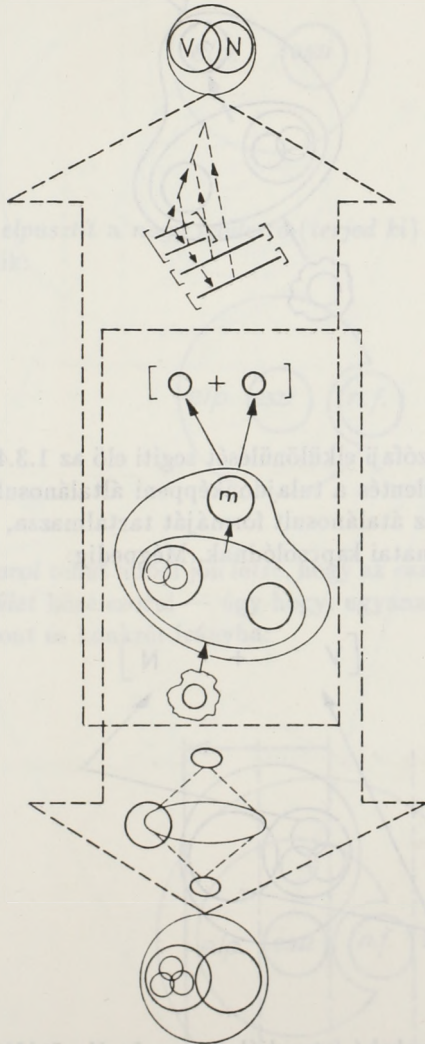

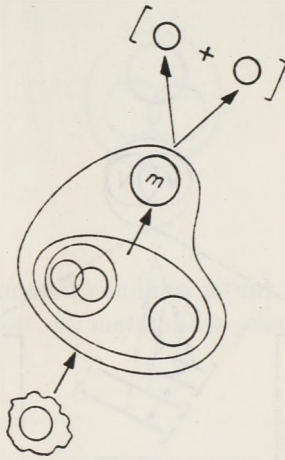
/3/ és a /2/-vel egyidejűleg szinte a teljes hipotetikus jelentés kibontakozik:

(lásd: 133. l.)

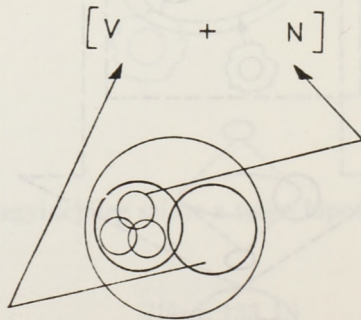
/4//1/ A hipotetikus jelentéseken belül a V és a N elemei indiszkrét egységet alkotnak. A szó, ill. a kategória alatti elem, amikor felszínre kerül, már két elem/szó kategoriálisan meghatározott szintaktikai egysége.

(lásd: 134. l.)

/4//2/ Az elemek szófaji elkülönülését segíti elő az 1.3.4. — tehát a tény, hogy a hipotetikus jelentés a tulajdonképpeni általánosuló mozzanatait és azoknak az igéknek az általánosult formáját tartalmazza, amelyekhez a tulajdonképpeni mozzanatai kapcsolódnak. Mégpedig:

Pl. a

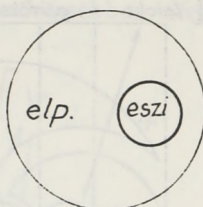
/a gyerekek/ letarolják + a gyümölcsöt/fát

léte az alábbiakat feltételezi:

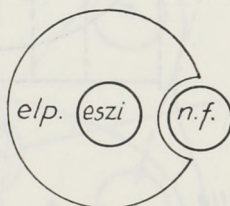
/a/

leeszik + a fát/gyümölcsöt

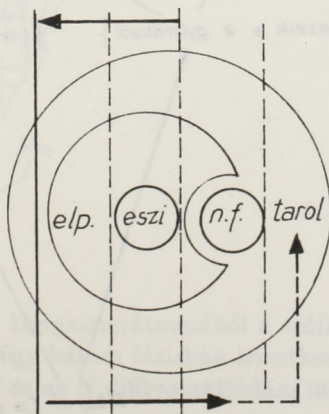
- /b/ a /le/eszik + a gyümölcsöt — a ledönt, letapos/stb.-vel együtt — az *elpusztít/megsemmisít/elemészt* elvontabb jelentésébe épül be:

- /c/ az *elpusztít* a nagy felületre (*terjed ki*) jelentésében lehatárolódik:

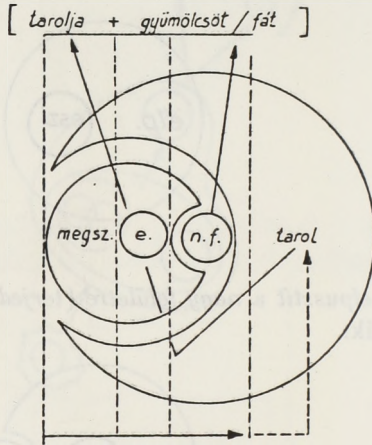

- /d/ a *tarol* tehát abból jön létre, hogy az *eszi* az *elpusztít* és a nagy felület közé szorul — úgy hogy: ugyanaz a mondat mozdul ki elvont és konkrét irányba:

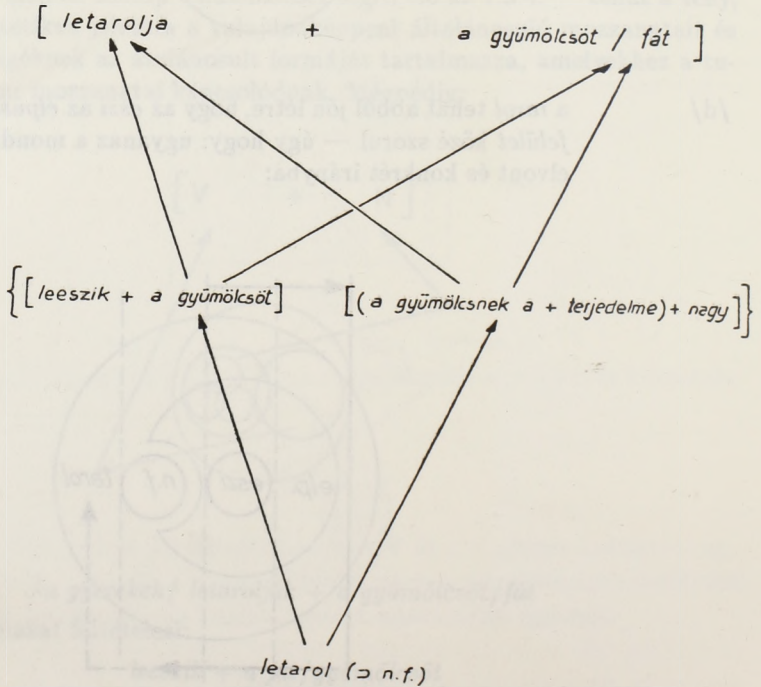

/e/

a felszínen pedig a mélyben meghúzódó differenciálatlan komplexum elemei — leválva egymásról — kerülnek egymás mellé:

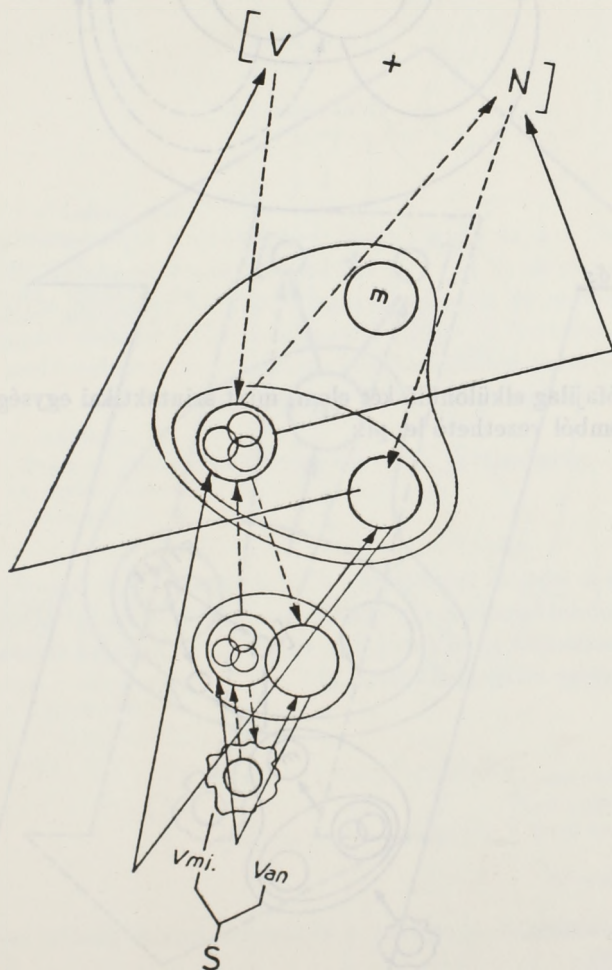

másképpen:

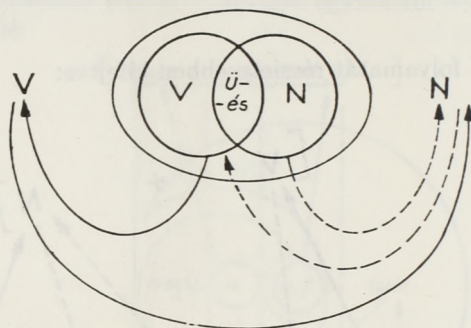
A *tarolja* elnyeli: *eszik*; a *gyümölcsöt* elnyeli: a *gyümölcsnek* a (+ *terjedelme* + *nagy*)-ot.

/4//3/ a /4//2/ folyamatát részletesebben kifejtve:

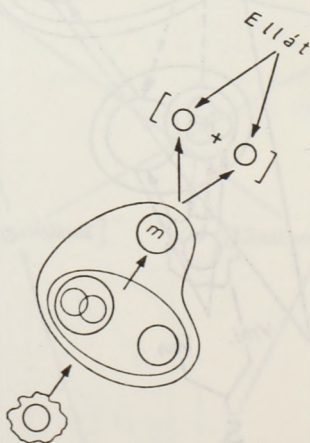
Amikor is kiderül:

a szófajlag alaktalan jelentések konglomerátumaiból a szófajlag meghatározott elemek elkülönülése mintegy három fázisban következik be; mindenegyes fázisban pedig a V és az N differenciálódása mindenekelőtt az N körvonalazódása felől történik. Vagyis:

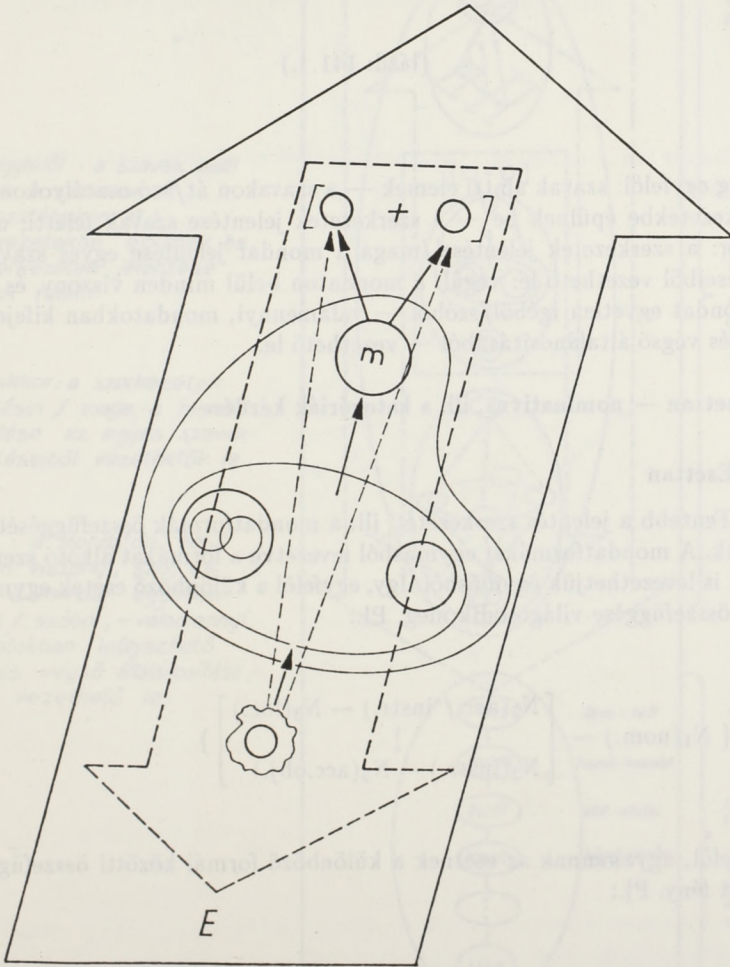

Ü = ültetés

/5/ A szófajilag elkülönülő két elem, mint szintaktikai egység, egy elvont igei tartalomból vezethető le, pl.:

Illetve a szerkezet/mondatjelentés és a szójelentés irányának különbségét érzékeltetve — pontosabban:

/6/ Az *Ellát* pedig — lásd: korábban — a lexikai tartalmak egyre általánosuló rendszerébe kerül; amikoris: az egész folyamat a *Vmi/Van, ami*-nek rendelődik alá.

/7/ A konkrét mondat: a szó/kategória alatti elemek; és: a mondatokból általánosítható tartalmak végső eredménye közé van szorítva. Vagyis:

(lásd: 141. l.)

/ míg egyfelől: szavak alatti elemek — a szavakon át/szó osztályokon át — szerkezetekbe épülnek be — a szerkezetek jelentése szavak feletti; ugyanakkor: a szerkezetek jelentései/maga a mondat jelentése egyes szavak jelentéseiből vezethető le; végül: a mondaton belül minden viszony, és maga a mondat egyetlen igéből/szóból — valamennyi, mondatokban kifejezhető létezés végső általánosításából — vezethető le.

6. Esettan — nominativus, ill. a kategóriák kérdése

6.1. Esettan

Fentebb a jelentés szerkezetét, ill. a mondatformák összefüggését vizsgáltuk. A mondatformákat egymásból levezetve a formákat alkotó szerkezeteket is levezethetjük egymásból. Így, egyfelől a különböző esetek egymással való összefüggése világosodik meg. Pl.:

$$\left\{ N_1(\text{nom.}) \rightarrow \begin{array}{c} \left[N_2(\text{acc./*instr.}) \leftrightarrow N_3(\text{loc.}) \right] \\ \updownarrow \\ \left[N_2(\text{instr.}) \leftrightarrow N_3(\text{acc.obj.}) \right] \end{array} \right\}$$

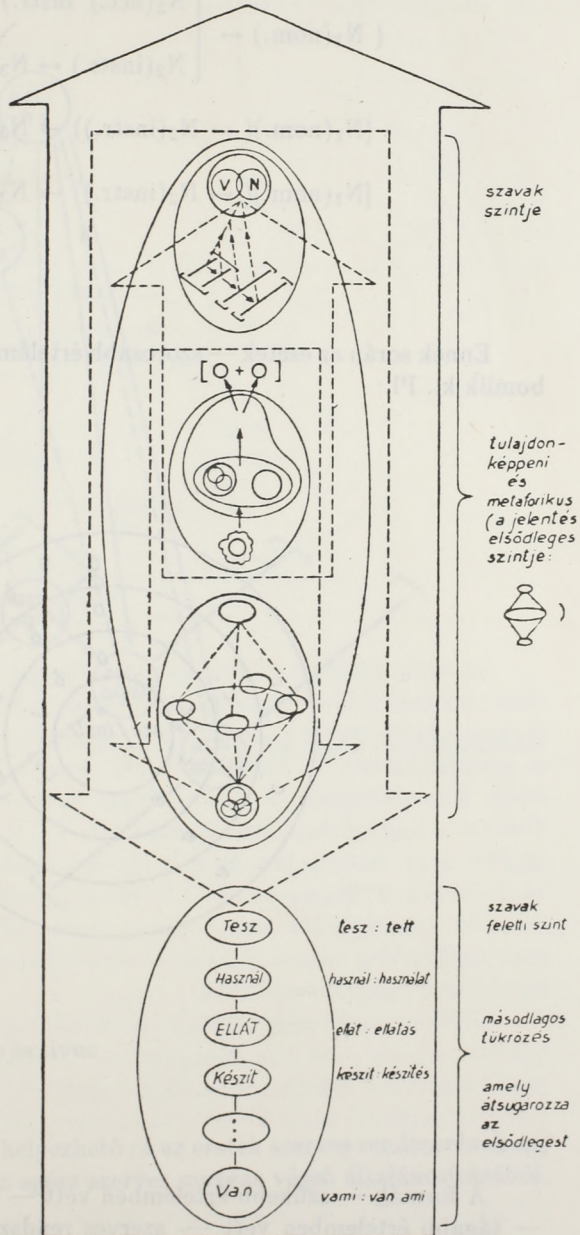
Másfelől, ugyanannak az esetnek a különböző formái közötti összefüggésre derült fény. Pl.:

(lásd: 142. l.)

Míg egyfelől : a szavak alatti
elemek a szavakon át
(szóosztályokon át)
szerkezetekbe épülnek be,
a szerkezetek jelentése
szavak feletti.

Ugyanakkor: a szerkezetek
jelentései / maga a mondat
jelentése az egyes szavak
jelentéseiből vezethetők le.

Végül : a mondaton belül
minden viszony, szó, és
maga a mondat egyetlen
igéből / szóból, - valamennyi,
mondatokban kifejezhető
létezés végső általánosításá-
ból - vezethető le.

szavak szintje

tulajdon-
keppeni
és
metaforikus
(a jelentés
elsődleges
szintje)

szavak feletti szint

tesz : tett

használ : használ

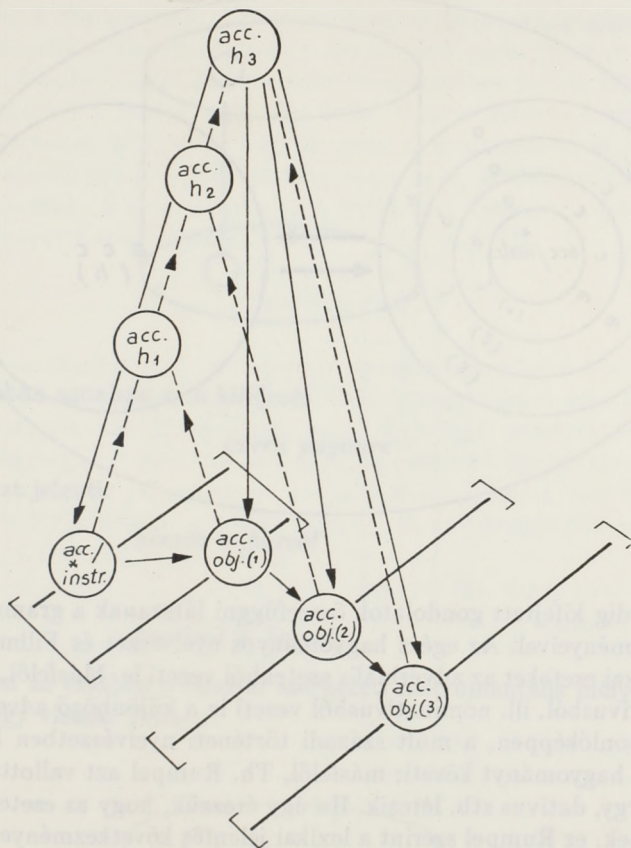
ellát : ellátás

készít : készít

vami : van ami

másodlagos tukrozes

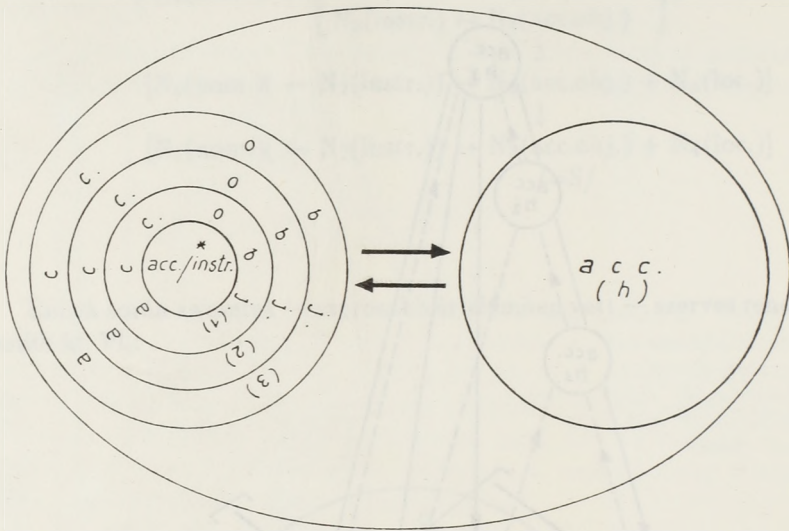
amely alsugarozza az elsődlegest

/ acc. obj. = accusativus objectivus

Bármely eset egyszerre helyezhető rá az esetek szerves rendszerének egy pontjára: ill.: vezethető le az egész szerves mozgás végső általánosításából.

A formáknak egymásba menő kétirányú mozgása:

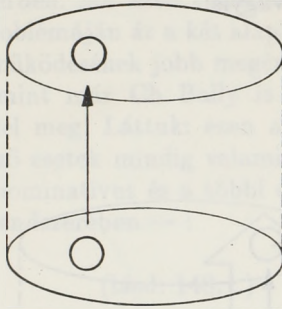
Az eddig kifejtett gondolatok összefüggni látszanak a grammatika történet eredményeivel. Az egész hagyományos nyelvészet és Fillmore az ú.n. grammatikai eseteket az adverbialis esetekből vezeti le. Másfelől, Kurilowicz az accusativusból, ill. nominativusból vezeti le a különböző adverbialis eseteket. Hasonlóképpen, a múlt századi történeti nyelvészetben Hartung és Wüllner a hagyományt követi; másfelől, Th. Rumpel azt vallotta: csak egy egyféle tárgy, dativus stb. létezik. Ha úgy érezzük, hogy az esetek jelentései különböznek, ez Rumpel szerint a lexikai jelentés következménye. A fentebb előadott összefüggések arra utalnak, az esetek különböző irányú összefüggései egyidejűleg hatnak. Vagyis az eredetileg egymást kizáró összefüggések egyidejűleg vannak érvényben.

Fillmore továbbá azt állítja: a mondatok mélyén az ige és körülötte bizonyos esetek — az ú.n. *case-frame* — állnak; a felszíni esetek a mélyszerkezeti esetekből vezethetők le. A mélyszerkezetben nincs alany és tárgy. A transzformáció fő feladata eldönteni: mely mélyszerkezeti esetből legyen a felszínen alany, ill. tárgy.

Kérdés most már, mely esetek tekinthetők mélyszerkezeti eseteknek. Fillmore elmélete értelmében azok a felszíni szerkezeti esetek, amelyeknek egy az egyben mélyszerkezeti esetek felelnek meg. Pl a mondat:

nyitja + kulccsal + az ajtót

kulccsal eleme mögött egy tényleges mélyszerkezeti instrumentalis áll.
Vagyis:

A latinban azonban ez a kifejezés

curru pugnare

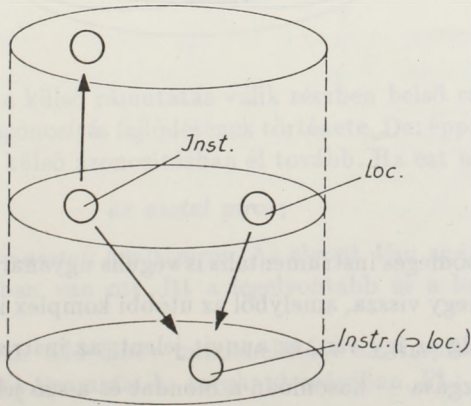
eredetileg azt jelenti:

kocsin + harcol

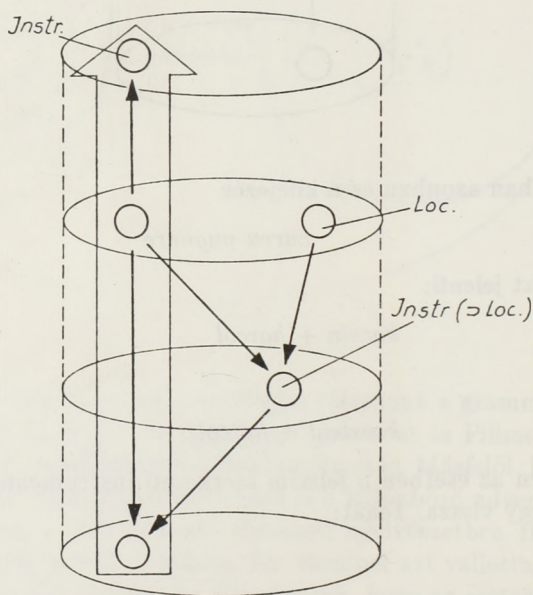
később:

kocsival + harcol

Vagyis ebben az esetben a felszíni szerkezeti instrumentalis mélyszerkezeti localisra megy vissza. Tehát:

A másodlagosan létrejött és az elsődleges instrumentalis pedig egy közös mélyszerkezeti instrumentalist hoz létre, amelyből most már mind a két instrumentalis levezethető. Vagyis:

Közben az elsődleges instrumentalis is végülis ugyanarra a másodlagos mélyszerkezetre megy vissza, amelyből az utóbbi komplex instrumentalis levezethető. Ha pedig ez így van, ez annyit jelent; az instrumentalis/és általában az esetek mozgása — hasonlóan a mondat és a szó jelentéséhez — ellentett irányú mozgások feszültségén alapul.

6.2. A nominativus ill. a kategóriák kérdése

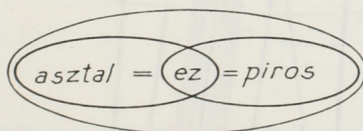
Az esetek ábrázolt összefüggései a nominativus sajátos helyzetét világítják meg a rendszerben. Sőt ezen túlmenően, ha jól megértjük a kérdést, a nominativus problémáján át a két alapkategória (Nomen : Substantia/Verbum:Functio) működésének jobb megértéséhez jutunk közelebb.

Az esetnek — amint már Ch. Bally is észrevette — mindig valamely igei tartalom felel meg. Láttuk: ezen a megfelelésen át az elsődlegesen/közvetlenül létező esetek mindig valamilyen általános tartalmon keresztül működnek. A nominativus és a többi eset viszonya a jelentéseknek ebben a hierarchikus rendszerében — :

(lásd: 148. l.)

A *Van* az általánosuló rendszerben metaforikus szinten lép be — amikor a jelentések szorosabb affinitásán alapuló kapcsolatok felszámolódnak. A *Van* eredeti jelentése: a subjectum azzal egyenlő/a tartalma az, ami a ta-tologikus egységtől jobbra van. Mivel pedig ebben az egyenletben éppen az fejeződik ki, ahogyan valami éppen *van*; ebből kiindulva: a *Van* hovatovább a létezés elvont/általános jelentését nyeri el. A subjectum (ill. Substantia) éppen ezért a *létezés*-t tartalmazza.

Történetileg pedig a *Van*-nak több/legalább két rétege van. Eredetileg a *Van* tartalma — pl. a régi típusú indoeurópai nyelvek alapján, ahol a lét ige az *es/so* mutatónévmással függ össze — :

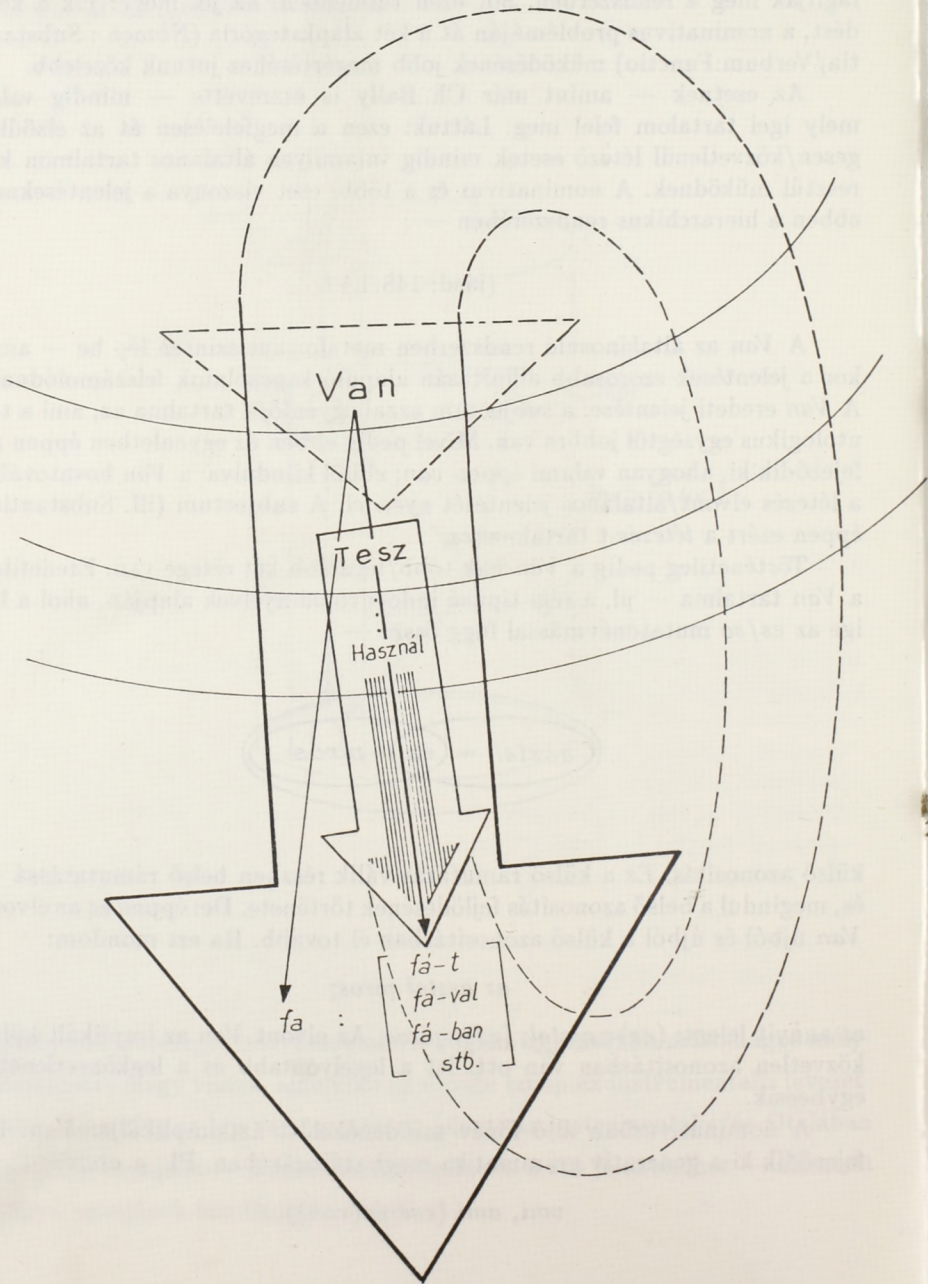
külső azonosítás. Ez a külső rámutatás válik részben belső rámutatássá — és, megindul a belső azonosítás fejlődésének története. De: éppen ez az elvont *Van* újból és újból a külső azonosításban él tovább. Ha ezt mondom:

az asztal piros;

ez annyit jelent: $(ez) = asztal$; $(ez) = piros$. Az elvont *Van* az implikált külső közvetlen azonosításban van ott. Itt a legelvontabb és a legközvetlenebb egybeesik.

A nominativusban álló főnév mindenekelőtt azt implikálja: *Van*. Ez fejeződik ki a generatív grammatika meghatározásában. Pl.: a *cserép*:

vmi, ami (cserép(van)).

Mindamellett pl. a *cserép* — ami a tetőn van — a *rak*-kal alkot egy közös elemi mezőt:

rak + cserép(et).

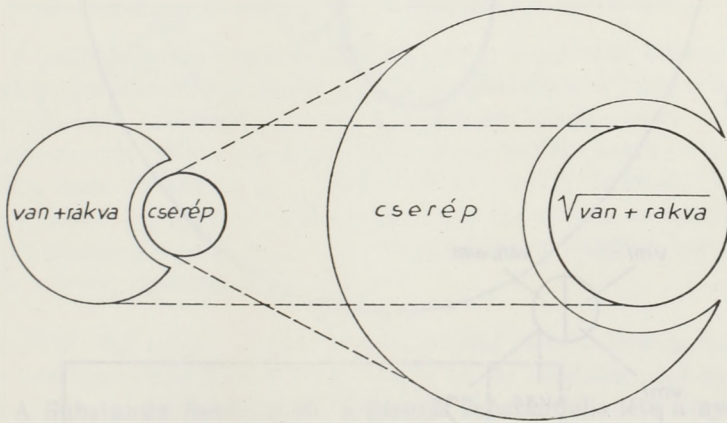
Vagyis:

cserép (⊃ Van)

ill.:

cserép (⊃ Van(⊃ van + rakva)).

A *cserép* az ismert összefüggés alapján:

A *cserép* tehát egyidejűleg roppant konkrét és roppant elvont.

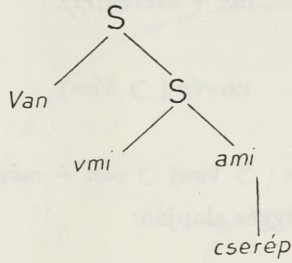
Általában a funkció közvetlenül mindig valamely főnévben van adva. Pl. — láttuk — a *nyit/csök a kapu/ajtó*-ban.

A funkció közvetlenül csak főnévhez kötve létezik; ugyanakkor: a főnév — az elvont Van-on át — sokkal inkább elvont, mint amennyire a funkció a konkrét főnév „általános” vonatkozását jelenti. Mindezzel összhangban van, amit korábban a *fizetést + ad*-dal kapcsolatban jeleztünk. A *fizet*-nek előbb *fizetés*-sé kell átalakulnia, hogy a *fizet* újabb konkrét vonatkozása jöhessen létre/kifejezhető legyen. Vagyis:

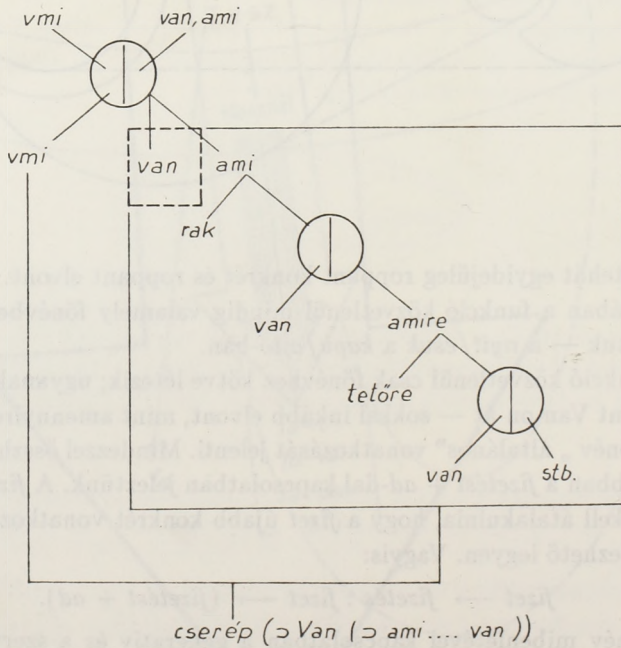
fizet → *fizetés* : *fizet* → (*fizetést + ad*).

A főnév mibenlétével kapcsolatban a generatív és a szerves rendszer összefüggése:

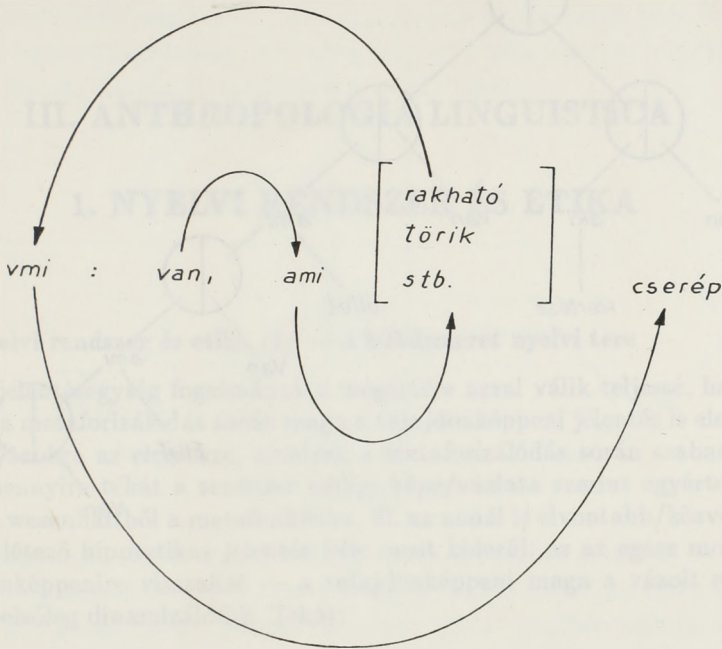
(generatívív:)

(szerves:)

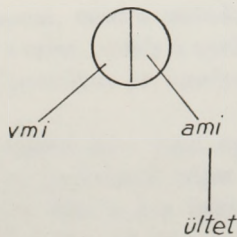

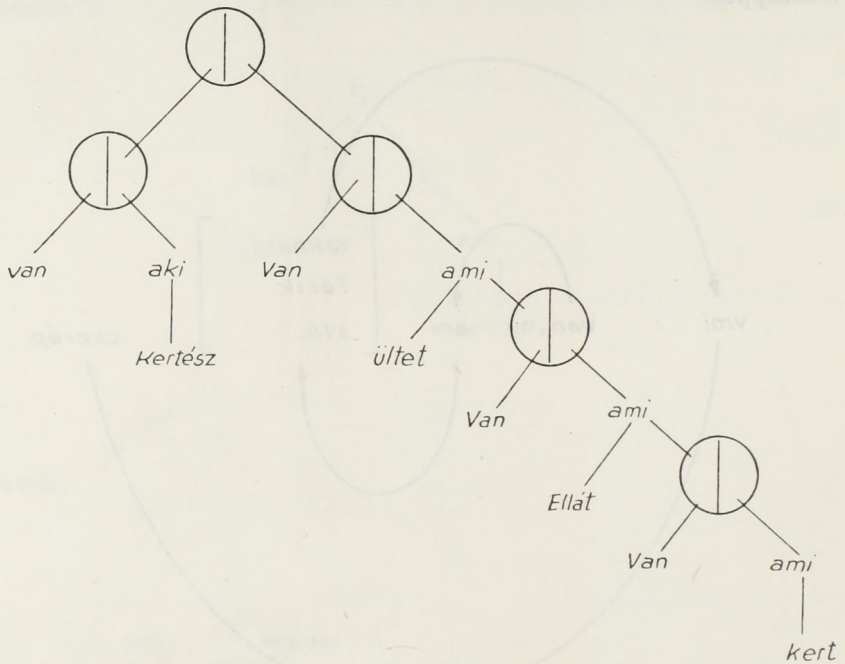
Másképpen:

A Substantia /nomen/ ill. a jelentés substantialis léte a nyelv síkján ugyanolyan módon evidensen *létezik/van*, mint ahogyan a külső valóság érzékelhető tárgyai.

A helyzetet bonyolítja, de úgy is mondhatnánk, teljesebbé teszi, hogy a nyelv elvont síkján tulajdonképpen bármely ige is felfogható úgy, mint substantia. Láttuk:

Tehát, míg egyfelől a főnév igékből integrálódik, és szinte úgy tűnik, hogy csak az ige van; másfelől: az ige mind a szerkezetek elemi szintjén, mind a nyelv legáltalánosabb szintjén levezetve mint substantia lép elének. Minden esetre úgy a főnévnél, mint az igénél a kategoriálisan meghatározatlan jelentés, az ú.n. materielle Bedeutung substantiaszerű. Az pedig, hogy a szavak materielle Bedeutungban közvetlenül a *Van*-nak lesznek alárendelve, a Subjectumnál ugrott ki, nem lehet véletlen.

III. ANTHROPOLOGIA LINGUISTICA

1. NYELVI RENDSZER ÉS ETIKA

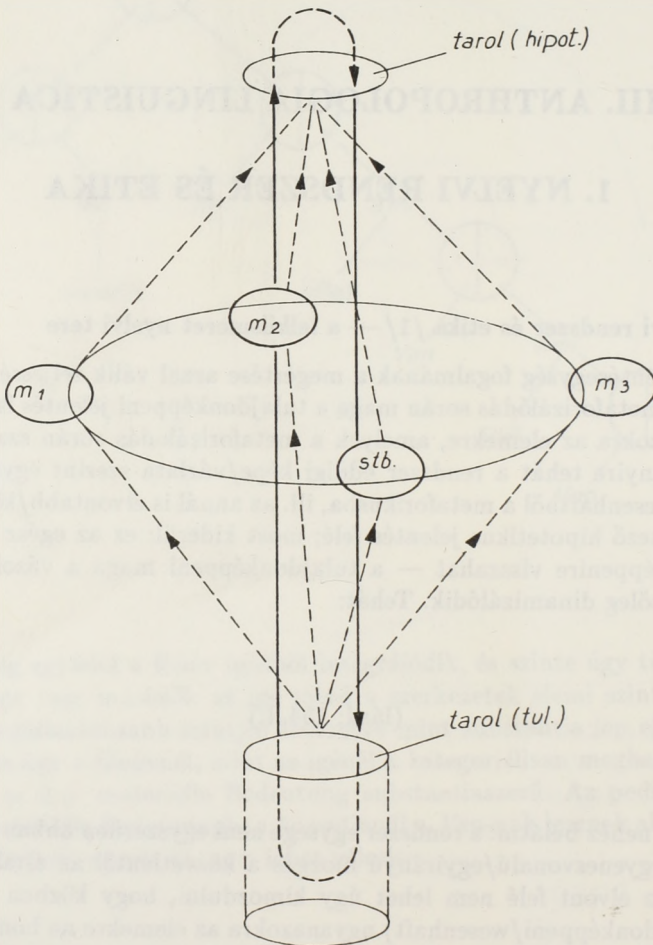
1.1. Nyelvi rendszer és etika /1/ — a lelkiismeret nyelvi tere

A jelentésegység fogalmának a megértése azzal válik teljessé, ha megértjük: a metaforizálódás során maga a tulajdonképpeni jelentés is elemekre bomlik/azokra az elemekre, amelyek a metaforizálódás során szabadulnak fel. Amennyire tehát a rendszer eddigi képe/vázlata szerint egyértelműen halad a wesenhaftból a metaforikusba, ill. az annál is elvontabb/közvetlenül nem is létező hipotetikus jelentés felé; most kiderül: ez az egész mozgás a tulajdonképpeni visszahat — a tulajdonképpeni maga a vázolt mozgás során belsőleg dinamizálódik. Tehát:

(lásd: 154. l.)

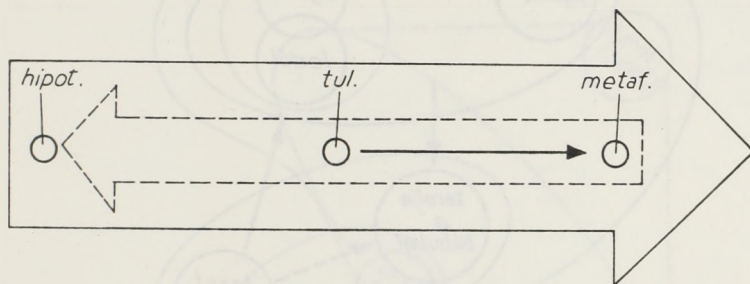
Nem nehéz belátni: a rendszer egysége nem egyszerűen abban van, hogy van egy egyenesvonalú/egyirányú mozgás a közvetlentől az általános felé; hanem: az elvont felé nem lehet úgy kimozdulni, hogy közben a közvetlen (tulajdonképpeni/wesenhaft) ugyanazokra az elemekre ne bomlanék fel, ahová végső soron az elemzés általánosító folyamata vezet. A hipotetikus szinten úgy a tulajdonképpeni, mint a metaforikus az általánosság azonos szintjére emelkedik. Ez az a szint, amely a nyelvi rendszer egységét mélyebb értelemben biztosítja. A hipotetikus az, amelyen át a belső mozgás mintegy szinkroniába van hozva.

Piaget szerint tartalmakkal nem lehet úgy műveleteket végrehajtani, hogy egyidejűleg jelekkel ne hajtanánk végre műveleteket. A nyelvi jelentés egységének a megértése másfajta, ú.n. lelki/tudati tartalmak/folyamatok természetének a megértéséhez kulcsot ad a kezünkbe.

Mégpedig: Gondolunk/teszünk valamit és ugyanakkor képesek vagyunk a saját gondolatainkat/cselekedeteinket mintegy kívülről szemlélni; sőt: még azt is tudom szemlélni, hogy szemlélem saját gondolataimat/cselekedeteimet — az ember újból és újból képes kilépni önmagából/önmaga fölé emelkedni.

Ez a folyamat tökéletesen megfelel annak, ahogyan a jelentés működik. Mégpedig: kiindulok a tulajdonképpeni/wesenhaft jelentésből; belőle metaforikus jelentéseket vezetek le. Ezzel párhuzamosan a kiinduló jelentés maga mintegy önmagába húzódik (=hipotetikus); és: belőle vezetem le mind a tulajdonképpeni, mind a metaforikus jelentést. Tehát:

Ilyeténképpen a nyelvi/jelentés-mozgás mintegy a „lelkiismeret” tere. Ebben nincs semmi különös, hiszen a világról való minden ismeretünk/egész emberi mivoltunk/„emberségünk” végülis a nyelvi jelekben rakódik le.

Ugyanakkor a vizsgált mozgások egy másik oldala: annak alapján, ami éppen történik, minden ami volt, újból és újból mozgásba jön/átértékelődik.

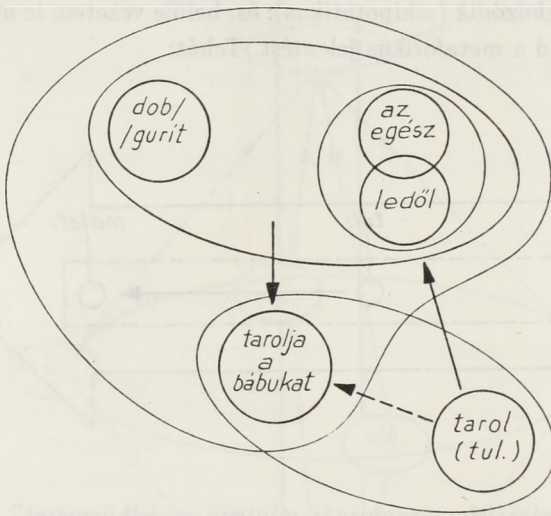
És végül, mintegy összegezve: az egész pszichés lét működése csak a szinkronia és diakronia egysége alapján érthető meg.

Epilógus: a mozgás egész típusa, akár a jelentések mozgása, akár az ú.n. „lelkiismeret” tulajdonképpen egy az egyben megfelel a praesokratikus filozófiában, Herakleitosnál felmerült gondolatnak: *synpheronon diaphe-romenon*. Ami annyit jelent: „ami széttart önmagába visszatér/az ellentett irányú mozgások állandóan egymásban fekszenek”.

1.2. Nyelvi rendszer és etika /2/ — nyelvi rendszer és szabadakarat

1.2.1. A szó jelentésének és a mondat jelentésének összefüggése — szó/kategória alatti elemek szerepe a mondatalkotásban

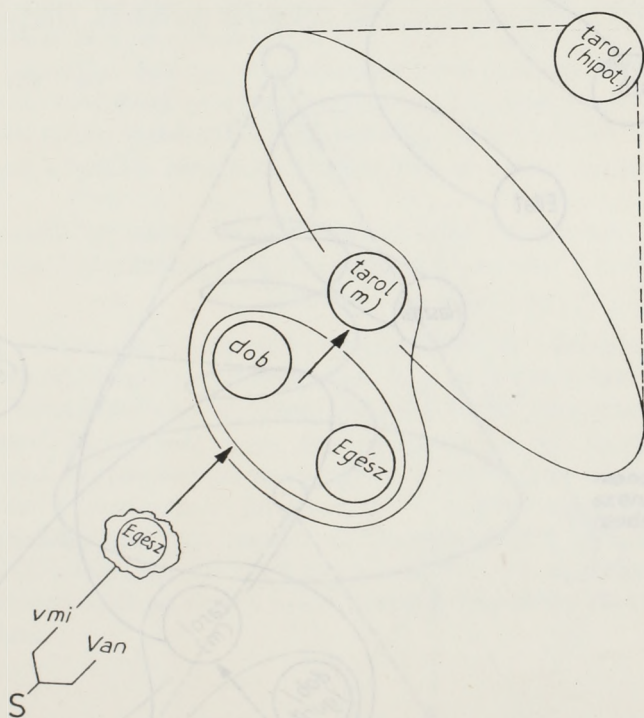
A *tarol* jelentésének — mint láttuk — van egy racionális ábrázolása. Mégpedig, pl.:

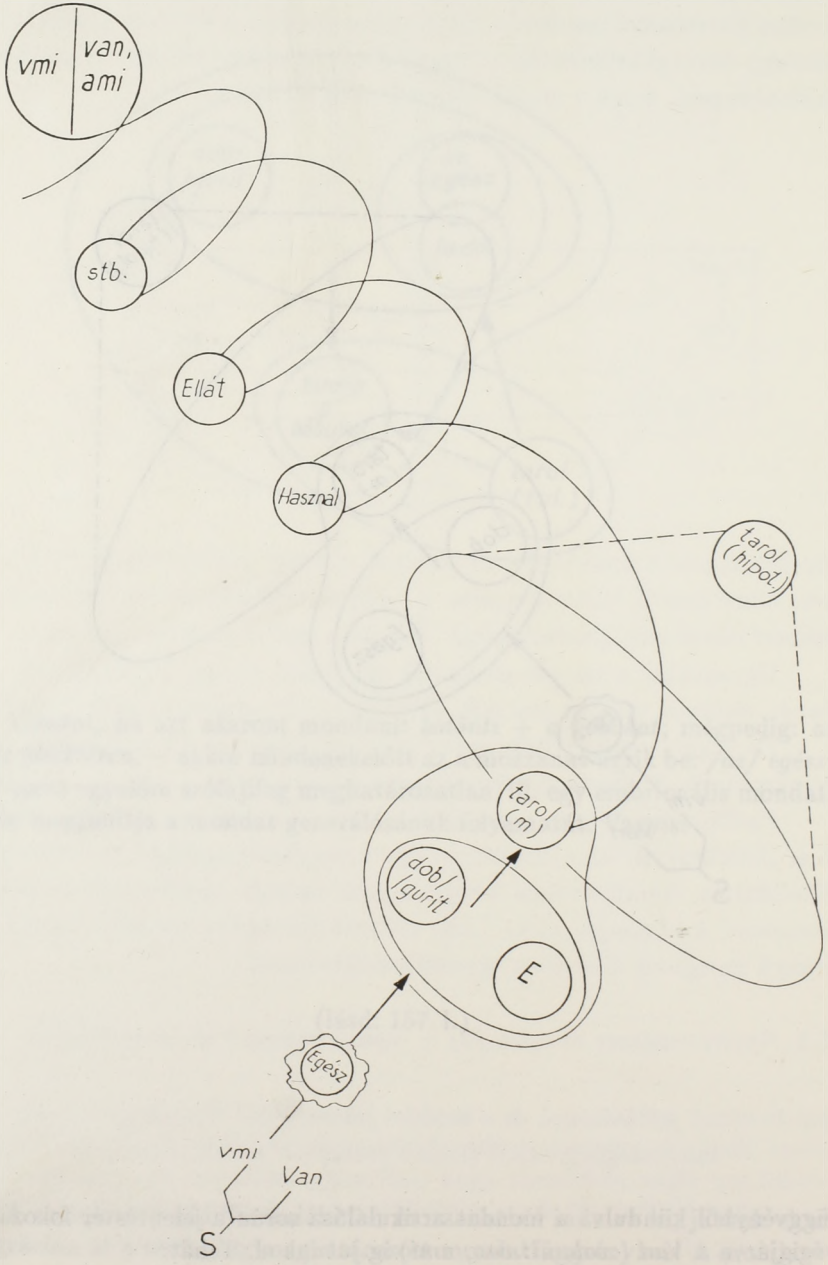
Viszont, ha azt akarom mondani: *ledőlti + a bábukat*; mégpedig: *az egész játéktéren* — akkor mindenekelőtt az a mozzanat ugrik be: */az/ egész*; *(az) egész* egyelőre szófajilag meghatározatlan, ill. egy embrionális mondat, amely megindítja a mondat generálásának folyamatát. Vagyis:

(lásd: 157. l.)

A mondat szerű/differenciálatlan mozzanattól indulva ki, jutunk el az integráción át a szófajilag meghatározott mondatfüggvényhez. A mondat-

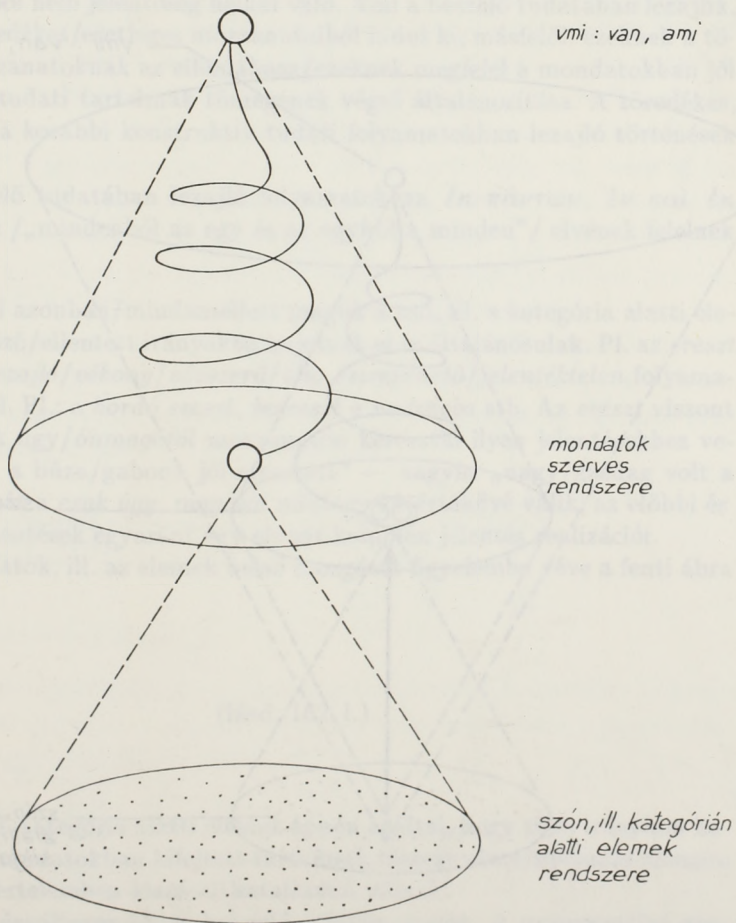

függvényből kiindulva a mondat artikulálása során a jelentéstér fokozatait végigjárva a Van (:valami: van, ami)-ig jutunk el. Tehát:

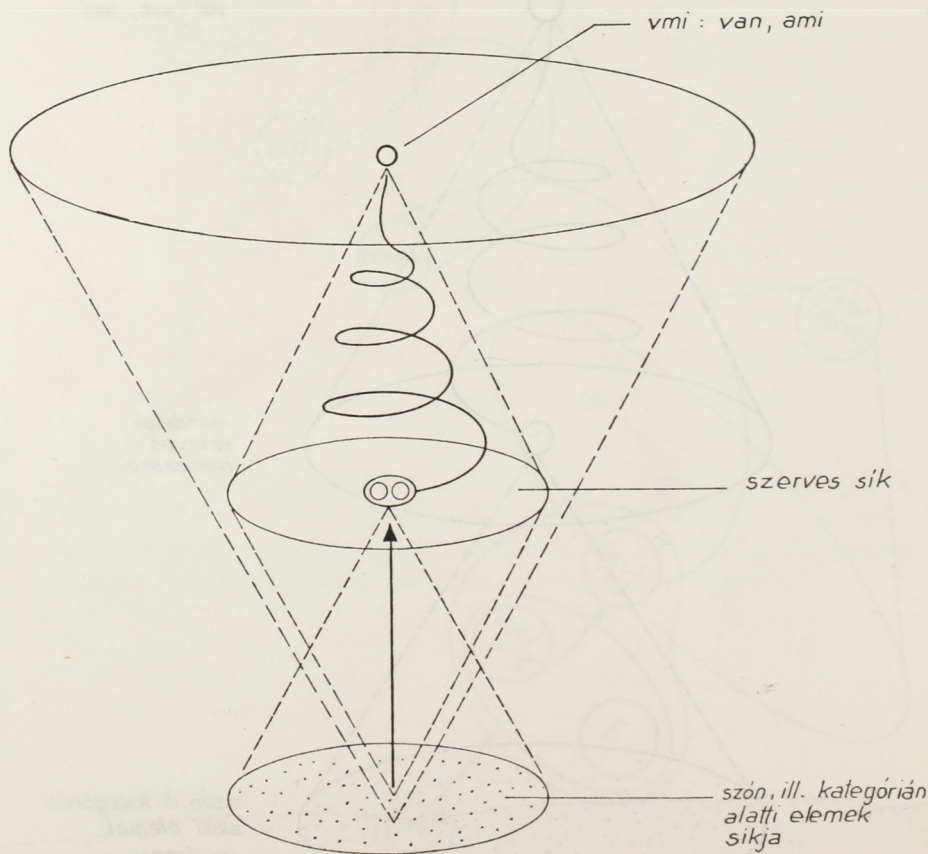
1.2.2. Nyelvi rendszer és etika — szabadakarat

A mondatok kialakulása a szó, ill. kategória alatti elemekből indul el. A szó, ill. kategória alatti elemek és a szerves rendszer viszonya — szimplifikálva — két, egymásra épülő kúppal ábrázolható. Mégpedig:

A szó jelentésszerkezetének elemzéséből az derül ki: a hipotetikus elemek a szójelentés legelvontabb rétegét képviselik. A mondat keletkezése pedig éppen ezekkel az elemekkel, mint legközvetlenebb mozzanatokkal indul.

A mondatalkotás szó, ill. kategória alatti elemekből indul ki; és a metaforikus szint után: a mondat minden egyes viszonya mondatokból/igékből vezethető le; ezek a mondatok pedig végül is a *valami: van, ami*-ben általánosulnak. A konkrét mondatok viszonyain át a *valami: van, ami*, azaz a mondat valamennyi tartalmának végső általánosulása és a *szavak szó, ill. kategória alatti mozzanatai* állandóan átmennek egymásba. Mégpedig:

/ a szerves síkon a szó, ill. kategória alatti elemek síkjának mozzanata mint két elem kapcsolata jelenik meg/realizálódik (II.3.1.6.)

Ez a tényállás másképpen is megfogalmazható: a szó, ill. kategória alatti (= hipotetikus) elemek formáját végülis a mondatformák rendszerének végső általánosítása (= a lét tautologikus egysége) határozza meg. Pontosabban: mind a szó, ill. kategória alatti elemek, mind a tautologikus egység kategoriálisan meghatározatlan. A lét tautologikus egysége az, amely a szavaknak, ill. mondatoknak a tudaton kívüli valóság realitásának intuitív biztonságát adja.

Nem nehéz belátni: a mondatok működésének mechanizmusa az etika szempontjából nem jelentőség nélkül való. Ami a beszélő tudatában lezajlik, a szavak töredékes/esetleges mozzanataiból indul ki; másfelől: ezeknek a töredékes mozzanatoknak az ellenlábasa/ezeknek megfelel a mondatokban jól megformált tudati tartalmak tömegének végső általánosítása. A töredékes, az esetleges a korábbi konstruktív tudati folyamatokban lezajló történések töredéke.

A beszélő tudatában lezajló folyamatok az ἕκ παντων ἔν και ἕκ ἐνός πάντα / „mindenből az egy és az egyből a minden” / elvének felelnek meg.

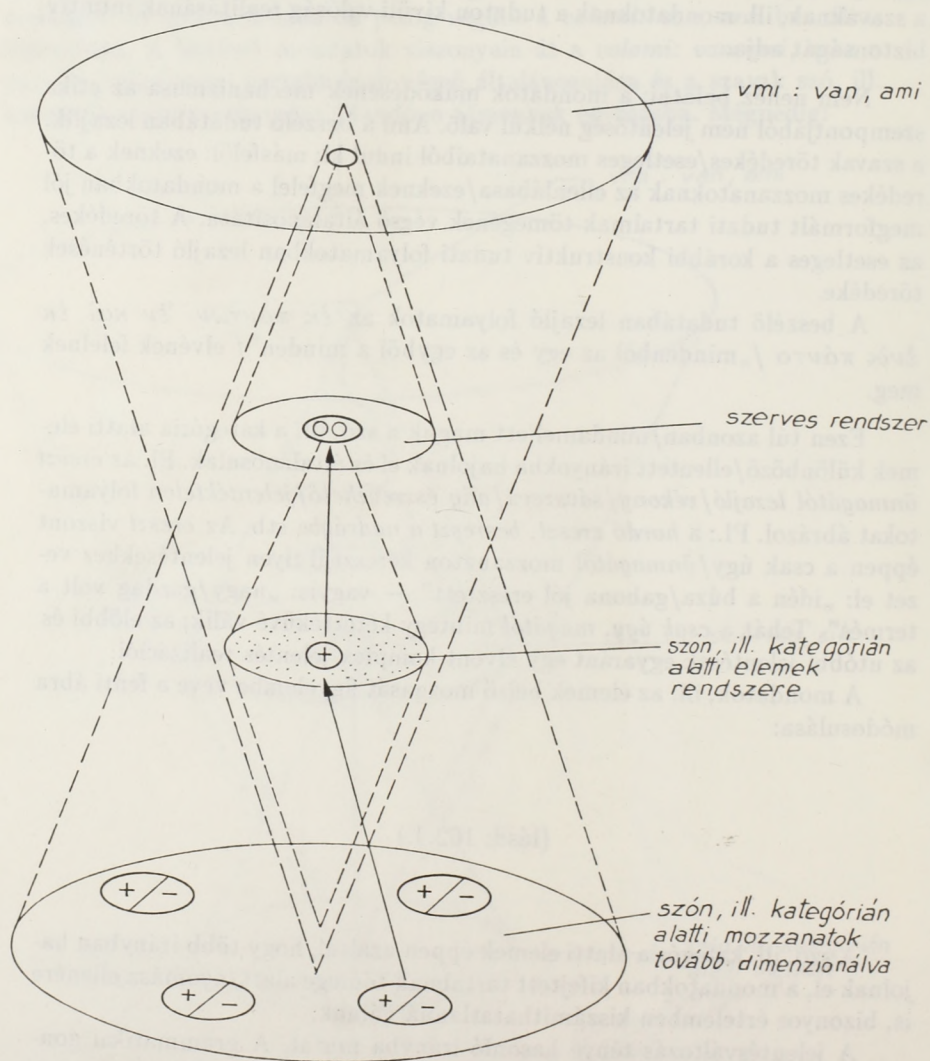
Ezen túl azonban/mindamellettt maguk a szó, ill. a kategória alatti elemek különböző/ellentett irányokba hajolnak el és általánosulak. Pl. az *ereszt* *önmagától lezajló/vékony/sávszerű/alig észrevehető/jelentéktelen* folyamatot ábrázol. Pl.: a *hordó ereszt, beereszt a nadrágba* stb. Az *ereszt* viszont éppen a csak úgy/*önmagától* mozzanaton keresztül ilyen jelentésekhez vezet el: „idén a búza/gabona jól eresztett” — vagyis: „nagy/gazdag volt a termés”. Tehát a *csak úgy, magától* mintegy kétértékűvé válik; az előbbi és az utóbbi jelentések egyaránt egy elvont komplex jelentés realizációi.

A mondatok, ill. az elemek belső mozgását figyelembe véve a fenti ábra módosulása:

(lásd: 162. l.)

A szó, ill. kategória alatti elemek éppen azáltal, hogy több irányban hajolnak el, a mondatokban kifejtett tartalmak tömege alatt/nyomása ellenére is, bizonyos értelemben kiszámíthatatlanná válnak.

A jelentésváltozás ténye hasonló irányba mutat. A grammatikai gondolkodás nagy vívmánya annak a felismerése, hogy a jelentés a kontextus függvénye. Még nagyobb teljesítmény az a felismerés: a szónak van belső

szerkezete; és: a szó csak olyan kontextusba léphet, amire a belső szerkezet feljogosítja/képesé teszi. Mindezek ellenére, a kontextus hatására a jelentés képes megváltozni; és: a változás csak utólag tevődik át a belső szerkezetre.

*

Csak utalnék Maupassant novelláira, ahol egy logikusnak, egyértelműnek tűnő történés valamely esetleges mozzanaton át váratlan/meglepető irányban folytatódik. Pl. Gondoljunk a teherbe ejtett szolgálólányra, aki hónapokkal előbb varrja a csecsemő kelengyéjét, és: végül mégis gyermekgyilkossággal kerül a bíróság elé. Az ügy teljesen érthetetlen, amíg meg nem tudjuk: a lány ikreket szült; az ikrekről való gondoskodást pedig már nem vállalhatta.⁸ Vagy gondoljunk a két öregasszonyra, akik bár szeretik kutyájukat, mivel az eltartása erejüket meghaladja, a falu szélén a dög kútba lökik. Később lelkiismeretfurdalásuk támad; kijárnak a kúthoz és ételmezt dobálnak a kutyának; de: egyszercsak meghallják, hogy a kútban marakodás van; megértik: amit bedobtak nem csak az ő kutyájuk eszi meg. Erre megnyugodva hazamennek, többé nem visznek a kutya számára ételmezt, hiszen más kutyáját nem etethetik.⁹ Vagy gondoljunk az a piszkos Morin alakjára — hogy megértsük, mennyire immensurabiliák határozzák meg, hogy az események milyen irányba fordulnak.

1.3. Nyelvi rendszer és etika /3/ — jelentésintegráció és az erények/bűnök természete

1.3.1. Integráció és jelentés

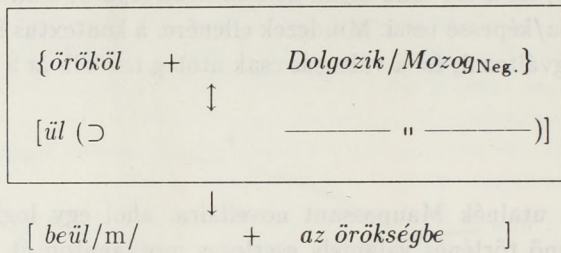
A jelentésintegráció a nyelv leglényegesebb működési szabálya. Lényege: két vagy több jelentés — valamilyen közös mozzanat körül — megbonthatatlan egységgé integrálódik. Pl. a

beül + az örökségbe

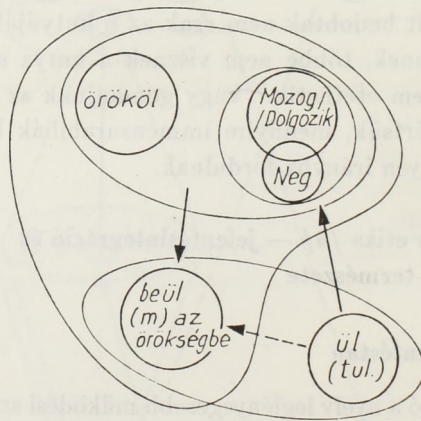
működési mechanizmusa:

⁸ A *gondoskodás* az, ami arra ösztönzi, hogy varrja a kelengyét; és ugyanez — a gondoskodás — az, amely arra készíteti, hogy megölje gyermekét.

⁹ A tulajdon körül bontakoznak a különböző/ellentett cselekvések.

A *beül* azért kerül az *örököl* helyébe, mert jelentőssé válik az *örököl*-ben rejlő mozzanat: *nem Dolgozik/Mozog* — amely mozzanat egyébként az *ül* inhaerens mozzanata. Vagyis:

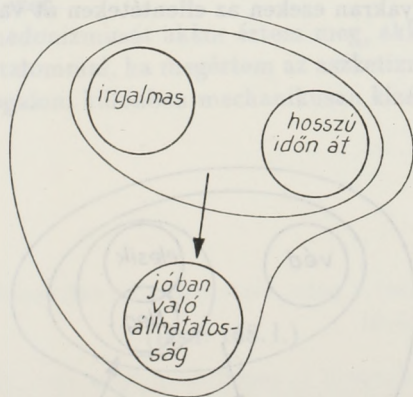
1.3.2. Integráció az etikában

Proust *Az eltűnt idő nyomában* c. regényében arról ír: Giotto erényábrázolásain nem látszik, hogy kiben milyen erény működik. Ez úgy van — folytatja — mint az idős apácáknál; akik egész életüket az emberiség szenvedésének enyhítésére szentelik; és közben az arcuk eldurvul.

Először arra lehet gondolni, hogy a *mérték* — Aristoteles-i *μεσότης* — a döntő. Ha valaki beteg hozzátartozóját, bár undorodik, tisztába teszi/tisztában tartja, az erény esete forog fenn. Ellenkező esetben az ember eldurvul érzéketlenné válik.

Valami hasonlót állít Th. Mann a *József és testvérei*-ben, ahol arról beszél, hogy Egyiptomban a bűnözőket a Nílus partján kötik ki. Ha elképzeljük: jönnek a krokodilok/lelegetik a bűnöző tagjait/stb. úgy érezzük, hogy itt az emberek mérhetetlenül sokat szenvednek. De hozzáteszi: nem kell megijedni, nem szenvednek sokat, mert az ember tűrőképessége alacsony. És még hozzáteszi: a beteg számára sem olyan szörnyű az állapota/a beteg sem úgy éli át/meg a maga betegségét, ahogyan az egészséges ember gondolja.

Ha jobban megérijük, nem erről — a *mértékről* — van szó. A fiatal apáca amikor a hivatását választja az *irgalmasság* erénye működik benne. Ha hivatását hosszú éveken/évtizedeken át gyakorolja, a *jóban való állhatatosság* erényével van dolgunk. Pontosabban: az *irgalmasság* és a *jóban való állhatatosság* elválaszthatatlanul integrálódik egymással. Vagyis:

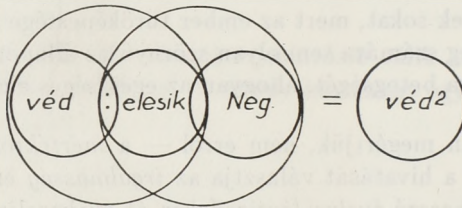

Itt az *irgalmasság* egy mozzanata, a *tartam* válik lényegessé; mellesleg: a *tartam* egy újabb erény kerete: *állhatatosság:állhatatlanság*. Ez vezet át a következő problémához.

1.3.3. Integráció és ellentét

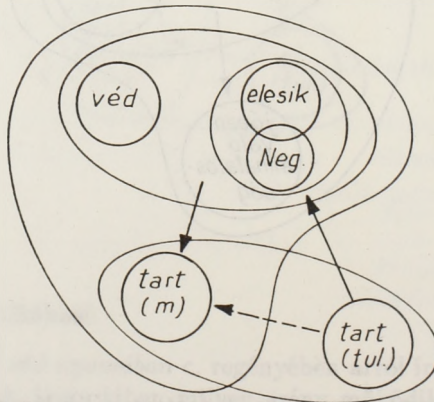
1.3.3.1. Jelentésintegráció és ellentét

A jelentések — André Jolles szerint — ellentétesen kötik egymást. Pl. a *véd* és az *elesik* viszonya:

/ véd² = tart

Az integráció gyakran ezeken az ellentéteken át valósul meg. Vagyis:

A *tart* (m): tehát :

[[*véd*)((*elesik*)(Neg))];

vagyis: a *tart* = *véd*²; tehát:

[[*véd*] és ((*nem enged*)(*elesni*))].

1.3.3.2. Integráció és ellentét az etikában

1.3.3.2.1. Ellentétek egyidejűleg — egymáson át

Montherland *Lányok* c. regényében a regény hőse hol heteken át megszállottan dolgozik, hol a testi örömeiben merül el.

A regényt olvasva hosszú időn át az a benyomásunk, hogy itt valaki olyanról van szó, aki nagyon szeret élni — aki alapvetően hedonista.

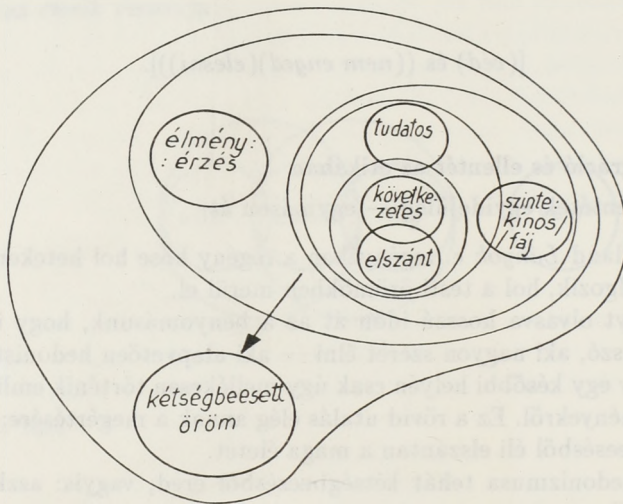
A regény egy későbbi helyén csak úgy mellékesen történik említés katonai/front élményekről. Ez a rövid utalás elég annak a megértésére: a regény hőse kétségbeesésből éli elszántan a maga életét.

A hős hedonizmusa tehát kétségbeesésből ered; vagyis: aszketikusan hajszolja az élvezeteket.

Montherland hedonizmusát akkor értem meg, akkor telik meg a hedonizmus konkrét tartalommal, ha megértem az aszketizmussal való integrálódását, amely két fogalom különben mechanikusan kizárja egymást. Vagyis:

(lásd: 168. l.)

Az ellentét még bonyolultabbá válik, ha különböző denotátumokhoz kötődik.

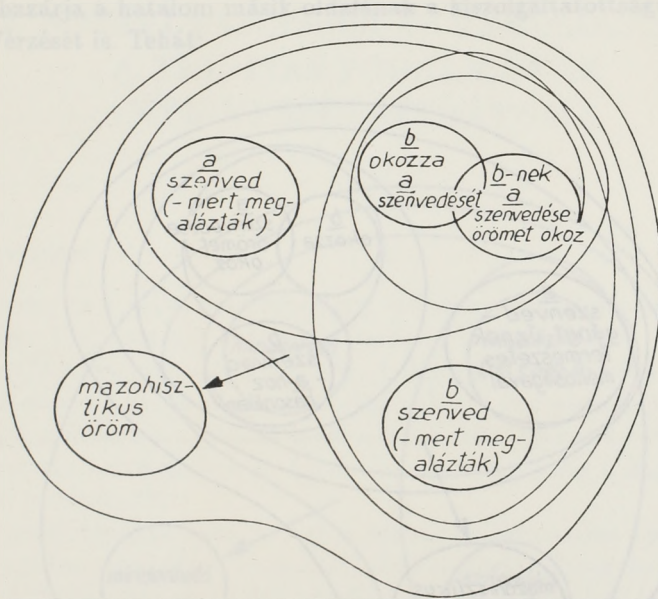
1.3.3.2.2. Ellentét az act. : pass. viszonyában a referenciális indexek¹⁰ körül

Huxley a *Pont ellenpont* c. regényében Spandrell abban leli élvezetét, hogy fiatal nőket megalázó helyzetekbe hoz. Az olvasónak az első benyomása az, hogy itt egy kivételesen romlott/elvetemült emberrel áll szemben.

A továbbiakban kiderül: Spandrell anyja másodszor is férjhez ment; és: Spandrell számára ez, mivel a nevelőapját gyűlöli, megalázó.

¹⁰ Referenciális index: jelzi, hogy a jelentés kire/mire vonatkozik

Vagyis Spandrell azért válik mások számára kellemetlen/kiméretlen figurává, azért aláz meg másokat, mert belülről megalázottnak érzi magát; vagyis: ugyanattól szenved, amivel másoknak szenvedést okoz. Tehát:

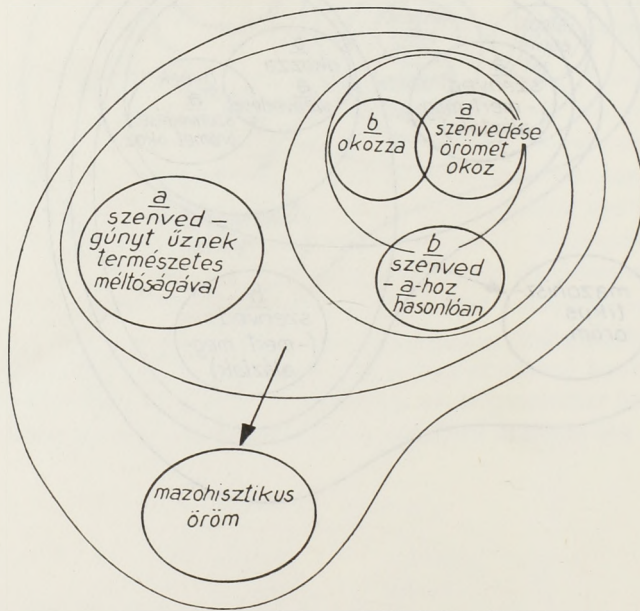
/ \bar{b} szenved — ugyanattól, mint \bar{a} — a megalázottságtól;
de: egy más viszonyban — nem \bar{a} -hoz való viszonyában

Hasonló mondható el Th. Mann *Mário és a varázsló* c. novellája alapján.

Cipolla kegyetlenül megalázza a mindennapi élet számára alkalmas/egészséges fiatalembert; mégpedig: a mindennapi élet méltóságában; amit: az nem tud elviselni és gyilkosságot követ el/megöli Cipollát.

Cipolla maga nyomorék és nagyon szenved saját fogyatékosága miatt, ami útját állja, hogy annak rendje és módja szerint — az egészséges emberek lehetősége/méltósága szerint — élje életét.

Cipolla belülről szenved és ez teszi képessé, hogy megkínozza Máriót/hogy kifelé nagy fájdalmat okozzon ugyanazzal, ami neki belülről fáj. Tehát:

1.3.3.2.3. A hatalom teljessége — és : kiszolgáltatottság

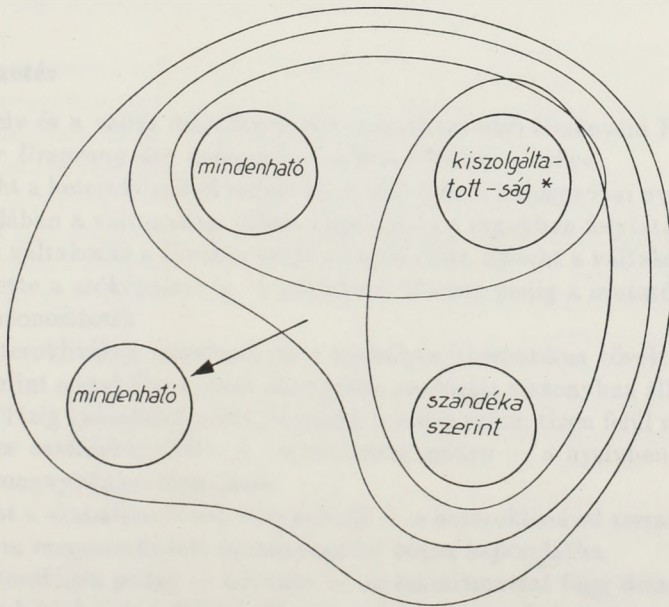
Th. Mann a *József és testvérei*-ben arról ír/azon elmélkedik, hogy az Isten hiányérzetéből születik meg az ember. Kérdés: a mindenhatóság hogyan

egyztethető össze a hiány érzetével. Majd így folytatja: mert a teljességhez hozzátartozik nemcsak a hatalom, hanem a kiszolgáltatottság is. Az Isten ugyanis — a szabadakaratton át — minden egyes ember személyében önmaga teszi kérdéssé, hogy az elfogadja őt vagy sem.

Először a

hatalom : kiszolgáltatottság

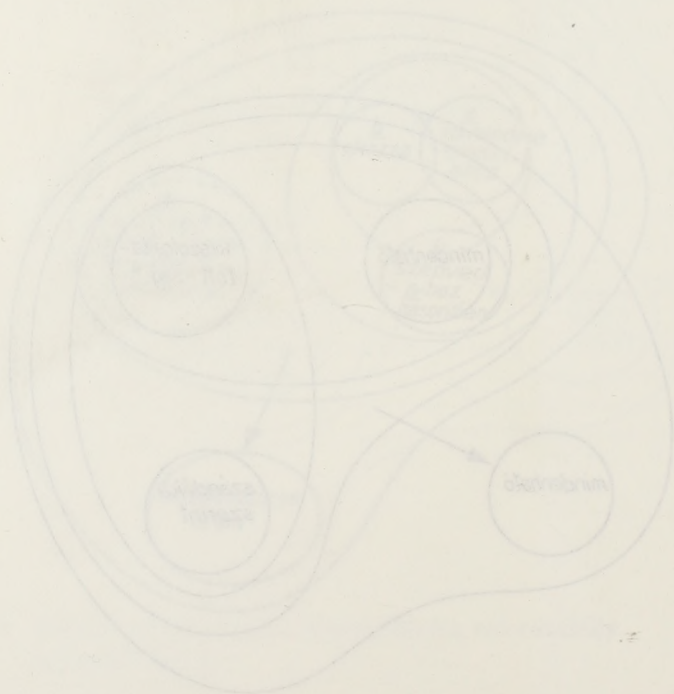
mechanikusan áll szemben egymással. A hatalom magasabb foka azonban magábazárja a hatalom másik oldalának a kiszolgáltatottságának az ismeretét/érzését is. Tehát:

A theológiai probléma nyilván emberi viszonylatoknak a kikristályosodása. Moravia *A Római lány*-ban jellemzi a politikai rendőrség vezetőjét,

¹⁰ ugyanazokkal szemben, akik nem kiszolgáltatottak

aki egyfelől azért lett a politikai rendőrség vezetője, mert ez a terület az, ahol az emberek korlátlanul ki vannak szolgáltatva neki; másfelől: csak úgy lehet boldog, ha teljesen megalázza magát a római lány előtt, teljesen kiszolgáltatja magát neki. Ez a teljesség — a hatalom másik oldalának/a kiszolgáltatottságnak is bizsergető érzése.

Az emberiség történelmének egyik legfontosabb problémája az, hogy az emberiség mindig is a hatalom és a kiszolgáltatottság között ingadozott. A hatalom mindig is a kiszolgáltatottságot hozta létre, és a kiszolgáltatottság mindig is a hatalomra törekedett. Ez a dialektika az emberiség történelmének egyik legfontosabb jellemzője.

ANTHROPOLOGIA LINGUISTICA (2)¹²

2. NYELVI RENDSZER ÉS THEOLOGIA — A TRINITAS FOGALMÁNAK NYELVI SZUBSZTRÁTUMA

2.1. Bevezetés

1. A nyelv és a vallás összefüggéseire vonatkozó első élményem F. Spechtnek a *Der Ursprung der indogermanischen Flexion* c. műve.

Specht a heteroklisiából indult ki. A régi típusú indoeurópai nyelvekben a szó általában a változatlan töben végződik és a ragokban folytatódik. Heteroklisia: váltakozás a töveken belül a ragok előtt. Specht a váltakozó tövet kiterjesztette a szóképzésre is. A váltakozó töveket pedig a mutatónévmási tövekkel azonosította.

A heteroklitákra rakódnak rá a szabályos/thematikus tövek: *-o/-e-*. Specht szerint a szabályos tövek elterjedése analógiás viszonyban áll a számnevekkel. Tízig különböző töből képződik minden szám; tizen felül megindul a szabályos osztályképződés. A szabályosság igénye — a nyelvben — ezek szerint a mennyiséggel függ össze.

Specht a szabályos tövek elterjedését — a heteroklisiával szemben — a neolitikum megnövekedett leletanyagával hozza kapcsolatba.

A heteroklisia pedig — szerinte — az animizmussal függ össze; a szabályos tövek kialakulása/elterjedése az animizmus megszűnésével.

Szakdolgozatomat az Indoeurópai Tanszéken 1955-ben még ebből a tárgyból írtam.

2. Századunk nyelvi-rendszeri kutatásaiban a Saussure által megállapított kettősségnek — *parole* (= tényleges mondatok) és *langue* (= mondatok alatti rendszer) — mibenléte egyre konkrétábbá vált. Bebizonyosodott: a

² Anthropologia linguistica (1) = Nyelvi rendszer és etika

Anthropologia linguistica (2) = Theologia

beszéd/a közvetlen elemzés során megjelenő/érzékelhető tények csak töredékét jelentik azoknak a tényeknek, amelyek alapján az egyes szavak, ill. azok kapcsolatai (szerkezetek/mondatok) azok amik. A nyelvi tények jelentős része — Tesnière szerint — csak introspektív módon ragadható meg.

W. von Humboldt szerint a nyelv nem tanulható meg kívülről; pontosabban: a nyelvet megtanulni csak azért tudjuk, mert róla — bizonyos értelemben — egy belső tudásunk van. Humboldt gondolata a fentiek értelmében tovább folytatható/gondolható. A tudaton kívüli valóságra és az ember belső létére vonatkozó ismeretek a nyelvre vonatkozó intuitív ismereteinktől aligha választhatók el.

3. A továbbiakban — 1955 után — a magyar nyelv rendszerszerű elemzése során jutottam el arra a gondolatra, hogy a szándék az igei jelentések releváns mozzanata. A szándék vagy expressis verbis kifejeződik, vagy implicit módon a közlésben benne értődik. A szándékon keresztül a nyelv mélységesen etikus képződmény.

A metaforákat vizsgálva magától kínálkozott a felismerés: a jelentés integrációjának az etikai értékek kialakulásában jelentős szerepe van.

Az utóbbi években a szó, ill. a szintaktikai szerkezet jelentését vizsgálva felismertem: a nyelvi rendszerben erők működnek, amelyek a praesokratikus filozófia fogalmaival magyarázhatók meg.

Ezen az összefüggésen át jutottam el a nyelvi rendszer és a lelkiismeret összefüggésének vizsgálatához. A vizsgálat eredményeit a *Nyelvi Rendszer, mint a lelkiismeret tere* c. dolgozatomban ismertettem — a Hitel 1990. I., ill. IX. számában.

A nyelvi rendszer etikai, ill. lelkiismereti vonatkozásaival szorosan összefügg a nyelv működésében rejlő szabadakarat kérdése/problémája. Idevonatkozó gondolataimat a Bolla Emlékkötet-ben tettem közzé — *Nyelvi Rendszer és Szabadakarat* címen.

Tulajdonképpen az utóbbi nyomokon jutottam el a nyelvi rendszer és a Trinitas összefüggéseinek problémájához.

4. A morfológiai struktúra és a tudati tevékenységek, pl. a vallás összefüggéséig már eljutottunk. Minden bizonnyal ennek az összefüggésnek/problémának a megfejtéséhez az ú.n. langue megértése még nagyobb lehetőségeket tartogat.

2.2. A Trinitas/Szentháromság fogalmának meghatározása

1. A Szentháromság a keresztény dogmatika legsarkalatosabb tétele. A Szentháromság lényege: az *Atya*, a *Fiú* és a *Szentlélek* szerves egysége. Az egység konkrétebben kifejtve:

(1) egyfelől: *Atya* → *Fiú* — az *Atya* nemzi a *Fiút*; ami: az *Atya* bizonyos elsődlegességére utal;

(2) másfelől: az *Atya*, mint atya csak azáltal van, hogy van *Fia* — fiú nélkül az atya-ság képtelenség;

(3) az *Atya* → *Fiú* szerves viszonyát implikálja a *Szentlélek* — pontosabban: a *Szentlélek* mindenekelőtt az *Atya* és a *Fiú* viszonyához képest van; másfelől: a *Szentlélek* egyaránt áthatja az *Atyát* és a *Fiút*.

2. A *Szentháromság*-tan/a *Trinitas* (*hármasság*) történetileg az alexandriai filozófiával (=theológiával) — mindenekelőtt Plotinos filozófiájával — függ össze.

A *Trinitas* fogalmához az alexandriai filozófusokat a dialektika vezette el. A világban örök változás érzékelhető. A változások oka: az élet. Az élet: cselekvés és mozgás. A cselekvés pedig: értelmes. Mindenütt az értelem tapasztalható. Az élet oka: az értelmes cselekvés. Az értelmes cselekvés pedig, amely bennünket kormányoz, képe annak a léleknek, amely irányítja a világot. Az Isten így: örökké tartó Lélek, *φύσις*. Ez az első *hypostatis* (= személy).

Az értelmes cselekvés nem elég. Benne két eszme rejlik: értelem és mozgás. Az értelem maga a cselekvése valamely értelmes lénynak, a szellemnek, a *λόγος*-nak.

Ugyanakkor az Isten számára a lét és a gondolat/szellem nem különül el — így az Isten = τὸ ἕν ἁπλοῦν. Az Isten abszolút állapotában nem is lét, nem is gondolat — egyszerűen *Egység*.

3. A Szentháromság dogmája annál lényegesebb mivel az Isten emberré válásának és a megváltás dogmájának is alapja. Éppen ezért interpretációjával úgyszólván valamennyi egyházi doktor foglalkozik. Nevezetesen:

Origenes, De Principiis:

caput primum: De Deo

caput secundum: De Christo

caput tertium: De Spiritu Sancto;

Ambrosius, De Fide ad Gratianum Augustum libri quinque
De Spiritu Sancto ad Gratianum Augustum libri
De Filii Divinate et Consubstantialitate contra
Arianos liber unus;

Augustinus, De Unitate Sanctae Trinitis
liber de Trinitate et Unitate Dei;

Hieronymus, De Essentia Trinitatis et membris Domini
Qualiter in Deo tres hypostases esse dicuntur;

Hilarius, De Trinitate (I–XII)

Anselmus, De Divinitatis essentia monologium
Proslogium seu alloquium de Dei essentia
De Fide Trinitatis et incarnatione Verbi
De Processione Spiritus Sancti contra Graecos;

Richardus, De Trinitate — Augustinus de Trinitate műve alapján.

Jung a Szentháromság fogalmának pszichológiai interpretálására tett kísérletet: Versuch einer psychischen Deutung des Trinitäts Dogmas, Gesammelte Werke XI. Band, Psychologie westlicher und östlicher Religion. 1963. Walters Verlag. Olten.

4. A Szentháromság mibenléte vizsgálható:

- (a) a Szentírás megfelelő szövegei alapján;
- (b) spekulatív — amely spekulációk általában nyelvi tényekhez/jelentésekhez kapcsolódnak
- (c) a nyelvi tények kiterjeszthetők az intuitív nyelvi ismeretekre; tehát azokra a jelentés-összefüggésekre, amelyek csak kikövetkeztethetők.

2.3. A Trinitas fogalmának nyelvi szubsztrátuma

2.3.1. A szavak jelentésének (= a lexikai jelentésnek) szerkezete

A lexikai jelentések egyre általánosuló rendszere építhető ki. A rendszer egye fokozatai:

tulajdonképpen/wesenhaft — pl.:

tarolja(tul.) + *a nádat/szálas növényzetet*(\supset)

(\supset [vágja + a nádat/a nád nagy felületre terjed ki/a nád eldől/a vágás után tarló marad]);

metaforikus — pl.:

tarolja(m_1) + *a kuglibabákat*(\supset)

(\supset [dobja/gurítja a golyót/a bábuk ledőlnek/az egész játéktéren]);

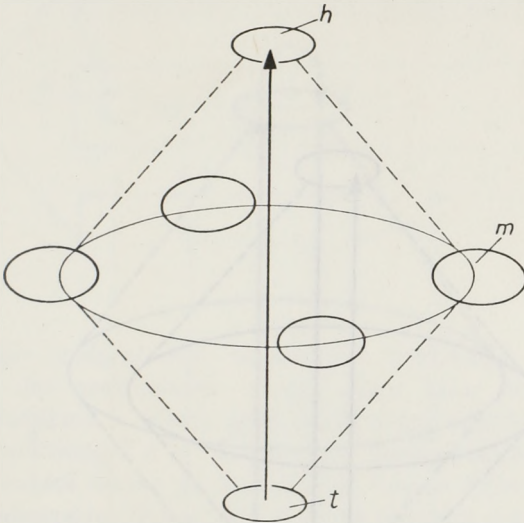
letarolják(m_2) + *a fát*(\supset)

(\supset [leeszik a fát/az egész fát/szárazak maradnak utána]);

hipotetikus/imaginárius — pl.:

**tarol*(hipot/imag.) — amint látni fogjuk — :
mindenekelőtt = a *tarol*(tul). felszabaduló mozzanatai.

Tehát:

A tulajdonképpeni/wesenhaft a metaforikust megelőzően egytagúnak/monolithikusnak tűnik. Csak a metaforikus megértésén át derül ki, hogy a tulajdonképpeni képes elemekre bomlani. Pl. a *letarolják*(m_2) + *a fát* = [leeszik + az egészet/csonkok maradnak/stb.]. Tehát:

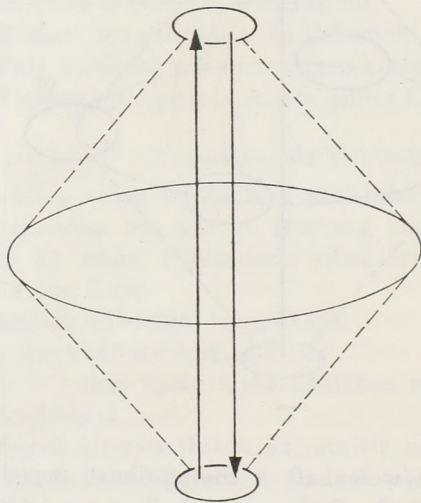
$$[let.(m_2) + a fát] \supset \left\{ \begin{array}{l} leeszik \\ az egész/et/ \\ stb. \end{array} \right\}$$

Vagyis a *tarol*(tul.) elemei kötődnek egyéb jelentésekhez.

W. Schmidt szerint a tulajdonképpeni jelentést a tudaton kívüli valóság közvetlenül határozza meg(=wesenhaft); a metaforikust pedig az emberi értelem egy fokozott erőfeszítéssel hozza létre.

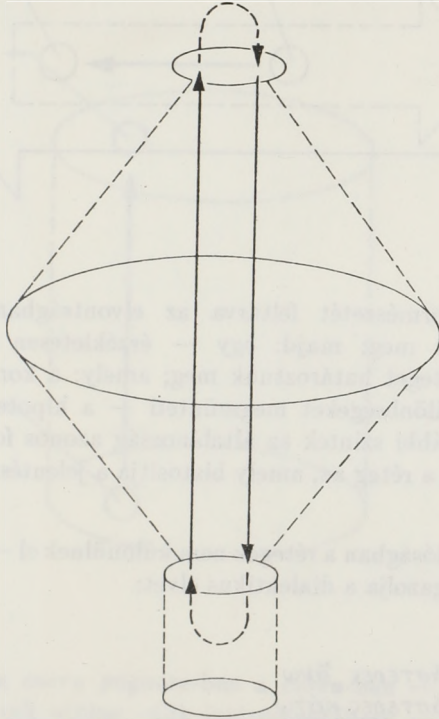
W. Porzig szerint a metaforikus jelentések a wesenhaft jelentéseket — távollétükben — feltételezik.

Feltehető, hogy — a fentebbi ábra mellett — egy fordított irányú mozgás is létezik: a hipotetikustól a metaforikus jelentések felé. Tehát:

Vannak, akik a hipotetikus/imaginárius jelentés objektivitását vitatják. Csak olyan jelentés realitását fogadják el, amely közvetlenül képes elénk lépni. Valójában a rendszer leírása közvetlenül nem megjelenő elemek nélkül elképzelhetetlen. A generatív grammatika maga is feltételezi, hogy a rendszer leírása közvetlenül meg nem jelenő jelentéseket is szükségessé tesz. Továbbá a helyzet bonyolítja: bármely jelentés közvetlenül léphet elénk valamely összefüggésben; mindamellet: ha más jelentésekből vonjuk el, akkor elvont.

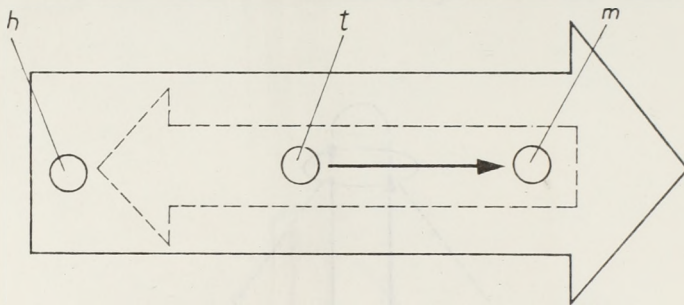
A tulajdonképpeniből a metaforikusra áttérve maga a tulajdonképpeni is átalakul/dimenzionálódik. És a hipotetikus, ill. imaginárius a legközvetlenebbül a tulajdonképpenin át hat. Tehát:

Így kiderül: a jelentés rendszerének mozgása a praesokratikus filozófia (*συνφερόμενον διαφερόμενον*)¹³ elve alapján működik.

A rendszer növekedését tehát nem egy irányban kell elképzelni — az érzékletesen belül működő és az érzékletesen túli szférákat külön kell választani. Vagyis:

¹³ „egymásban fekszik, ami széttart”

A rendszer természetét feltárva az elvontságban először fokozatokat állapítottunk meg; majd: egy — érzékletesen túli — hipotetikus/imaginárius réteget határoztunk meg; amely: a korábban létrehozott fokozatokat/szintkülönbségeket megszünteti — a hipotetikus/imaginárius jelentésen át a korábbi szintek az általánosság azonos fokára emelkednek. Tulajdonképpen ez a réteg az, amely biztosítja a jelentésrendszer egységét.

Az objektív valóságban a rétegek nem különülnek el — a jelentés mindig egy. Ez világosan igazolja a dialektikus elvet:

ἄστερες ἄνω
 ἄστερες κάτω
 πάντα ἄνω
 πάντα κάτω¹⁴

2.3.2. Az esetek jelentésének belső szerkezete

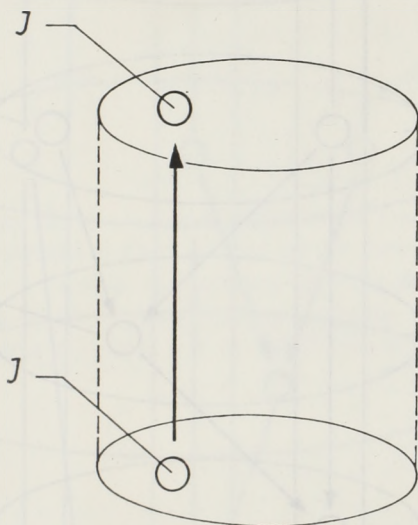
Fillmore, a jelentős amerikai nyelvész szerint a mondat jelentését a mondat alatti mélyszerkezetben kell keresni, amely az igéből és az ú.n. *esetke-*

¹⁴ „csillagok fent
 csillagok lent
 minden fent
 minden lent”

retből áll. Az alábbi mondatban pl.

kinyitja kulccsal az ajtót

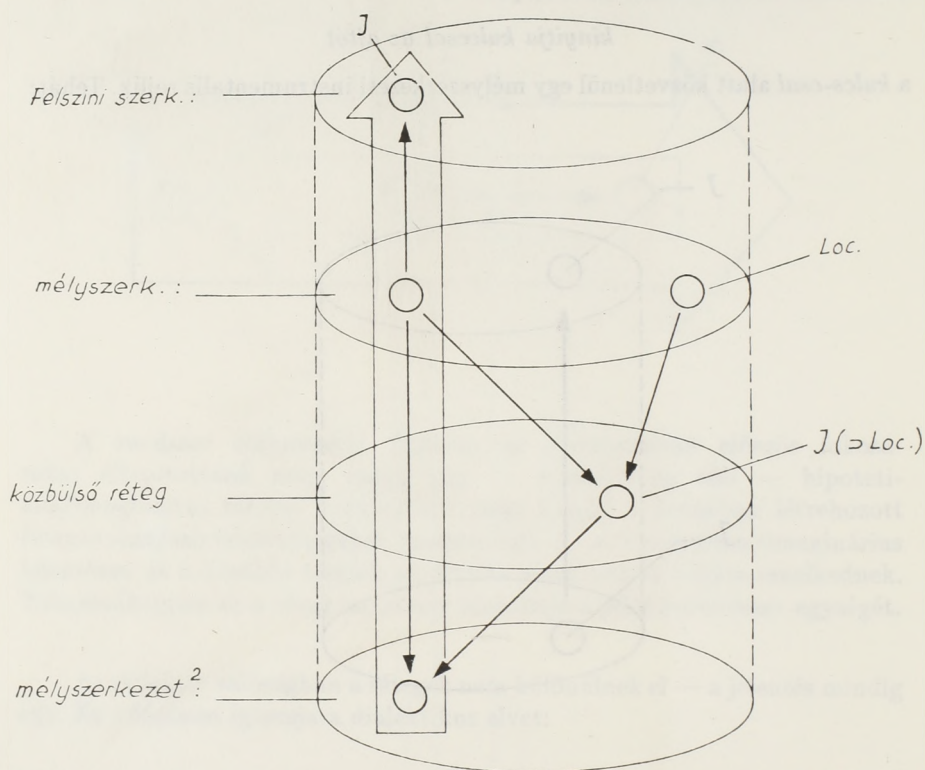
a *kulcs-csal* alatt közvetlenül egy mélyszerkezeti instrumentális rejlik. Tehát:

Viszont a latin *curru pugnare*-ben a *curru*-ban — ahol a *curru* eredetileg localis és csak utólag válik instrumentálissá — egy komplex eset kialakulása áll előttünk. Mégpedig:

(lásd: 182.1.)

Az esettartalom belül tehát állandóan kettős mozgás zajlik; és: a komplex eset által feltételezett mélyszerkezeti (másodfokú) instrumentális áthatja az elsőfokú instrumentalist is. Vagyis az esetek rendszerében külön-

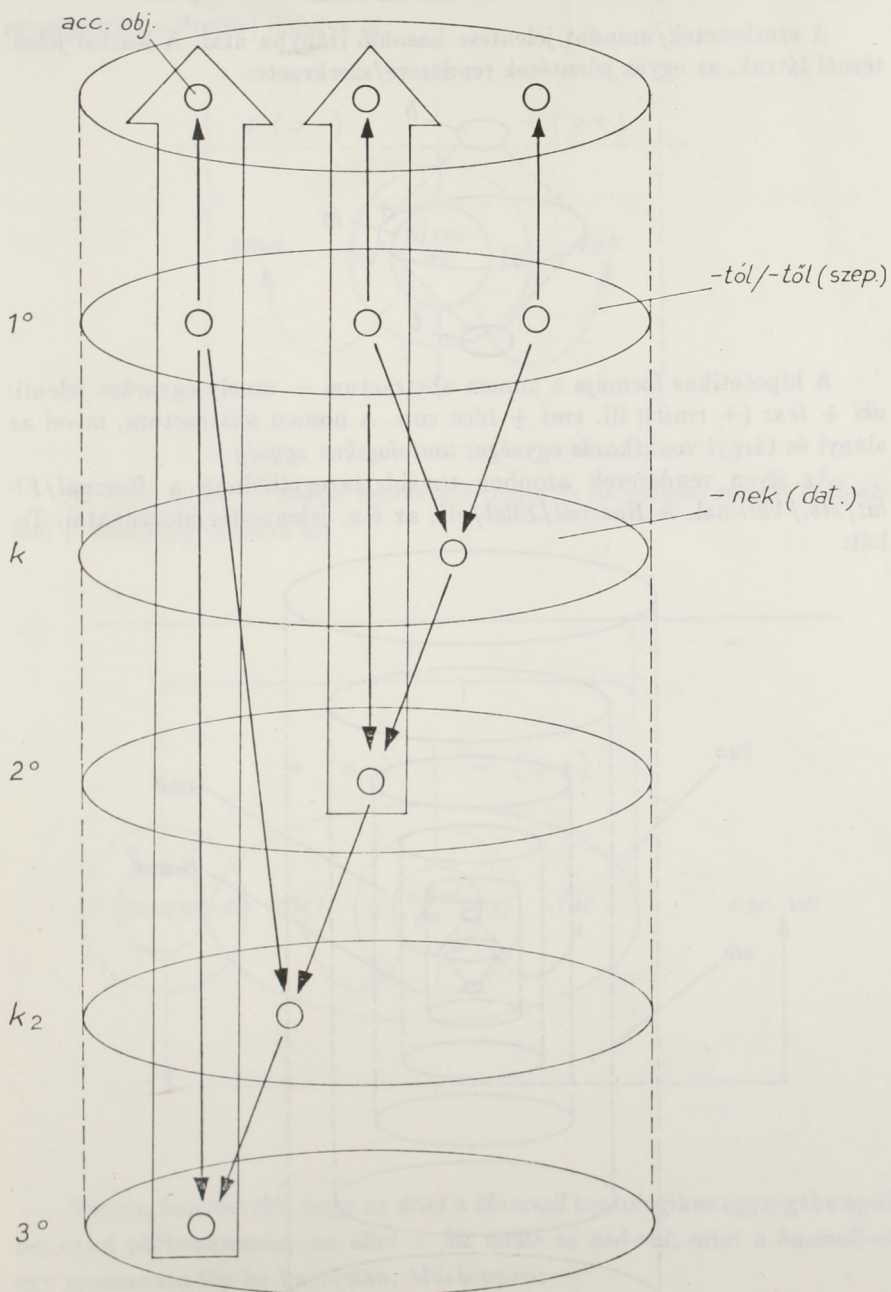

bőző általánosságú szinteket állapítunk meg; majd: a hipotetikus esetén át a különböző szintű esetek az általánosság azonos szintjére emelkednek.

Vagy vizsgáljuk meg az alábbi kifejezésekben:

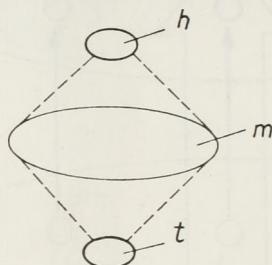
1. ellopták tőlem az órát
2. ellopták nekem az órát
3. megloptak engem /acc./

az esetek szerkezetét. Tehát:

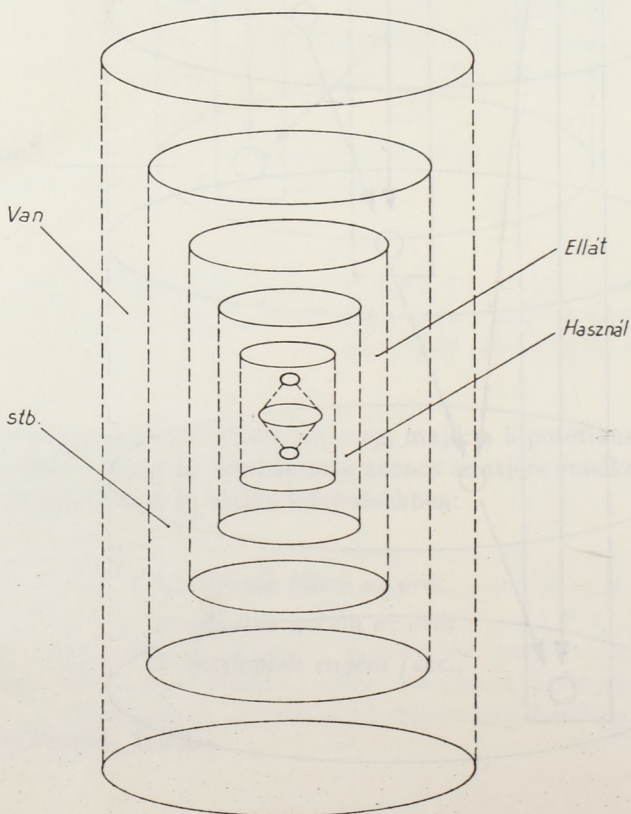
2.3.3. Szerkezetek jelentése — a mondaton belül

A szerkezetek/mondat jelentése hasonló irányba utal. A lexikai jelentésnél láttuk, az egyes jelentések rendszere/szerkezete:

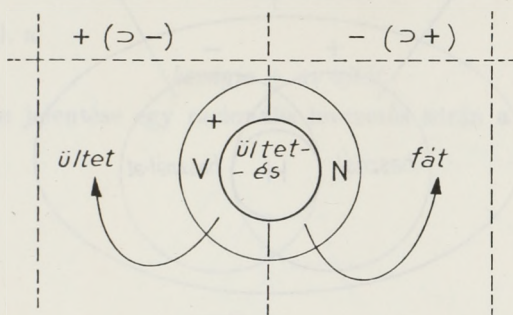

A hipotetikus formája a nomen abstractum — amely egyaránt jelenti: *vki + tesz (+ vmit)*; ill. *vmi + téve van*. A nomen abstractum, mivel az alanyi és tárgyi vonatkozás egysége: *tautologikus egység*.

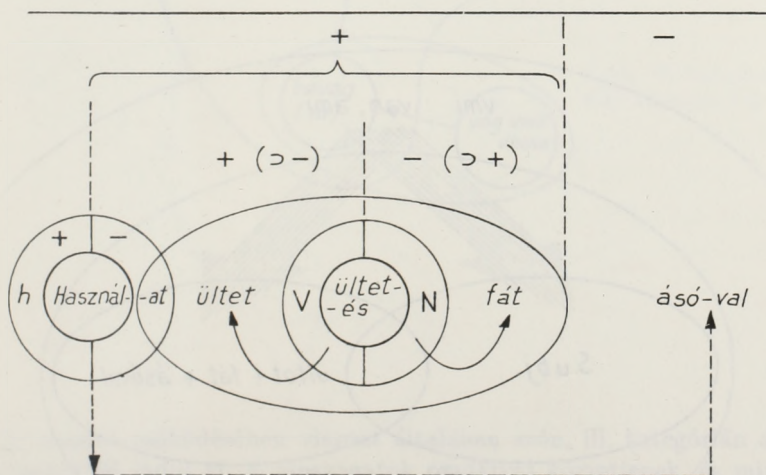
Az ilyen rendszerek azonban tovább integrálódnak a *Használ/El-lát/stb./Van*-nal. A *Használ/Ellát/stb.* az ú.n. jelentéstér mozzanatai. Tehát:

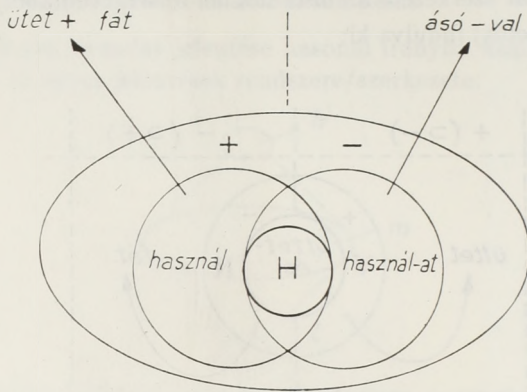
Az *ültet + fát* szerkezete az *ültet* nomen abstractumából/tautologikus egységéből (=ültetés) indulva ki:

Az *ültet + fát — ásóval* szerkezete pedig — az eszközt magát a *Használ(+ vmit)*-ből vezetve le:

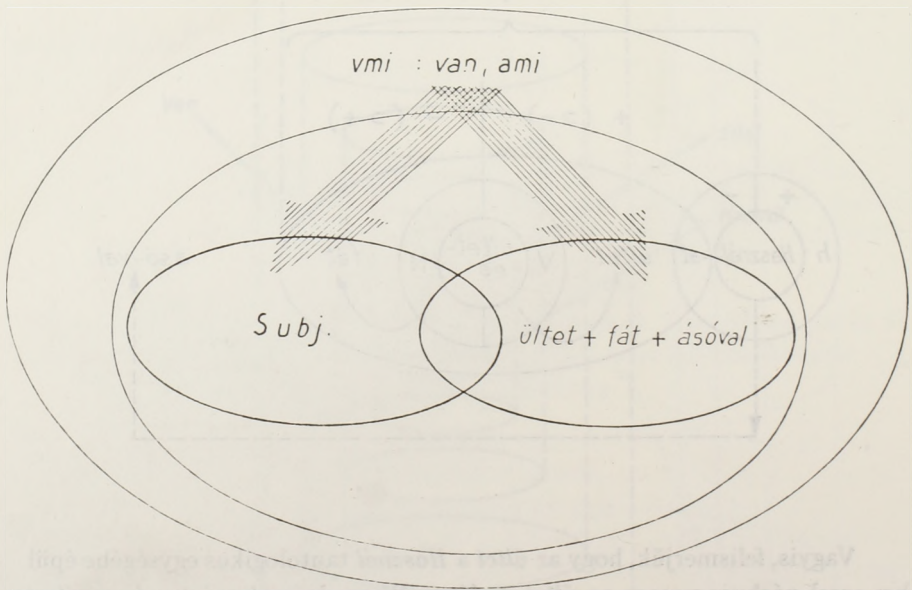

Vagyis, felismerjük, hogy az *ültet* a *Használ* tautologikus egységébe épül be; ezzel párhuzamosan: az *ültet + fát* mellé az *ásó-val*, mint a *használ-at* egy mozzanata lép be lineárisan. Másképpen:

A jelentés elvont mozzanata (*használ-at*) tehát a felszínen két elem kapcsolatában realizálódik.

Végül a *Van* (*valami: van, ami*) az, amely a mondat két tagját összekapcsolja. Tehát:

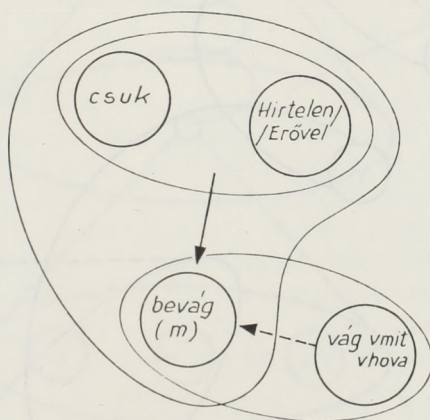
A *Van* (pontosabban: *vmi : van, ami*) minden lehetséges mondatartalom végső általánosítása.

2.3.4. A mondat szerkezete — működésében

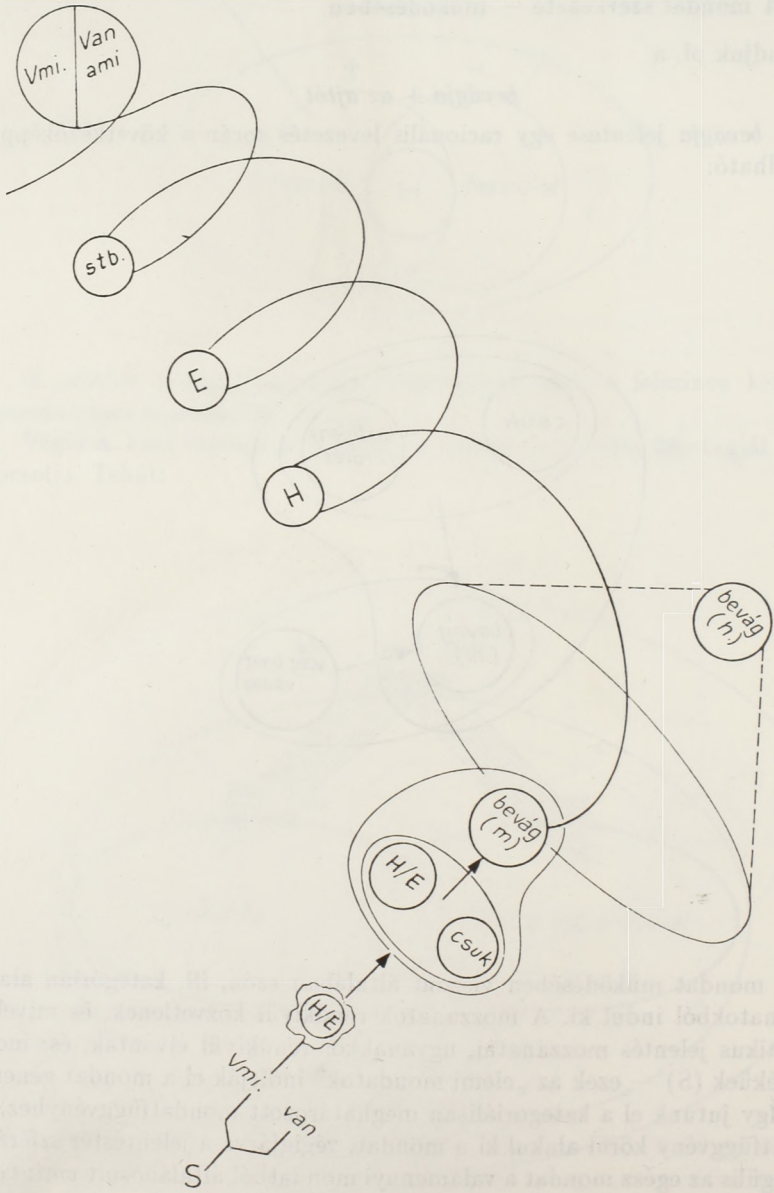
Tudjuk pl. a

bevágja + az ajtót

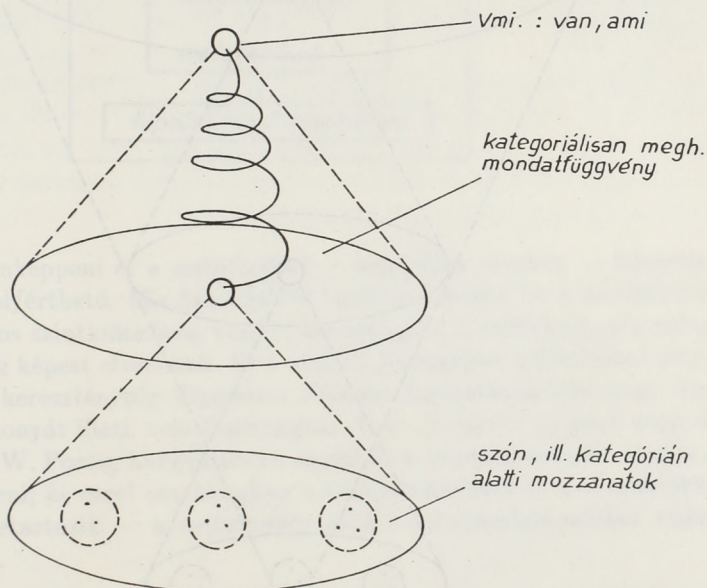
-ban a *bevágja* jelentése egy racionális levezetés során a következőképpen ábrázolható:

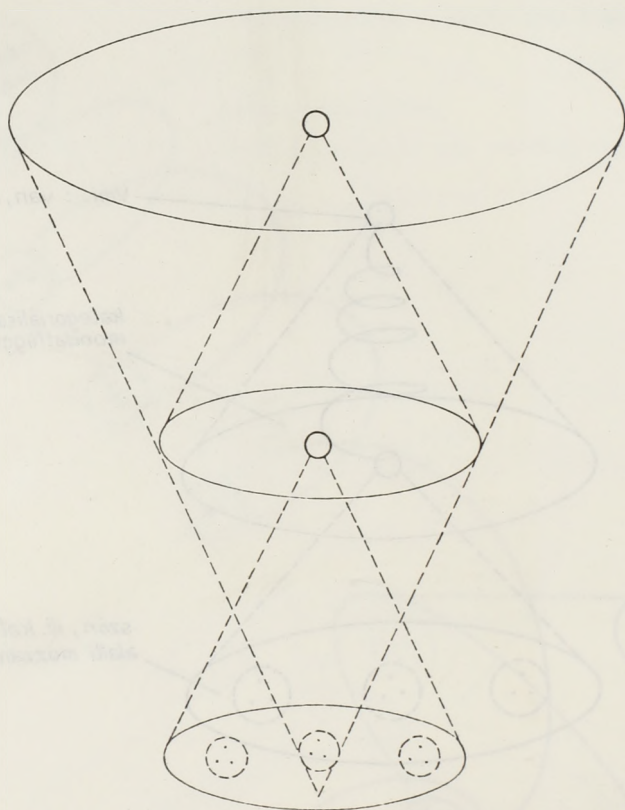
A mondat működésében viszont általában szón, ill. kategórián alatti mozzanatokból indul ki. A mozzanatok rendkívül közvetlenek, és mivel a hipotetikus jelentés mozzanatai, ugyanakkor rendkívül elvontak; és: mondatértékűek (S) — ezek az „elemi mondatok” indítják el a mondat generálását. Így jutunk el a kategoriálisan meghatározott mondatfüggvényhez. A mondatfüggvény körül alakul ki a mondat, végigjárva a jelentéstér szféráit, míg végülis az egész mondat a valamennyi mondatból általánosult *vmi: van, ami* tautologikus egységnek rendelődik alá. Vagyis:

A mondat működésében két, egymásra épülő kúppal ábrázolható:

A mondat tehát a szó, ill. a kategória alatti elemek és a mondat tartalmából elvont *vmi : van, ami* közé szorítva létezik. A mondatok tartalmából általánosítható *vmi : van, ami* lesz az, amely a kiinduló elemeket meghatározza. Mind a *vmi: van, ami*, mind a kiinduló elemek kategoriálisan meghatározatlanok. Tehát:

A mondat működése a praesokratikus filozófia

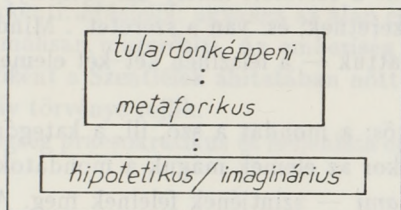
$\epsilon\kappa \ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\omega\nu \ \acute{\epsilon}\nu \ \kappa\alpha\iota \ \epsilon\kappa \ \acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma \ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha$ ¹⁵

elve szerint folyik.

¹⁵ „mindenből az egy, és az egyből a minden”

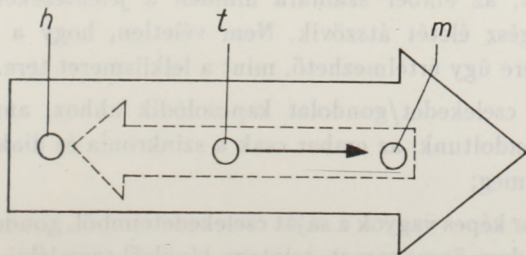
2.4. A nyelvi rendszer és a Trinitas fogalmának összefüggése

1. Mind a lexikai, mind a grammatikai, mind a szintaktikai jelentésekben olyan mozgásrendszer állapítható meg, amelynek három rétege van:

2. A tulajdonképpeni és a metaforikus — legalábbis részben — közvetlenül fogható fel/érthető. Mindamellet a tulajdonképpeni és a metaforikus között bizonyos szintkülönbség van — nevezetesen: a metaforikus a tulajdonképpenihez képest elvontabb. Ez a viszony lényegében a Plotinos-i $\varphi\upsilon\chi\eta$: $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$, ill. a kereszténység *Atyaisten: Fiúisten* fogalmának felel meg. Ami az utóbbi viszonyát illeti, vele összhangban van: „Krisztus az Isten ereje és bölcsessége”. W. Porzig hangsúlyozza egyfelől: a jelentésrendszer alapja a tulajdonképpeni; és ezzel összhangban a tulajdonképpeni és a metaforikus szorosan összetartozik — a metaforikus csak a tulajdonképpenihez viszonyítva létezik.

3. Ami igen lényeges: a rendszer általánossága nem egyenes vonalú/egyirányú: tul. \rightarrow metaf.; a hipotetikus körül egy közvetlenül nem érzékelhető mozgás is zajlik. Tehát:

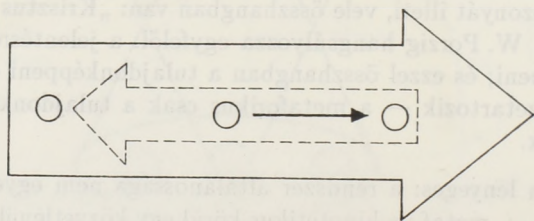

Az imaginárius a tul. → metaf. folyamat eredménye; másfelől: az imaginárius egyaránt járja át a tulajdonképpent és a metaforikusát. Rajta keresztül áll elő — a szintkülönbségek ellenére — a rendszer egysége: *Einheit der Bedeutung*. Az imaginárius működése a Szentlélek működésével mutat hasonlóságot/annak felel meg. Augustinus nyilatkozata szerint a Szentlélek inkább olyan, mint a *szeretet*, amely két személyt köt össze — „van, aki szeret; van akit szeretnek; és: van a szeretet”. Mindenesetre a jelentés-tér elemei — amint láttuk — a felszínen két-két elemet mesterszázszerűen kötnek össze.

Különösen jelentős: a mondat a szó, ill. a kategória alatti elemekből indul ki; és, ugyanakkor az elemek maguk a mondatokból elvonható általános — *vmi : van, ami* — szintjének felelnek meg. Az elem és az egész összefüggésének intuitív ismerete a Trinitas-szerű fogalmak kialakulásában minden bizonnyal jelentős szerepet játszhat.

2.5. A lelkiismeret és a Trinitas összefüggése

Korábban a fentebb említett ábrában

rejlő törvényt arra használtuk fel, hogy a „lelki élet” működését, a lelkiismeretet jobban megértsük.

Kiderült, az ember számára minden a jelentéseken át van adva/a jelentések egész életét átszövik. Nem véletlen, hogy a jelentések működése/rendszere úgy értelmezhető, mint a lelkiismeret tere. Vagyis:

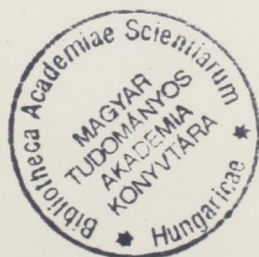
- (1) minden cselekedet/gondolat kapcsolódik ahhoz, amit valaha is tettünk/gondoltunk; az ember csak a szinkronia és diakronia egységében érthető meg;
- (2) bármikor képes vagyok a saját cselekedeteimből, gondolataimból kilépni — és tudom önmagamot, mintegy kívülről szemlélni.

Augustinus azt a meggyőződését fejtette ki, hogy az egyes ember lelke, mintegy a Szentháromság leképeződése. Minden emberben a Szentháromság működik.

Úgy látszik: a lelki élet gyökerei a Trinitas természetének nyelvi indiciumaival egybeesnek.

A Trinitas nyelvi alapjainak a feltárása a Szentháromság körül kialakult misztikát talán csökkenti. Másfelől: ugyanez az alap egy valamiféle Trinitas objektív létét maximálisan megerősíti. Az emberiség az európai térségben a Szentháromság, főként a Szentlélek áhitatában nőtt fel; az áhitat mögött valahol a lét objektív törvénye rejlik.

A kérdés a görögség praesokratikus és hellenista eredményei nélkül nem érthető meg.

2. A pályázatnak a megnevezésben feltüntetett tárgyhoz kell tartoznia, és a pályázati felhívásban megadott feltételeknek kell megfelelnie. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek nem megfelelő pályázatot nem fogadjuk el.

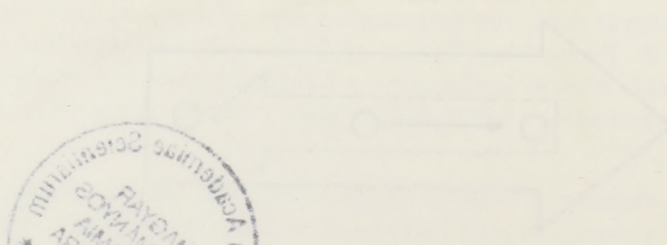
3. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

4. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

5. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

6. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

7. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

8. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

9. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

10. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

11. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

12. A pályázati felhívásban megadott feltételeknek megfelelő pályázatot a pályázati felhívásban megadott határidőig kell benyújtani.

325.